

שושנה כספי

קורות חיים

סיפור חייה של
שושנה לבית שיינפלד, מיטלמן כספי
מטופולצ'ני

יוסף ושושנה כספי

הספר ראה אור בסיוע: יד ושם-רשות הזיכרון לשואה ולגבורה
הקרן לתמיכה בפרסום זיכרונות של ניצולי שואה

שושנה שיינפלד - כספי נולדה בעיר טופולצ'ני בסלובקיה בשנת 1926, עלתה לישראל בשנת 1948 עם בעלה יוסף כספי ובתה עידית, ולאחר קליטה קשה עברה לרמת גן שם היא מתגוררת עד היום. בסיפורה של שושנה שזורים פרקים ואירועים שונים שעברו על העם היהודי והקהילה היהודית בסלובקיה בעת מלחמת העולם השנייה, העלייה לישראל והחיים במדינה הצעירה שנבנתה.

שושנה הייתה בת 14 כאשר המלחמה הגיעה לסלובקיה ופגעה ביהודים גם שם, הצטרפה בגיל 17 לכוחות הפרטיזנים הסלובקים ובגיל 18 חוותה חוויות נוראיות של תפיסתו ורציחתו של בעלה הראשון למול עיניה, ושנה אחר כך מותה של בתה הראשונה ממחלה זיהומית.

הסיפורים כוללים את תהליך השיקום לאחר המלחמה, נישואין ליוסף זילבר-כספי, עלייה לארץ עם בתה בת השנה, וקליטה קשה בארץ ישראל אשר חוותה עם משפחתה. שושנה לא ויתרה ובעת שבתה חלתה והייתה בסכנה רבה וממשית לחייה - הצילה אותה בסגנון התנכ"י של הצלת משה בתיבה-היא הניחה אותה לחסדי הרופאים בפתח בית החולים.

דרך מלחמת הקיום בארץ, מציאת מקורות פרנסה, חינוך הבת והבן ולאחר מכן התמודדות עם פציעתו הקשה של הבן במלחמת לבנון ב-1982 כאשר היה קצין בשריון, אנחנו נכנסים לחייה ולהווייתה של משפחה יהודית שעברה את תלאות השואה ואף הגיעה לדור רביעי (נינים) אשר נולדו בארץ ישראל.

הסיפורים מרגשים ומרתקים, ומציגים את חוויות השואה הקשות, בד בבד עם סיפור שניתן ללמוד ממנו לקח, ולהיזכר שאנחנו כאן, בארץ ישראל, למרות הכל ואף על פי כן.

שושנה כספי - קורות חיים

סיפור חייה של

שושנה לבית שיינפלד, מיטלמן כספי

מטופולציני

יוסף ושושנה כספי

הספר ראה אור בסיוע: יד ושם-רשות הזיכרון לשואה ולגבורה
הקנן לתמיכה בפרסום זיכרונות של ניצולי שואה

התכנים, הנתונים והעריכה הם על אחריות המחברת
שושנה כספי.

הספר מבוסס על שיחות שערכה שושנה עם
אמירה קהת מאוניברסיטת חיפה,
בחדשים אוקטובר 2002 - פברואר 2003
וכן על שיחות שנערכו עם האחים פנינה, יצחק וארנסט.

תודות עמוקות ממשפחת כספי לאמירה קהת על יוזמתה,
סבלנותה ואורך רוחה.
לולא אמירה ספק רב אם ספר זה היה יוצא לאור.

תודות לאבי טוקר
על המקצועיות שבהוצאת ספר זה לאור.

בסיוע רשת קניוני עזריאלי,
מרכז עזריאלי ו-IC מקבוצת עזריאלי

הספר יצא לאור בשנת 2004

לזכר בעלי

יוסף כספי ז"ל

שהיה איתי לאורך כל הדרך.
למעלה מ- 50 שנה שהלך
לעולמו בדצמבר 2001.

תוכן עניינים

עמודים

15-7	ילדות: 1926 - 1942
22-17	תקופת השואה
27-23	מחנה נובאקי, אפריל 1942 - אוגוסט 1944
	המרד הסלובקי,
41-29	השחרור מהמחנה והתקופה הפרטיזנית, 28 באוגוסט 1944 - אוקטובר 1944
49-43	השיבה לטופולצ'ני
52-51	אחרי המלחמה
54-53	הפוגרום בטופולצ'ני, 1945
56-55	המעבר לחבל הסודטים
65-57	סיפורו של יוסף כספי
91-67	העליה ארצה, אפריל 1949
95-93	תולדות משפחת כספי זילבר
100-97	השלמות מהספרות לפרק ילדות
110-101.....	הערות לפרק על נובאקי
127-111.....	ארנסט שיינפלד
128.....	ביבליוגרפיה ומאמרים

ילדות: 1926 - 1942

שושנה רוזליה רוז'י שיינפלד, בתם של שלמה ונטי שיינפלד, נולדה בעיר טופולצ'ני (Topolcany) שבסלובקיה ב-7 באוגוסט 1926.

שלמה, אביה של שושנה, נולד ב-21 אפריל 1895 בעיר סרד (Sered). הוא היה בנם של אליקים ושל שרה רחל שיינפלד. אמה נטי נחמה נולדה למשפחת פלברט בטופולצ'ני בשנת 1895. לאביה של נטי, יליד 1868, לפי רישומי המשפחה, קראו אברהם אדולף, בנה של רייזל. לאחר שאשתו ינטה נפטרה (ב-1928 או 1929) סבא אברהם עבר לגור בביתה של נטי. שושנה נקראה על-שם אמו של סבא אברהם פלברט. אחותה יולן נקראה על-שם סבתא ינטי. שפת אמו של שלמה היתה הונגרית.

לסבא אברהם היו 3 בנות ובן, מספרת האחות פנינה. הבן ישראל פלברט היה נשוי לפאני והיו להם 4 ילדים. הוא גר בטופולצ'ני, ולימד שם תורה. לבן אחר היה בן אחד. בנותיו תילדה (מתילדה) הייבר ומלוינה שטרן חיו בניטרה. לתילדה לא היו ילדים. היתה לה חנות ומצבה הכלכלי היה טוב. למלוינה היו 3 בנות ובן. סבא לא רצה לגור בבית ילדיו האחרים ובחר לגור

דווקא בבית בתו נטי, למרות שהיו לה כבר כמה ילדים. האם נטי וסבא דברו ביניהם גרמנית. סידרו לסבא חדר יפה בביתם. פנינה ושאר האחים והאחיות אהבו אותו מאד.

שושנה היתה אחת מ-8 ילדים במשפחה. הבכור, גיזה-אליקים, נולד ב-21 באפריל 1922, אחריו יצחק נצי איגנץ, שנולד ב-1924 (נקרא על-שם הסב יצחק זילבר), שושנה רוזי היתה שלישית ונולדה ב-1926. פנינה פאולה (גולדשטיין) נולדה ב-10 בנובמבר בשנת 1927, יולקה יולן (רוזנר) (שנקראה ע"ש סבתא ינטה) נולדה ב-1930, ארנסט שמחה נולד ב-1931 אסתר (פרידמן) ב-27 באוקטובר 1933 ויום-טוב יומי לאופולד נולד בשנת 1935.

בין האחים והאחיות יש הבדל גיל של כשנתיים, פרט לשושנה ופנינה שמפרידה ביניהן רק שנה אחת. אמא של שושנה הסבירה לה שכל עוד הניקה את ילדיה ידעה שלא תיכנס להריון.

כל עוד היו בבית 4-5 ילדים, המשפחה גרה בדירה שכורה בעיר. לאחר שנולד הילד החמישי, ארנסט, התקשתה המשפחה למצוא דירה גדולה יותר, כיון שמשכירים לא נטו להשכיר דירה למשפחה גדולה כל כך. לכן ב-1929, אבא שלמה קנה מגרש מחוץ לעיר, כדי לבנות עליו בית למשפחה. הבית נבנה ברח' קולארובה 4 (Kolarova).

המגרש היה קטן ושלמה נאלץ לבנות בית בן 2 קומות. בקומה התחתונה היו 3 או 4 חדרים: מטבח, חדר שינה וחדר עבור הסבא שגר בביתם. בקומה עליונה היו מספר חדרים וגם גלריות שהיו מעין קומה נוספת.

הילדים ישנו בחדרים בזוגות: אחות עם אחות ואח עם אח. בבית גרה גם עוזרת, שהיתה עושה את כל העבודות הקשות. כנראה גרה במטבח. שושנה גרה תמיד בחדר עם אחותה פנינה. בגלל טווח הגילים הקרוב שביניהן הן הלכו יחד לבית הספר ויחד שיחקו.

העבודה בבית היתה רבה, שכן היה צריך להאכיל 12-14 פיות. האב עבד קשה והרוויח יפה. הוא צחק ואמר שהוא מיליונר: יש לו 8 ילדים והוא יכול להאכיל את כולם. בחצר הבית היה לול לעופות והיו גם 5-6 אווזים. העוזרת פיטמה את האווזים הגדולים, ושהכבד שלהם שקל קילוגרם. בשומן השתמשו לכישר, ומהעור ומהשומן הכינו בבית "גריבן". השחיטה הכשרה נעשתה אצל השוחט. שושנה נזכרת בהקשר זה, כיצד נהגה אמה לשלוח אותה לדואר עם משלוחי מזון: כבר אווז ו"גריבן", למשפחה הרעבה של האם בוינה, לאחים ולבני הרודים של האם. מצבם בוינה היה גרוע כבר בשנת 1938 ונטי רצתה לעזור למשפחתה. את המזון היו אורזים בנייר פרגמנט ושולחים בשקיות. האם שלחה את שושנה לדואר, בגלל הערות אנטישמיות שנהגו להעיר שם ליהודים המבוגרים. המשלוחים נמשכו עד שבני המשפחה בוינה נשלחו למחנות (1938-39) ולא שמעו מהם יותר. כולם נספו בשואה, איש לא שרד.

המשפחה היתה מסורתית אך לא אדוקה. הם שמרו את השבת, האב הלך לבית הכנסת אך לא התנועע בשעת התפילה. הוא הכיר את המילים של התפילות, אך יתכן שלא הבין את מלוא משמעותם. במשפחה אכלו אוכל כשר. יצחק אומר שהאב אהב ללכת למשחקי כדורגל בימי ראשון (אך לא שילם דמי כניסה בשבת). האב אהב גם לשחק משחק קלפים הדומה לרמי. בגלות לא היה יהודי דתי בנפשו, אך דווקא לאחר עלייתו ארצה עבר להתגורר עם אשתו ברח' רבי יוסי בבני ברק והפך דתי יותר. שושנה מגדירה את החינוך שקיבלה בבית כ"חינוך וינאי".

בטופלצ'ני היו לשלמה חנות לנעלים וגם תחנת דלק. בנוסף לכך פתח שלמה בביתו בית מלאכה קטן בבית, ובו עשו נעלים לפי הזמנה. יצחק מספר שבבית המלאכה הקטן שבבית עבדו סבא אברהם ועוד פועל או שניים. היו גוזרים ותופרים שם את החלק העליון של הנעל. את הסוליות היו מזמינים ומישהו אחר היה מחבר אותן לנעלים.

את מקצוע הסנדלרות למד שלמה בזמן מלחמת העולם הראשונה. הוא התגייס לצבא האוסטרו-הונגרי ושרת כקצין (צ'כוסלובקיה היתה בתקופה זו חלק מהממלכה האוסטרו-הונגרית). בזמן מלחמת העולם הראשונה היה בקו הראשון בחפירות. הוא סיפר בבית, שלמרות רעש התותחים נרדם מרוב עייפות. כאשר התעורר, גילה שנפל בשבי הרוסי. שלמה היה בסיביר ובמקומות נוספים. בזמן היותו בשבי למד את מקצוע הסנדלרות. הוא החליט להיות סנדלר, כיון שזו היתה עבודה בתוך מבנה והאוכל היה כלול בה. מקצוע זה פרנס אותו ואת משפחתו בטופולצ'ני וגם מאוחר יותר במחנה העבודה נובאקי.

כאשר חזר מהשבי, התחתן שלמה עם נטי ופתח חנות נעלים. החנות היתה קטנה והיתה סמוכה לרשת חנויות הנעליים הגדולה "באטה" (Bata) הקיימת גם היום. רבים לגלגו על שלמה ועל הוצפתו. הם נבאו שאחרי מספר שבועות חנותו תיסגר. אבל שלמה היה סוחר ממולח. הוא הבין בעור וידע להוציא מספר מקסימלי של נעליים מכל חתיכת עור. בנוסף לכך נתן שירותים שרשת "באטה" לא סיפקה. הם גרו בסביבה של איכרים ובעלי אחוזות (גראפים), שהיו אנשים גדולים ונזקקו לנעליים בעלות מספרים גדולים וחריגים. החנות של שלמה סיפקה נעלים לאו דווקא ליהודים, אלא בעיקר לאיכרים אלו. יצחק-נצי מספר שהאיכרים נהגו להלך יחפים ורגליהם גדלו מאד, וכן שנהגו להכניס לנעליים סמרטוטים (אומיצה) במקום גרביים. מסיבות אלו ומטבע עבודתם, נזקקו האיכרים לנעליים גדולות וחזקות. רשת "באטה" מכרה רק נעליים סטנדרטיות. האיכרים מהסביבה נהגו להגיע מהכפרים לטופולצ'ני בימי שני וחמישי ליריד (הירמוק). בנוסף לכך נעל שעלתה 28 קרונות בחנות "באטה" נמכרה בחנותו של שלמה ב- 27 בלבד. שלמה דאג לכתוב על כל קופסא, שניתן להחזיר ולהחליף כל נעל שאינה מתאימה. גם דבר זה התאים לאיכרים, שלא הביאו את בני משפחתם לחנות למרוד את הנעלים, אלא קנו בעצמם מספר זוגות נעלים עבור כל בני המשפחה. כתוצאה מכך השתרך תור גדול ליד חנותו של שלמה והפרנסה היתה מצויה בביתו.

אמנם להתעשר לא יכול היה, כיון שהיה עליו להאכיל 12 פיות, אך שושנה זוכרת שלא חסרו דבר. כל שנה בפסח, הביאה האם הביתה תופרת וזו הכינה לכל בני המשפחה חליפות בגדים חדשות. כל ילד קיבל גם זוג נעלים חדשות לכבוד החג.

שושנה עזרה בחנות פעמיים בשבוע, בימי השוק. היא זוכרת עדיין את ההוראות שנתן לה אביה, שהצביעו על פקחותו: "עליך לתת תמיד ללקוח למדוד נעל אחת בלבד. אם תתני לו 2 נעלים, הוא עלול לצאת מהחנות בלי לשלם."

גם האחות פנינה זוכרת את החנות המשגשגת ואת תחנת הדלק ואומרת שאבא קיים את כל המשפחה הגדולה בכבוד. היא זוכרת את העיר טופולצ'ני כעיר תוססת. יצחק מציין עם זאת שטופולצ'ני היתה עיר קטנה, בייחוד בהשוואה למונקץ'.

משפחת שיינפלד היתה משפחה יהודית אורתודוקסית מודרנית. ולכן, הילדים לא הלכו לחדר כמו היהודים החרדים. הם למדו 5 כיתות ראשונות בבית הספר העממי היהודי, שהלימודים בו היו לפי תכנית הלימודים הממלכתית, ואח"כ המשיכו 3 כיתות בבית ספר עממי ממלכתי. בכתות גבוהות יותר למדו חצי יום בבית הספר וחצי יום בישיבה. יצחק הלך ללמוד בישיבה בעיר ניטרה, המצוייה דרומית לטופולצ'ני. גיזה היה בישיבה בשורני. האחרים היו צעירים מדי כאשר נשלחו למחנה נובאקי ולא סיימו את בית הספר בטופולצ'ני.⁽¹⁾

המודרניות התבטאה בכך שהגברים לבשו חליפות וטיפחו את זקנם, בסגנון הוינאי. גם הרב הלך לבוש בחליפה. בבית משפחת שיינפלד דברו גרמנית וגם סלובקית. ההורים דברו בנוסף לכך ביניהם גם בשפה ההונגרית, כאשר לא רצו שהילדים יבינו את שיחתם. למעשה, מציין יצחק, שפת האם האמיתית של האב שלמה היתה ההונגרית, שכן, נולד בסרד.

* ראה פרק השלמות מספר (1)

כנהוג באותם זמנים, נטי ילדה את כל ילדיה בבית. אבל הכל היה סודי. לא דברו בפני הילדים על הלידות ובוודאי שלא דברו עם הבנות על המחזור החודשי. מה ששושנה ידעה, נבע מקריאה בספרים.

שושנה זוכרת שיום אחד בערב יום שישי, שהיה גם ערב חג החנוכה, אביה אמר לה שאמה צריכה ללדת ולכן לא תלך אותו יום לבית הספר, אלא תישאר בבית לעזור להכין את השבת. שושנה היתה כבת שמונה, ואמה עמדה ללדת את הבן יומי. שושנה אינה חושבת שידעה עד אותו רגע שאמה עומדת ללדת. כשראתה שהאם במיטה, חשבה שהיא חולה. הלידה התקדמה לאט, כיון שיומי היה תינוק גדול ששקל 5 ק"ג. אמא צעקה מאד ושושנה נבהלה. אבא ושושנה הלכו למטבח להרתיח מים לחיטוי. אך כשהרופא הגיע החלה הלידה והרופא אמר שלא צריך להרתיח יותר מים. שושנה זוכרת שלמרות שהיתה בבית עוזרת, הגיעה גם הדודה מלוינה מניטרה לעזור להכין את השבת. לדודה מלוינה לא היו ילדים, והיא היתה אישה אמידה. יומי נולד שעה לפני כניסת השבת. אז הדליקו את הנרות.

שושנה נזכרת, שבהיותה הבת הבכירה, היתה זו היא שנקראה תמיד לעזור בבית, במטבח וגם בחנות. פנינה, שהיתה צעירה ממנה רק בשנה אחת, התחמקה תמיד מעזרה בעבודות המטבח. לימים התברר שלא יכלה לשאת את מראות השחיטה של האווזים ואת בישולם. היא הפכה צמחונית מגיל צעיר מאד. אך באותו זמן נראה היה לשושנה שהיא עצלה ופשוט אינה רוצה לעזור בעבודה. שושנה זוכרת שכעסה מעט על כך שהיא הבת הבכורה שצריכה תמיד לעזור בבית, אך ששמחה תמיד לעזור בעבודה בחנות של אבא. כבר אז הבחינו בבית ככל הנראה בכשרונותיה לעסוק במסחר.

השכלה היתה חשובה בעיני המשפחה. שושנה למדה תחילה 5 כיתות בבית הספר היהודי ולאחר מכן הלכה לבית הספר הממלכתי שם למדה 3 שנים נוספות. בבית ספרה היתה כתה של ילדים קתולים ועוד כתה מעורבת, שבה למדו יחד יהודים וכן

גויים: סבוטיסטים ופרוטסטנטים. בשנת 1938, בשנת הלימודים הרביעית, שושנה "נזרקה" מבית הספר בגלל החוקים שאסרו על יהודים ללמוד בבתי ספר ממלכתיים. שושנה זוכרת שאחרי החופש הגדול, כשחזרו ללימודים, המנהל קרא לכל היהודים והודיע להם שהם אינם יכולים להמשיך ללמוד בבית הספר הממלכתי. גם האחות פנינה עשתה מסלול לימודים דומה: למדה 5 שנים בבית הספר היהודי ו-3 שנים בבית הספר הממלכתי.

שושנה מציינת שמקצוע החשבון לא היה מהמקצועות האהובים עליה. דווקא היא היתה זקוקה מאד לידיעת החשבון בעבודתה בחנות המכולת בארץ. שושנה דוברת צ'כית מהבית, גרמנית למדה בבית הספר ואילו את שפת היידיש למדה בעצמה והיום היא קוראת שפה זאת באופן שוטף.

את המשך הלימודים עשו ילדי המשפחה בבית הספר היהודי במחנה נובאקי. שושנה ופנינה היו מבוגרות מדי ללימודים שם. שושנה המשיכה ללמוד בערבים במחנה. שושנה מציינת שהיהודים היו תמימים. הם חשבו שהחוקים נגד היהודים וכך גם מחנות העבודה הם עניין זמני בלבד, ולכן יש להמשיך ללמוד, כדי שאפשר יהיה להמשיך בלימודים גבוהים לאחר שיעבור הזעם.

לנטי שיינפלד האם היתה תמיד עבודה רבה בבית, למרות העזרה שקבלה מהעוזרת שגרה בביתם. לא היה סוף לכישולים, שכן היו לה 14 פיות להאכיל: בנוסף לבני המשפחה שכללה את האם והאב ו-8 ילדים, את סבא והעוזרת, היו תמיד 2 תלמידי ישיבה עניים מצטרפים לשולחן. שושנה זוכרת את האם עומדת בין הסירים הגדולים ומבשלת. כאשר שושנה היתה קמה בבוקר אמה היתה כבר במטבח, ובערב כששושנה היתה הולכת לישון, האם עמדה וניקתה את הסירים. שושנה אינה יודעת מתי אמה הספיקה לישון.

האם נהגה להגיד: *Einteilung ist mehr wie der Arbeit*, כלומר התכנון חשוב יותר מהעבודה. כנראה שהצליחה להאכיל את כולם בעזרת תכנון נכון. את הלחם השחור נהגה האם לאפות כמו ידיה פעמיים בשבוע.

היא היתה מכינה בצק ומכינה ממנו לחם גדול. את הלחם הביאו לתנור של האופה. גם את החמין לשבת הכינו בבית והביאו לתנורו של האופה למשך הלילה.

בבקרים היו מביאים לביתם 2 סלים של לחמניות טריות וטעימות עשויות על בסיס חמאה.

שומן האווזים שימש לכישול, אך בנוסף קנו חמאה ומרגרינה והשתמשו בהם לאפיה. העוזרת היתה אופה חלות ועוגות לכבוד השבת.

פרט לכישול היומימי, נהוג היה להכין מזון לחורף הקר. האב היה מקבל לעתים קרובות מהאיכרים ירקות ומזון אחר בתמורה לנעלים שמכר. שושנה זוכרת כיצד האב היה מביא הביתה עגלות עמוסות עגבניות או תפוחי אדמה.

עגבניות ניתן היה לקנות רק בקיץ, לכן הכינו מהן רסק עגבניות לחורף. כמו כן נהגו לשמר פירות בצורת קומפוט: תפוחים, שזיפים ועוד. מחלק מהפירות הכינו ריבות. שושנה חושבת שהשתמשו בחומר משמר ששמו סליצין.

את המזון אחסנו במרתף הקריר או בארונות. בשר לא נהגו לשמר, אלא רק את שומן האווזים. גם עצים קנו בקיץ והכינו לחורף, להשתמש בהם לחימום.

העוזרת היתה מופקדת על הניקיון ועל הכביסה, והאם על הקניות והבישולים. למרות העבודה הרבה איש לא התלונן. ובלילה, כשכולם הלכו כבר לישון, היתה העוזרת אוספת 12 זוגות נעליים ומצחצחת אותם לפני שהלכה היא עצמה לישון.

שושנה נזכרת ביום שוק אחד בטופולצ'ני, כשהיתה בערך בת עשר (בערך בשנת 1936). ביום שוק היתה עבודה רבה בחנות, והאם נהגה לעזור לאב בעבודתו.

שושנה ופנינה – פאולה חזרו מבית הספר. פנינה הלכה הביתה, שם היו העוזרת והילדים הקטנים, ושושנה הלכה לחנות לבדוק אם זקוקים שם לעזרתה ולקרוא לאם לחזור הביתה.

העבודה היתה במיוחד רבה אותו יום ואמה החליטה להישאר בחנות. היא ביקשה משושנה ללכת הביתה ולהשגיח על הקטנים. שושנה הגיעה הביתה ועשתה חשבון שעד שתגיע האם, הילדים יהיו כבר רעבים מאד. היא החליטה על דעת עצמה להכין איטריות בפרג. לא ניתן היה באותה תקופה לקנות איטריות מוכנות בחנות, היה צריך להכין אותן. שושנה גילתה כבר אז עניין רב בבישול. היא זכרה מה שראתה אצל אמה, לקחה קמח וביצים והחלה ללוש בצק. היא לקחה מערוך ורידרה את הבצק, ואחר כך חתכה אותו לרצועות צרות, מהם צרה איטריות. היא הרתיחה מים בסיר גדול ובשלה את האיטריות, וכשהיו מוכנות, הוציאה את האיטריות. את האחות פנינה מינתה על כתישת הפרג. את האיטריות ערכבה עם פרג וסוכר וכינסה את כל הילדים לארוחה. היא הושיבה אותם על כיסאות קטנים סביב לשולחן וחילקה את האוכל.

אחרי כשעתיים חזרה האם מהחנות. כאשר נכנסה הביתה מצאה את הילדים יושבים סביב השולחן ואוכלים איטריות בפרג. שושנה זוכרת שהאם הנפעמת רצה להביא את השכנה גב' רוזנבאום וכדמעות שמחה בעיניים הראתה לה מה בתה בת העשר יודעת לעשות, ביוזמתה היא, גם בלי שהתבקשה.

תקופת השואה

שושנה זוכרת אירוע משנת 1939. בשעה 2 לפנות בוקר נשמעו נקישות חזקות על דלת הבית. היו אלו הגרמנים שחלפו בעירה טופולציני. הם בקשו להעיר את אביה כדי לקנות דלק. הם היו בדרכם למזרח. (שושנה זוכרת שהגרמנים אמרו: "Wir fahren nach Ost").⁽²⁾

חוקים שנחקקו בתקופה זו אסרו על היהודים (ועל כלבים) להיכנס למקומות ציבוריים. שושנה היתה אז בת 10 או 11 והיא זוכרת שנאסר על היהודים ללכת לבריכות השחייה הציבוריות. זוהי הסיבה לכך ששושנה לא למדה לשחות. גם לגנים ציבוריים לא ניתן היה ליהודים ללכת יותר.

שושנה מספרת שנאסר על הגויים לקנות בחנויות של יהודים, ונאסר על יהודים להחזיק בתי עסק. פועל שעבד אצל שלמה שיינפלד כ-20 שנה, בא אליו ואמר לו: "אדון שיינפלד, יש חוק אריזציה (לפיו רק לארים מותר להיות בעלי חנויות ועסקים) ועליך למסור את החנות. מדוע ברצונך למסור החנות לאדם זר?."

* ראה פרק השלמות מספר ⁽²⁾

העבר לי את החנות כחוק ואני מבטיח לך 50% מהרווחים". עשו חוזה, והחנות עברה לידי הפועל הנוצרי. המשפחה נאלצה להתקיים ממחצית הרווחים שהעביר להם הפועל. שושנה מסבירה שהחנות הועברה לידי הגוי ללא תמורה כספית.

חוקים אחרים דרשו מהיהודים למסור את כל דברי הערך שלהם. שושנה זוכרת כיצד אביה נאלץ למסור את כל דברי הערך לרשויות. אך לא איש כאביה ייכנע לדרישות. הוא ארז את דברי הכסף והזהב והחביא אותם בשירותים של הבית. כאשר בא למסור 2 שרשרות, לא האמינו לו שזה כל רכושו. שלמה לא נבהל ואמר שכאשר יש 8 ילדים להאכיל אין כסף לקנות זהב. הסבר זה התקבל על דעתם של הרשויות⁽³⁾.

בין השנים 1938-1945 פעלה בסלובקיה "הלינקה גרדה" (משמר הלינקה). זו היתה הזרוע החמושה של מפלגתו השלטת של יוזף טיסו, שנקראה על שם הכומר הלאומני אנדריי הלינקה. זרוע זו פעלה נגד יהודים, אנשי שמאל ומתנגדי המשטר. חבריה, שכונו "גרדיסטים" פעלו גם במחנות והשתתפו בגירוש יהודי סלובקיה למחנות במזרח. יוזף טיסו, היה כומר ופוליטיקאי סלובקי, היה שליט סלובקיה בזמן שהיתה למדינת חסות וגרורה של גרמניה. הוא הוצא להורג בשנת 1947.

פנינה מספרת שלא הוקם גטו בעיר טופולצ'ני. שושנה זוכרת שבשנת 1941 היה קודם כל טרנספורט של נערות, ורק מאוחר יותר לקחו צעירים יהודים החל מגיל 17-18 לעבודה. בנות משפחת שיינפלד היו צעירות ולא נכללו במשלוח זה. שושנה לא היתה עדיין בת 16, אך אבא אמר לה להתחבא על כל צרה שלא תבוא בעליית הגג.

בפברואר 1942 ביקשו הגרמנים מן הממשלה הסלובקית להקצות צעירים יהודים לעבודה, בהמשך השלטונות הסלובקיים החלו

* ראה פרק השלמות מספר⁽³⁾

לרכו יהודים וצוענים ליחדות העזר שבמסגרת כוח העבודה של הצבא הסלובקי, ולבסוף החליטה הממשלה לגרש את כל היהודים משטחה.

האח אליקים-גיזה היה הראשון שגויס למחנה העבודה. גיזה היה אז בן 18 או 19. הוא גויס כדי להקים את מחנה נובאקי הסמוך. שושנה חושבת שהוא נלקח כבר בסוף שנת 1941. המגויסים הראשונים שהגיעו למחנה עברו בהקמתו.

הרשויות היהודיות תמכו בהקמת המחנה. הם ראו במחנה דרך להפוך את היהודים לחלק חיוני מהכלכלה הסלובקית וכן ראו במחנה דרך להינצל מהמשלוחים לפולין.

גיזה היה במחנה כבר מספר חודשים כאשר התחילו המשלוחים (הדפורטציות) ב-1942. בתחילת אפריל 1942 נקראו יצחק בן ה-17 והאב שלמה בן ה-36 לעזוב את ביתם ולהצטרף לטרנספורט של כ-30 איש מבני סטרופקוב. הטרנספורט שלהם רוכז בסמוך למחנה נובאקי בציפייה לטרנספורטים אחרים. המטרה הסופית של ריכוז האנשים במחנה היתה לאסוף קבוצה גדולה ולשלוח אותם לפולין.

יצחק מספר שכולם היו כבר מוכנים לדפורטציות. הם לא ידעו מה מטרתן, אלא רק שהיעד היה פולין. הם נקראו לעבודה אך כיון שיצחק ואביו היו מורגלים לעבודה, אבא קיבל זאת ברוח טובה. הם לא חשבו כלל שעליהם לברוח או להתחבא, כיון שהאמינו שהם הולכים למחנה עבודה. רק בסוף 1942 הגיעו לעיר 2 פליטים ממחנה אושוויץ (לאחד מהם קראו ביליק) שסיפרו על המשרפות שבמחנות הריכוז.

לכ-10,000 מיהודי סלובקיה ניתן אישור מיוחד מידי הנשיא, הכומר טיסו. הם קיבלו פטורים מעבודה במחנות, שהיוו אישור להישאר בכתייהם ובעסקיהם. האישורים נקראו *presidensca vininca* = כלומר פטור מגירוש מטעם הנשיא. אישור כזה ניתן, למשל, למשפחת אשתו לעתיד של יצחק, גרטרוד-גרטי-אסתר וולשטיין. להוריה היתה חנות הכלבו הגדולה לביגוד בעיר.

לחנותם התמנה אריזטור, שהיה מפקח על פעולות האב בעל החנות. הם הורשו להישאר בביתם ובחנות שלהם עד 1944. יחד אתם נשארו בטופולצ'ני עוד כ-15 משפחות. משפחות אלו באו לבקר במחנה נובאקי ואף שלחו לשם חבילות מזון. יצחק מציין שהחבילות היו מיותרות, שכן היה במחנה די אוכל.

לאליקים נודע שמגיע למחנה נובאקי טרנספורט. הוא היה על משאית, כאשר ראה את אביו ואחיו מגיעים למחנה הריכוז והחל לחפש דרך להצילם מלהישלח לפולין. ב-21 באפריל חל יום הולדתו וגם יום הולדתו של האב. אליקים פנה למפקד המחנה הסלובקי, מיכאל פולהורה, וביקש ממנו שיעביר למחנה שלו גם את אביו ואחיו וכך יוכלו לחגוג את יום הולדתם. מפקד המחנה החליט להעביר 21 איש ממחנה הריכוז הסמוך למחנה נובאקי. וכך מצאו עצמם האב ושני הבנים במחנה נובאקי. גם יצחק מספר שאליקים ביקש ממפקד המחנה להעביר את אביו שלמה ואת יצחק למחנה העבודה. יתכן שמפקד המחנה ידע שיוכל להפיק תועלת מכישוריו של הסנדלר. הדבר לקח זמן מה עד שהאב ויצחק הועברו ממחנה הריכוז למחנה העבודה.

פנינה זוכרת כיצד באו השוטרים לביתם והודיעו לאב שעליו להתייצב עם בנו במשטרה לקראת הטרנספורט הקרוב. האב הלך בבגדי הבית שהיו עליו. פנינה והאם לקחו בגדים והלכו לתחנת המשטרה. בזיכרונה של פנינה עדיין מהדהד קולו העצוב של האב האומר לאם: "אל תדאגי, אלוהים ישמור עלינו".

האם נטי נשארה לכדה בבית עם 6 ילדים, הגדולה ביניהם היתה שושנה בת ה-15. תוך זמן קצר, עוד לפני סוף החודש, ידרשו גם הם לארוז את חפציהם ולעזוב את ביתם.⁽⁴⁾

שושנה זוכרת שהאב נתן הוראות מפורשות, שאם יגיעו הנאצים אין ללכת אתם. יש לסגור הבית ולהימלט דרך הגגות.

* ראה פרק השלמות מספר (4)

כשהגיע חג הפסח בשנת 1942 שלושה מבני המשפחה היו כבר במחנה. האם ארזה מעט אוכל, סרדינים וגבינה ושלחה למחנה את בתה פנינה. החוקים אסרו על יהודים לנסוע בתחבורה הציבורית. פנינה וחברה בלונדינית, ששם משפחתה פוגל, אך שמה הפרטי נשכת, לא ענרו את המגן דוד הצהוב, כפי שדרש החוק, על מנת שלא יזהו שהן יהודיות. כשהגיעו למחנה נובאקי לא הורשו להיכנס. אבא נקרא לשער. סה"כ היו שם כחצי שעה. כשחזרו ראו את האם נטי מחכה בתחנה מלאת דאגה לגורל בתה.

פנינה זוכרת שיום אחד באה חברתה היהודייה להיפרד ממנה. היא לבשה בגדים חגיגיים ואמרה לה: אנחנו נוסעים לחוץ לארץ. פנינה לא זכתה לראות חברה זו בשנית.

יום אחד, ב-28 באפריל 1942 שושנה היתה בבית לבדה עם אחיה ואחיותיה. היא זוכרת שכאשר היתה אתם באמבטיה, נשמעה דפיקה בדלת. הופיע שוטר ואמר לה בנימוס שעליה לגמור לרחוץ את הילדים ולהלבישם, ואח"כ עליה לארוז לכל אחד תרמיל כי עליהם לעזוב את ביתם. הוא הרגיע אותה ואמר לה שהם אינם נוסעים רחוק, אלא למחנה נובאקי הנמצא במרחק של כשעה נסיעה מטופולצ'ני. שושנה הלבישה את הילדים, ובינתיים הגיעה האם. פרט למספר בגדים יכלו לקחת גם מצרכי מזון. למזלם, מכיוון שגרו מחוץ לעיר, נהגו להחזיק במחסן מצרכי מזון חיוניים. הם ארוזו מצרכים אלו, ככל שהיה מקום בתרמילים. כאשר הגיעו לתחנת הרכבת, נזכרה האם ששכחה לנעול את דלת הבית. בהסכמתו של השומר ("הגרדיסט"), נשלחה שושנה, הבת הגדולה עם מפתח לנעול את הדלת. שושנה רצה מהר ככל יכולתה, אך כשהגיעה חזרה לתחנת הרכבת, ראתה שהרכבת עם האם וחמשת הילדים מתחילה לנסוע.

גרדיסט אחר שעמד בתחנה הניף את שושנה והעלה אותה על הרכבת הנוסעת. שושנה מציינת כאן תמימותה של האם, שהיתה בטוחה שהמחנה אינו אלא אפיזודה קצרה בחייהם ושכמהרה ישובו לביתם בטופולצ'ני. מסיפור זה ניתן גם להבין כיצד הלכו היהודים "כצאת לטבח", כפי שנטען לא פעם. מכוונת ההשמדה

הגרמנית היתה מתוחכמת מאד. תחילה נשלחו למחנות הנערות הצעירות, אחריהן הגברים הצעירים והכשירים לעבודה. אותו זמן שלא ידעו דבר על מחנות ההשמדה ההמונית. ולבסוף נלקחו הנשים והילדים, שלא עלה בדעתם שהם נלקחים למותם.

מקץ שעה נסיעה ברכבת הגיעו למחנה נובאקי ושוכנו במחנה המשפחות יחד עם שאר בני משפחתם. שפר גורלה של משפחת שיינפלד. סידור מסוים, שלא היה לו דומה לו במקומות אחרים, אפשר לשלוח למחנה נובאקי משפחות, אשר חלק מבני משפחתם כבר היו במחנה עבודה זה. וכך, הודות לאליקים ויצחק ואביהם שלמה, שנלקחו למחנה נובאקי כבר בשנת 1941 הצטרפו אליהם גם שאר בני המשפחה.

שושנה וגם יצחק מציינים את הנשיא טיסו כמי שהיה אחראי להצלתם של יהודי סלובקיה. הוא רצה לנצל אותם לעבודה, אך לא לקחת את חייהם. שושנה אומרת שאינה בטוחה כלל שטיסו ידע על הפתרון הסופי של הגרמנים.

יצחק מספר שהודות לקשריו, הצליח האב שלמה להביא את שאר בני משפחתו למחנה. שושנה היתה אז נערה צעירה בת חמש עשרה.

מחנה נובאקי, אפריל 1942 - אוגוסט 1944

מחנה נובאקי, שהוקם ליד טופולצ'ני בשנת 1941, חולק ל-3 מחנות. מחנה מספר 1 היה מקום המגורים של הרווקים, מחנה מספר 2 היה מחנה העבודה: היו בו מפעלים שונים כמו מפעל קרטון לאריזות וכן המתפרה. שם גם גידלו את שפני האנגורה, עיבדו את הצמר ותפרו בגדים. מחנה מספר 3 היה מקום מגורי המשפחות. במחנה היו 1600 יהודים. להערכתו של יצחק היו במחנה רק כ- 300 פועלים. כל השאר היו בני משפחותיהם. היו במחנה מעט מאד שומרים (כ-2 בכל מחנה). היו סביב למחנה גדרות, והשערים ננעלו כל לילה. התנאים לא היו קלים. בשעה 7 בבוקר היה על העובדים להתייצב לעבודה, כשהם עונדים את סמלי מגן הדוד על בגדיהם. מגן דוד זה נועד להבדיל את היהודים מהלא יהודים, אך כיון שבמחנה נובאקי היו יהודים בלבד, יש לראות בגזרה זו השפלה. נעשתה ביקורת על העובדים, שהיו צריכים לצעוד מידי בוקר אל מקומות עבודתם במחנה מספר 1. העבודה נמשכה עד שעות אחר הצהרים. היה במקום מטבח. ניתן היה לבחור באוכל כשר או במטבח לא כשר. משפחתה של שושנה בחרה באוכל כשר, גם מכיוון שהיו שומרי מסורת וגם

מכיוון שכך הבטיחו לעצמם שהמזון לא יהיה מזון פיגולים אלא בשר כשר שנעשה משחיטה ולא מנבלות. כל אחד במחנה קיבל 200 גרם לחם ליום.

בשעה 10 בלילה היה כיבוי אורות. ביום ראשון בכל שבוע, המנהל היה בא לכדוק אם אין אבק בחדרים. על כפות ידיו היו כפפות לבנות וכל פרור אבק נראה עליהן בבהירות רבה. מי שלא דאג לניקיון נכנס לרשימה השחורה. לעומת אושוויץ, אומרת שושנה, היה המחנה גן עדן. בכל זאת התנאים בו לא היו קלים. שרר שם קור עז של-30 מעלות ושושנה היתה צריכה ללחום על חייה מידי יום. את התמורה מהעבודה לא קיבלו העובדים. את הרווחים קיבל הנשיא-הכומר טיסו.

יצחק אינו זוכר את החיים במחנה כתקופה נוראה. הוא למד לשחק בכדורעף וגם היה בנבחרת. היתה במחנה גם בריכת שחיה. בהמשך יצחק יעבוד בסנדלרייה עם אביו ואחיו⁽⁵⁾

פנינה היתה בת 13 וחצי כשנלקחה למחנה. היא נחשבה מבוגרת מדי ללימודים ונשלחה לעבוד בשדה. לדעתה לא עיבדו את השדה במשך תקופה ארוכה מאד והאדמה היתה קשה מאד. לפנינה לא היה מושג בעבודת השדה. היא היתה ילדה עירונית ובביתם לא היתה גינה. במחנה חפרו את האדמה וגם שתלו תפוחי אדמה. היו במחנה רפתות ושדות ופנינה זוכרת כיצד טחנו אוכל לפרות. אחת מהעבודות האחרות בן עסקה היתה פריקת עצים מהרכבות. פנינה זוכרת שיום אחד כשעבדה בתחנת הרכבת נשמט עץ מידה של חברתה שעלתה על הקרון לפרוק עצים. העץ חדר לידה של פנינה והיא נפצעה. היא בקשה להפסיק לעבוד, אך השומר (הגרדיסט) אמר שעליה להמשיך לעבוד. כאשר חזרה למחנה הסתיימה כבר התורנות של הרופא. היא קיבלה טיפול מרופא השיניים של המחנה, שנתן לה זריקה ותפר את ידה. עד היום יש לה על היד סימן למזכרת. יותר מאוחר עברה לעבוד בבית החרושת לקרטון. שם ייצרו קופסאות לצרכים שונים. בכל שולחן ביצעו עבודה אחרת.

* ראה פרק השלמות מספר⁽⁵⁾

חלק מהקופסאות היו מיועדות לאריזת נעליים, אחרות לסכו"ם. הקופסאות נשלחו לגרמניה. לעתים עבדה בתורנות במטבח. אחיה ואחיותיה הצעירים למדו בבית הספר שהוקם במחנה נובאקי. הם היו מוזמנים מידי פעם לכתיהם של יהודים שגרו מחוץ למחנה, על סמך אישור מיוחד. האחים והאחיות נלקחו לתקופות קצרות של נופש, שבועיים עד שלושה, כדי שיוטב מצבם.

שלמה האב מונה כמנהל הסנדלרייה במחנה וצרף אליו כעוזרים את 4 בניו: אליקים-גיזה, יצחק, שמחה-ארנסט ויום-טוב יומי. יצחק מציין שבתחילה עבד כאינסטלטור, עשה עבודות חוץ, הקים צריפים ועוד. רק מאוחר יותר הפך לעוזרו של האב. שלמה אמר שיש לו הרבה עבודה והוא זקוק לעוזרים. עיקר העבודה בסנדלרייה היה לתקן את נעליהם של הפועלים ושל הג'נדרמים. נטי האם עבדה חצי יום בקליעת סלים.

גם שושנה נשלחה לעבוד בשדה. כלי העבודה היו פרימיטיביים והעבודה היתה קשה: למשל חפירה במעדר. שושנה זוכרת גם היא את האדמה הקשה, שהמעדר חדר אליה רק בקושי רב וידיה של שושנה התמלאו ביבלות. לדעתה, העבודה הקשה היתה מטרה בפני עצמה. הגרדיסט הסלובקי עמד קרוב לשושנה ולא הרשה לה לנוח וליישר את גבה. שושנה עבדה בשדה רק כחודש ימים ואז החליטה לשפר את תנאי עבודתה ובחרה בתחום התפירה, שנראה לה כעבודה נוחה ומשתלמת יותר. היא סיכמה עם מנהל העבודה זינגר מטופולצ'ני שיכניס אותה לתוך מחנה מס' 3 על-מנת שתעסוק בתפירה. "תגיד שאתה זקוק למתלמדת" אמרה לו. היה לה מזל. זינגר ביקש רשות ממפקד המחנה מפולהורה להעסיק מתלמדת לעבודות פשוטות, והלה הסכים.

תחילה תפרה כפתורים, אך עד מהרה ראתה שבעבודה זו לא תתקדם. היא הביטה סביבה וראתה אנשים עובדים על מכונות תפירה חשמליות. היא שכנעה את מנהל העבודה לתת לה להיות תופרת מקצועית ולא רק מתלמדת המבצעת עבודות תפירה פשוטות. לא היה לה ניסיון קודם בתפירה והיא סיכמה עם המנהל

שירשה לה ללמוד מלאכה זו מידי יום בזמן ההפסקה שארכה 20 דקות. העובדים המקצועיים במתפרה עבדו במקצוע התפירה 15 ואף 20 שנה. עבודת התפירה נעשתה במכונות תפירה חשמליות של זינגר. שושנה למדה את מלאכת התפירה ועד מהרה היתה מוסמכת לעבוד בתפירה. שושנה היתה עובדת חרוצה וזריזה והצליחה לעבור את המכסה היומית הנדרשת. תמורת תוספת זו במכסה קיבלה הטבות ואוכל משופר. התופרות תפרו טרנינגים וסוודרים ומעילי שלושת-רבעים מאנגורה. את שפני האנגורה גידלו במחנה, גזרו את שערם והכינו צמר, מהצמר טוו חוטים ומהחוטים עשו סריגים. במתפרה הפכו את הסריגים לסוודרים. שושנה הצליחה לתפור כ-30-25 יחידות ביום.

אלו שלא עבדו טוב די הצורך או שנפגעו במהלך העבודה הוכנסו לרשימה שחורה. רשימה זו תפחה עד שהגיעה למכסה שסוכמה מראש: 1050 יהודים מהרשימה עמדו להישלח לפולין אחרי יום הכיפורים. הרשימה הורכבה משמות של אנשים חולים, נשים וילדים וכאלו שלא יכלו לעבוד או שהתרשלו בעבודתם. יושבי מחנה נובאקי לא ידעו עדיין מה משמעותם של המשלוחים לפולין. הם ידעו רק שמצבם בנובאקי סביר למדי, בעוד שבפולין קר ואין שם די אוכל. פנינה מספרת שלנובאקי הגיע פליט בשם אורלוב מאחד המחנות בפולין וסיפר מה קורה באמת במחנות בפולין, שהם מחנות השמדה להמוני היהודים. אך לא האמינו לו וחשבו שהוא משוגע.

אחד מהשמות שנכנסו לרשימה היה של סבא אברהם פלברט, בן ה-84. פנינה מספרת שסבא אברהם חלה בדלקת ראות בשנת 1942 ולא החלים ממנה לחלוטין. פנינה זוכרת שסבא היה אומר לאמה שהוא רעב ונטי היתה משיבה לו שגם הילדים שלה רעבים.

כשנודע שסבא ישלח בטרנספורט הקרוב, נטי התחננה בפני ד"ר מנדלר, הרופא היהודי, שיציל את אביה. הרופא הסביר שאם הקשיש לא יכנס לרשימה, ילך בחור צעיר במקומו.

הוא הציע להרדים ולהמית את הסב הזקן והחולה באמצעות זריקה, אבל אמא נטי סירבה ואמרה: "אלוהים נתן ואלוהים ייקח". הזקן הובל באלונקה למקום האיסוף. שושנה זוכרת שהמשפחה עמדה כל הלילה וחיכתה להשלמת הטרנספורט, כדי להיפרד מהסב.

באותו טרנספורט נשלחו גם ארמין, בנה של הדודה תילדה, עם אשתו ובתו. לפאולה-פנינה קלטת בה מספר ארמין את סיפורו: כשהלך ברחוב בטופולצ'ני נחטף והובא עם אשתו ובתו למחנה נובאקי. ארמין חזר מהמחנות. אשתו ובתו נשלחו בטרנספורט יום הכיפורים ונספו. גם הדוד ישראל פלברט ומשפחתו וכן הדורות נשלחו למחנות ולא חזרו.

שושנה מספרת ששלמה, אביה של שושנה, פנה אל השומר וביקש אותו לחוס על חיי הזקן בן השמונים וחמש. אך השומר גער בשלמה ואמר לו: "הוא אדם זקן וכבר סיים את חייו, אם לא תשתוק, יצורף גם שמך לרשימת המשלוחים". הרשימה הושלמה ביום הכיפורים, אוקטובר 1943. היא כללה 1049 שמות. שושנה אינה יודעת מדוע התעקשו על מספר זה. היה חסר שם אחד על מנת לסגור את הרשימה. אחד הבחורים התנדב להיכלל בה. הוא אמר שבני משפחתו כבר אינם בחיים והוא בודד. אחרי יום הכיפורים יצאה רכבת ובה 1050 יהודים לפולין. איש מהם לא ידע כי הם נוסעים אל מותם.⁽⁶⁾

במתפרה פגשה שושנה את וילי ויינברגר מסטרופקוב. וילי הוא בנו של מרדכי, אחיה של יוליה וינברגר, היא אמו של יוסף זילבר-כספי. לימים, כששושנה תינשא ליוסף זילבר-כספי, בנה של יוליה ויינברגר, יהפוך וילי אחיה לקרוב משפחה.

וילי היה איש גבוה, דתי עם משקפים. עבודתו במחנה היתה לתקן את מכונות התפירה שהתקלקלו. הוא כפה על שושנה להסכים לכך שיקלקל את מכונת התפירה שלה. מכיוון שהיתה צעירה הסכימה. דבר זה אפשר לשניהם לא לעבוד בשבת. וילי עשה עצמו מתקן את המכונה במשך שעות ארוכות ולא חילל את השבת.

* ראה פרק השלמות מספר ⁽⁶⁾

וילי ויינברגר סיפר לשושנה שאשתו וילדיו נלקחו במשלוח לפניו. הוא הצליח להסתתר עד שנתפס גם הוא ונשלח למחנה העבודה נובאקי.

כולם במחנה היו חייבים לענוד את המגן דוד, אותו גזרו ותפרו בעצמם על הבגדים. למגן דוד היה גודל קבוע, שהיה להקפיד עליו. לשושנה לא היו סמלי מגן דוד במידה מספקת לתפור על כל הבגדים והיא נהגה להעביר אותם מבגד לבגד. בוקר אחר אחרה לקום ובחפזונה שכחה להצמיד לבגדה את המגן דוד. השומר "הגרדיסט" שם לב לדבר וכעונש הכה את שושנה באכזריות על ידה בשוט עשוי גומי עד שידה של שושנה התנפחה. בהפסקה שושנה סיפרה את הדבר לאביה. אביה שמע וכעס מאד.

בסנדלרייה של שלמה שיינפלד ובניו היו מתקנים ומכינים נעלים לעובדים. בין השאר הכינו נעלים גם לשומרים הפשיסטים, שהיו זכאים להזמין זוג נעלים מידי חצי שנה. אותם שומרים ניצלו את המצב להזמין גם נעלים ומגפים לנשותיהם. היתה זו טובה מיוחדת והם היו אסירי טובה לשלמה הסנדלר. שלמה שאל לשמו של השומר, וכשזה בא להזמין אצלו נעלים לאשתו, אמר לו שלמה ששמע שהכה את בתו. השומר התנצל בפניו של שלמה וביקש סליחה על התנהגותו. זה היה דבר מאד חריג בתולדות המחנה. גם מפקד המחנה פולהורה הזמין מגפיים לו ולבני ביתו. בתמורה שלמה הורשה לצאת מהמחנה, ללכת לכפר הסמוך לנובאקי ולקנות מצרכים לבני המשפחה.⁽⁷⁾

* ראה פרק השלמות מספר (7)

המרד הסלובקי, השחרור מהמחנה והתקופה הפרטיזנית, 28 באוגוסט 1944 - אוקטובר 1944

שושנה מספרת שבשנת 1943 הגיע למחנה נובאקי מהנדס יהודי שנתפס ליד הגבול של פולניה-סלובקיה. מהנדס זה עסק בתכנון הצנרת ששימשה את מחנות ההשמדה. הוא עבד בעבר באושוויץ וידע שאין זה מחנה עבודה רגיל. כבואו לנבאקי סיפר ליהודים שם על המשרפות. היתה זו חדשה מרה לאנשי נובאקי, שעד כה לא היה להם מושג אמיתי על גודלם המר של הנשלחים למחנות. הנאצים היו מכריחים את היהודים באושוויץ ובמחנות אחרים לכתוב הביתה גלויות מרגיעות, לפני שיהודים אלו נשלחו לכבשנים. חלק מהיהודים הצליחו להסביר שמדובר בתרמית, בהזכרים בגלויות שפגשו קרובי משפחה מתים זה מכבר, אך לא כל המקבלים את הגלויות הבינו את משמעות הדבר. אותו מהנדס אמר להם עתה: "אל תתנו לגרמנים לקחת אתכם בשום אופן. היכוננו למרד. עתה אתם מקבלים 200 גרם לחם. אכלו לחם זה והתחזקו והתכוננו לברוח מהמחנה בבוא העת".

למעשה, אנשי המחנה החלו בהכנות למרד כבר לאחר המשלוח

של אוקטובר 1942. מטרתם היתה להצטייד בנשק ולהצטרף למרד הכללי בסלובקיה. את הנשק קבלו מהפרטיזנים שמחוץ למחנה. בתמורה נתנו לפרטיזנים סחורה מפרי עבודתם. למשל סוודרים מאנגורה. הם היו מחביאים סחורה בכטנות של הבגדים ובתוך העגלות. את הנשק שקיבלו קברו בכורות מחוץ למחנה או החביאו בדפנות של הצריפים. למעשה לא היתה בעיה לצאת מהמחנה, ולחלק מהאנשים במחנה היו מפתחות לשערים ואישורים שונים ליציאה.⁽⁸⁾

פנינה מספרת שהילדים הצעירים לא ידעו כלל על המתרחש במחנה ועל המרד הקרב. רק לאחר שפרץ המרד נודע לכם מפי מנהל המחנה היהודי יוראי שפיצר, שהפך מנהיג במרד, שהנשק הוחבא במחנה. האחים הגדולים ידעו לדעתה על המתרחש. היא זוכרת שכשהתקרבו הגרמנים כולם ברחו אל מחוץ למחנה.

שושנה פגשה במחנה את שלמה לצי לדיסלב מיטלמן מברדיוב (Bardejov) והפכה חברתו. אמו של שלמה היתה מהעיר סטרופקוב הסמוכה לברדיוב, אך שושנה לא פגשה אותה מעולם והיא אינה זוכרת את שמה. (אמו של יוסף זילבר-כספי, יוליה וינברגר-זילבר, נולדה גם היא בסטרופקוב).

שלמה סיפר לשושנה שבעיירה שלו, ברדיוב, לא היו הרבה יהודים והוא חי בין הגויים והכיר את מנהגיהם. הכומר של הכפר אהב את שלמה. הוא הכין לו ניירות מזויפים של גוי ואמר לו שמעתה יקרא שמו לצי. שלמה הסתובב במגפיים, היה לו ביטחון עצמי וחזות של גוי. אך מישהו הלשין עליו שהוא יהודי וכך ניתפס והגיע לנובאקי.

בנובאקי הפך לעגלון. היו במחנה 6 עגלונים. כל אחד הוביל עגלה עם 2 סוסים. העגלות היו יוצאות מהמחנה עם המצרכים שייצרו בנובאקי וחוזרות עם אוכל. שלמה נימנה עם הפרטיזנים שבמחנה. הוא והעגלונים התקינו מתחת למושב של העגלון מקום מסתור. במסתור זה היו מבריחים את סריגי האנגורה

* ראה פרק השלמות מספר (8)

ומוצרים אחרים, מוכרים אותם ומקבלים בתמורתם נשק. הנשק הועבר מיד לידים נאמנות בתוך המחנה, למקומות מחבוא, אותם הכירו רק מעטים.

שושנה זוכרת שלשלמה מיטלמן היה כסף שקיבל תמורת בגדים משומשים אותם מכר בכפרים. יתכן שמכר בגדים שנשארו אחרי הטרנספורטים. היא אינה בטוחה בכך. בכסף זה היה קונה בכפרים ביצים ומזון. כשחזר היה משחד את השומרים בשער בכינים או מזון אחר ומכניס את הסחורה. אך באחת הפעמים, השומר סירב לקבל את השוחד ומסר את שלמה לגרדיסטים-השומרים. שלמה נידון להלקאה. את המכות אמור היה לתת אחר היהודים במחנה, שמונה לשם כך. הובטח לשלמה שהמכות לא תהינה אמיתיות והוא לא יסבול. אך הפעם מפקד המחנה פולהורה התעקש להיות נוכח בזמן ההלקאה. שלמה הוכה בשוט על ישבנו וכל המחנה זומן לראות בביצוע העונש למען יראו וילמדו. שושנה זוכרת שלמה סבל מכאבים חזקים ולא יכול היה לשבת במשך 3 חודשים. שלמה היה לכרו במחנה. את הוריו ואחיו של שלמה לקחו בטרנספורט והם נספו במחנות ההשמדה. כשהתקרבו לשושנה ראה במשפחתה את משפחתו ודאג להם למזון נוסף.

כאשר ידעו כבר, בתחילת שנת 1943 שהם עומדים להימלט מהמחנה, נטי אמרה לשושנה שלא תיתן לה לברוח עם החבר שלה שלמה מיטלמן, אבל היא תוכל לברוח עם בעל. לכן, למרות גילה הצעיר, שש עשרה וחצי, הוריה רצו ששושנה תינשא. שלמה לצי היה אז כבן 23. אסור היה לערוך נישואין במחנה. לכן באחד הלילות אספו את בני המשפחה וכן 10 גברים. סדין לבן שימש כחופה ונערכה חתונה לבני הזוג. ⁽⁹⁾ ⁽¹⁰⁾

שושנה מספרת כיצד התגברו על השומרים. המחנות היו סגורים בלילה והמפתחות היו אצל השומרים. אבל לחלק מהאסירים, ביניהם שלמה לצי, היו מפתחות והם היו יוצאים בלילה ומחביאים את הנשק שרכשו מהפרטיזנים במקומות מסתור ביער.

* ראה פרק השלמות מספר ⁽⁹⁾ ⁽¹⁰⁾

האסירים היו מאזינים לרדיו ושמעו שהגרמנים נמצאים כבר בגבול סלובקיה. כשהגרמנים היו קרובים, הלכו ליער, הוציאו את הנשק ממחבואו. לא היו שומרים רבים במחנה והמרד היה שקט למדי. בערב הקודם השקו את השומרים בבירה. השומרים ישנו שינה עמוקה כל הלילה וגם בבוקר. לכן היה קל להתגבר עליהם. לא רצו להרוג אותם, אלא הממו אותם על-ידי מכות בראשם. סגרו אותם בחדריהם ולקחו את הרובים. השערים נפתחו וכל 1600 אסירי המחנות יצאו לחופשי. כנראה שחלק מהשומרים היו לצדם של הפרטיזנים והצטרפו למורדים.

יצחק מספר שאחיו אליקים-גיזה היה שותף פעיל במרד. הוא היה חבר במפלגה הקומוניסטית ופעל במסגרת המרד הכללי בתוך המחנה. הקומוניסטים הם שדאגו להכריח נשק לתוך המחנה. ב-28 באוגוסט 1944 נכנסו הפרטיזנים לתוך המחנה וכבשו אותו ללא התנגדות, כאשר השומרים (הגרדיסטים) בורחים ללא קרב. האזור כולו סביב מחנה נובאקי נכבש על ידי הפרטיזנים. בהמשך נכבשה כל מרכז סלובקיה ללא קרבות קשים. הפרטיזנים שלטו באזור כחודשיים. הצבא הסלובקי לא הצטרף בשלב זה למרד.

יצחק לא היה פעיל במחתרת הקומוניסטית בהיותו במחנה, לאחר המרד ברח תחילה ממחנה נובאקי עם הוריו, אבל אז באו הפרטיזנים וצרפו לשורותיהם את הצעירים בני ה-17 ומעלה. יצחק הצטרף לאחת הקבוצות האחרות. הקבוצה היתה חלק מצבא המחתרת והיתה אחראית על מספר מקלעים. היה על הפרטיזנים לשבת גבוה על הגבעות עם המקלעים ולירות בשעת צורך בטנקים (הטייגרים) החולפים.

הגרמנים באו מכיוון פולין ורצו לעבור דרך סלובקיה. הם לחמו בפרטיזנים בעזרת מטוסים וטנקים. בקרבות אלו נפלו גם כמה מבני נובאקי. יצחק השתייך או ליחידת פרטיזנים גדולה בת 1000 איש. המפקד היה יהודי בשם קלרמן. הם שלטו בעזרת המחתרת הצבאית על אזור טופולצ'ני ועל עוד הרבה עירות בסביבה. הם לא היו חיל מסודר, אלא עזר לצבא. שלושה חודשים נדרשו לגרמנים כדי לשבור את המחתרת

הצבאית. תחילה כבשו הגרמנים רק את הכפרים והערים, ואילו הפרטיזנים נמלטו להרים וליערות ולחמו משם בגרמנים. עתה הצטרפו לקרבות גם חלק מחיילי הצבא הסלובקי, בעיקר הקומוניסטים. לאחר המרד צורף יצחק לצבא הסלובקי ושרת בין השנים 1945-1948 בחיל השריון במשך 3 שנים. הוא שרת ביחידה בפיקודו של סלובודה (שנקראה pruva czechoslovenska tanka brigada) ללא יכולת להשתחרר. שושנה פגשה אותו במחנה ליד פרסוב בדרכה לטופולצ'ני בשנת 1945. בהמשך עבר ליחידה אחרת, שהטנקים שלה הגיעו עד ברלין.

בני משפחתה של שושנה התפזרו בהרים בהימלטם ממחנה נובאקי. שושנה ובעלה ועוד אנשים מהמחנה נמלטו עם ששת זוגות הסוסים ועם העגלות. הם נמלטו בשבילים בצדי הדרך, שכן על הדרך הראשית התקרבו גרמנים בכלי רכב ובאופנועים. מחנה נובאקי היה סמוך להרי וטאצניק. שושנה וקבוצתה ברחו להרים שלייד העיירה Lubietova (ליד Banska Bistrica). (המקום מסומן במפה).

שושנה, בעלה ואחיה מצאו מקלט ביערות והצטרפו שם לפרטיזנים. בהמשך נפרדו גם דרכיהם. ההורים, עם יצחק ו-5 מהילדים הצעירים התחבאו בהרים.

שושנה ושלמה מיטלמן ביחידה של גנרל יגורוב (A.S. Jegorov). היחידה כולה מנתה כ-1000 פרטיזנים, בהם רק 18 יהודים (אחד מהם שלמה לצי) ו-2 נשים: שושנה ועוד בחורה ממחנה נובאקי. הם היו בהרי הטטרים הגבוהים, במקום שנקרא Stare Hory. הגרמנים פחדו לעלות להרים וישבו בבקעה בכפרים, שכן בהרים הם היוו מטרה נוחה לפרטיזנים. שושנה לא העזה לספר לפרטיזנים שהיא יהודיה. היא יכלה להיחשב בקלות לסלובקית, כיוון שהיו לה עיניים כחולות והיתה בהירת שער בצבע בלונד אש. הסלובקית שבפיה היתה מושלמת. היא גם לא ידעה שאף הבחורה השניה שנמלטה ממחנה נובאקי היא יהודיה. הדבר נודע לה רק בתום המלחמה.

פרט ליהודים היו ביחידה של גנרל יגורוב הרבה רוסים ומעט סלובקים.⁽¹¹⁾

הפרטיזנים והבורחים השתלטו על תחנת המשטרה בבנסקה ביסטריצקה.

הצטרפו אליהם אותם שוטרים שהתנגדו למשטר הפשיסטי. שאר השוטרים הפשיסטים שלא רצו להצטרף למרד ברחו. (בנסקה ביסטריצקה מסומנת במפה).

בבניין המשטרה היה אולם גדול מאד בו מיטות רבות. ישנו באולם זה כ-100 איש. שושנה קיבלה מיטה ליד בעלה. ביום עבדה במטבח. היא זוכרת שבישלה שם לאלף איש. הדבר צוין גם בתעודת הפרטיזנית שקיבלה לאחר השחרור. שושנה נזכרת שבאחד הלילות שלמה נכנס למיטתו לבוש בכגדיו. כיבוי האורות היה בשעה עשר. הוא חיכה עד שכולם נרדמו. אז נעל את נעליו נכנס למטבח וגנב משם אוכל. את האוכל שם בתרמיל והביא להוריה שהיו בהרים בבנסקה ביסטריצקה. עם בוקר חזר. נראה שידע היכן הם מתחבאים..

הם שהו בבניין המשטרה חודשיים, עד סוף אוקטובר. באוקטובר התאספו כבר בסביבה של בנסקה ביסטריצקה 16 דיכויזיות גרמניות והקיפו את האזור. המורדים ראו שהם מעטים ויש להם מעט נשק והם לא יחזיקו מעמד כנגד הגרמנים. באה הוראה ממפקדי המרד שעל הפרטיזנים לברוח להרים וליערות של ההרים הטטרים (Visoke Tatri).

הפרטיזנים התחלקו למספר קבוצות בהרים. היה להם מזל שבחודש אוקטובר האדמה עדיין לא היתה קפואה. כל קבוצה חפרה לה בונקר גדול ועמוק ביער. שושנה חושבת שהבונקר נתמך על ידי מוטות ברזל וצופה בעץ, והיה בו מקום לכמאה איש. למעלה היה שלג וקור של 30- מעלות ואילו בבונקר היה חם למדי. הפרטיזנים קוששו עצים והבעירו בבונקר מדורה כדי להתחמם. עשו תורנויות כדי לוודא שהאש לא תכבה.

* ראה פרק השלמות מספר (11)

Hlavné veliteľstvo národnej bezpečnosti

Bratislava, 14. máj 1947

Číslo: Sine.

Vec: _____

Odpoveď k číslu: _____

Prílohy: _____

P o t v r d e n i e .

Potvrďujem týmto, že pani Ružena Mittelmannová rod. Schönfeldová, nar. 7. augusta 1926 bola počas Slovenského národného povstania zaradená v kuchyni četníctva, kde k všeobecnej spoločnosti vykonávala rôzne práce ako výpomocná sila, a to do 25. októbra 1944.

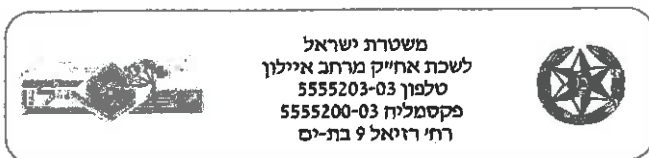
Toto potvrdenie vydávam na vlastnú žiadosť žiadateľky.

[Handwritten signature]

אישור של שושנה על היותה
פרטיזנית

היו בבונקר כמאה איש. בגדי הפרטיזנים ספגו את עשן המדורה. וכאשר הגיעו לאחר זמן למישקולץ, ליד הגבול ההונגרי, התושבים ברחו מפניהם והסבירו להם שהם מסריחים מעשן המדורה, שנספג בבגדיהם במהלך 8 החודשים. היה עליהם לשרוף ולהחליף את בגדיהם. למזלם, העשן הניס גם את הכינים מהבונקר. הם נעזרו באיכרי הסביבה אוהדי המרד, בעיקר כדי לקבל מזון. (12)

הנדון- יום השואה 2003

ביום חשוב זה מן הראוי לעלות את סיפורי הגבורה של לוחמים יהודים שעשו הכל כדי להציל את העם אשר ישב בגולה בזמן מלחמת העולם השנייה

תודת מרחב איילון ניתנת לך שׁוֹשְׁנָה כִּסְפִי לוחמת פרטיזנית על כך שהשארת לנו זכרון וסיפרת לנו חוקרי מרחב איילון את מה שעברת בתקופה נוראה זאת והוכחת שאנו כאן בארץ ישראל למרות הכל ועל פי כן.

קצין אח"ק איילון
ט"צ גטניו יצחק

למרות שהאוכל היה מועט, גם כאן לא אכלה שושנה מזון לא כשר. היא זוכרת שפעם אחת לקחה אותה גויה מהכפר לובייטובה לארוחה. שחטו חזיר ואכלו ביצה. בתבשיל שמו דם חזיר, דבר שנחשב למעדן בעיני הגויים. שושנה היתה רעבה ולא חשבה מה מכיל המזון שאכלה. אך כאשר שמעה שהאוכל הכיל דם חזיר, רצה החוצה והקיאה את האוכל.

בפעם אחרת קיבלה נקניק חזיר. ולמרות הרעב וריחו הטוב של הנקניק, שמרה אותו ולא אכלה ממנו. שושנה היתה זהירה וחיה בחדר מתמיד, שמא יחשדו בה שהיא יהודיה.

התפקיד של שושנה ושל הפרטיזנית האחרת היה לעסוק בריגול: היה עליהן לספור את הגרמנים ולדווח על כך לפרטיזנים. הן התחלקו ביניהן בתפקיד. שושנה הסתובבה בכפר לבד ולפעמים עם חברתה.

למשימה זו אי אפשר היה לשלוח גברים. הדבר היה מעורר חשד, שכן רב הגברים גויסו למלחמה או נמצאים במחנות. כל יום היה על שושנה לרדת מההר, מגובה 1600 מ' לכפר לובייטובה שליד בנסקה ביסטריצה. לשושנה היה סיפור כיסוי והיו לה ניירות מזויפים. היא אינה זוכרת את השם שקיבלה, אך זוכרת ששם האב היה יאנוש ושהיו לה כביכול 2 אחיות. היא הסתובבה חופשייה בעיירה. כדי לא לעורר חשד, נכנסה מידי פעם לכנסיה, הסתכלה מה עושות הנוצרות, שיננה את תנועותיהן וחיקתה אותן. את התפילות מלמלה כאילו לנפשה בסלובקית. בדרך היתה סופרת את הגרמנים ומשננת את מיקומם. היא ספרה למשל, כמה גרמנים עמדו על הגשר. לצורך זה עברה ממש לידם. שושנה לא הסגירה את הפחד שהיה בליבה. אמנם היו לה תעודות מזהות, אך היה עליה לשנן ולהכיר היטב את כל הפרטים הרשומים בהן. הגרמנים היו עוצרים אנשים, ושואלים אותם שאלות: מה שמות הוריך, היכן נולדת ועוד. הם היו גם מביטים בפני האנשים לראות אם אינם מחווירים מפחד, דבר שהיה מסגיר אותם. כשחזרה סיפרה לפרטיזנים כמה גרמנים עמדו על הגשר וכמה במקומות אחרים. בלילה ירדו הפרטיזנים מן ההרים והפציצו את הגשר. שושנה אינה זוכרת כיום את הפרטים שנרשמו בתעודה.

שושנה לא העלתה על דעתה שהיא עוסקת בתפקיד מסוכן. היא לא פחדה מהמוות, אך גם לא רצתה להיתפס. ההוראות היו כי טוב למות מאשר להיתפס בידי הגרמנים ולהיאשם בריגול. היה ידוע, שהגרמנים מענים את המרגלים באמצעים נוראים כגון ניקור עיניהם. לכן צוידה בגלולת רעל למקרה שתיתפס.

יום אחד הודיעו הרשויות שיש לחדש את התעודות. את התעודות הקודמות סיפקו הסלובקים. עתה היה צריך להתייצב בפני הנאצים לשם חידוש תעודות הזהות. בהנחיית הפרטיזונים תודרכה שושנה כיצד להתייצב בעירייה בלי לעורר חשד. התפקיד לא היה קל, שכן היה עליה לשנן פרטים רבים: שמות ההורים, מקומות ותאריכי לידה. כמו כן היתה צריכה לחתום את השם הארי שלקחה לעצמה. אסור היה שתראה חיוורת או מפוחדת. כל זה דרש אומץ רב. קצין ה-SS היה גבוה ומפחיד. אך שושנה מילאה את הפרטים וחתמה ואף נתנה טביעת אצבע ללא חת והגרמני לא חשד בה. שושנה דברה תמיד סלובקית ועשתה עצמה כאילו שאינה מבינה גרמנית. הגרמנים לא נזהרו בקרבתה ושושנה דיווחה למפקד היחידה על שיחותיהם. הם ניסו לדבר אליה גרמנית, אך היא לא ענתה. רק פעם אחת נפלטה מפיה מילה גרמנית, היא נאלצה להסביר שזו מילה שהיא מכירה כיוון שלמדה אותה בבית הספר.

כאשר שושנה היתה יורדת לכפר, היתה משאירה סימנים על העצים, נייר או בד, כדי שתוכל לזכור את הדרך חזרה, כיון שלא היה לה מצפן. יום אחד פרצה סערה גדולה. שושנה היתה צריכה למהר לחזור. אך להפתעתה המרה הרוח העזה העיפה את הסימנים. שושנה התחילה ללכת באין ברירה בכיוון שנראה לה המתאים ביותר. התחיל לרדת שלג עז, ושושנה לא ראתה מה שלפניה. היא צעדה במשך מספר שעות. היתה זו שעת אחר הצהרים וכבר החל להחשיך. כאשר שמעה קולות ברוסית שמחה. אך הזהירות לימדה אותה לא להיחפז. היא עצרה והקשיבה. ואז שמעה בין הדיבורים ברוסית גם מילים גרמניות. היה זה מחנה של רוסים ששיתפו פעולה עם הגרמנים. שושנה ידעה שאלו

גרועים מהאחרים. כעת הבינה שטעתה בדרך והלכה בכיוון ההפוך לכיוון היחידה שלה. היה כבר חושך ושושנה היתה עייפה מהדרך. היא היתה אמנם צעירה, אך היתה כבר בהריון, וחששה שתקפא למות ותמות כמו כלב. שושנה היתה נחושה בדעתה לשרוד ולהינצל. השלג היה עמוק והיא לא יכלה אפילו לשבת ולנוח מעט. היא סבה על עקביה ופנתה בכיוון ההפוך והלכה עוד ועוד. כל צעד היה קשה עליה, אך כוח בלתי מוסבר גרם לה להמשיך וללכת. כוחותיה כמעט כשלו כאשר הבחינה בחריצים של מזחלת בשלג. היא הבינה שזהו סימן שנשלח אליה: החריץ בשלג יביא אותה לסביבה של אנשים. היא אספה את שארית כוחותיה, שכן הפס שנוצר נתן לה תקווה וכוח להמשיך. לבסוף ראתה נקודות אור חשמל שנראו לה כמו כוכבים בחושך. השעה היתה כבר 4 בבוקר והאיכרים החלו להתעורר. שושנה הגיעה למקום ישוב, אך דווקא ברגע זה עזבו אותה כוחותיה והיא נפלה בשלג ונשארה לשכב במקום בו נפלה. אכרה שיצאה השכם בבוקר לחליבה עם עששית בידה נתקלה בה. בבדיקה מהירה שעשתה ראתה שהרופק של הגוף שלפניה פועם עדיין. היה זה קרוב לרפת, אך במרחק של כחצי ק"מ מבית האיכרים. האיכרה הרימה את שושנה ונשאה אותה על גבה. היא הביאה אותה לביתה והסתירה אותה מתחת למיטה. אמנם האיכרים נהגו לעזור לפרטיזנים באוכל, אך רב היה פחדם מפני השלטונות. אם נתפסו עוזרים לפרטיזנים, שרפו את ביתם והרגו את משפחתם. בנוסף לכך פחדה האישה גם מבעלה. האיכרה רצה לחלוב את הפרות וחזרה לשושנה רק כאשר האיכר וילדיהם עזבו את הבית. עתה, כשהתפנתה לכדוק את האדם שמצאה בשלג, ראתה שלפניה אישה צעירה. היא השקתה את שושנה בחלב חם ושאלה אותה למעשיה. היא הסבירה לשושנה שאם תעזור לה ותחביא אותה היא מסכנת את עצמה ואת משפחתה. לכן, למרות שהיא שמחה על שהצילה אותה ממות בטוח היא אינה יכולה להחזיק אותה אצלה. האיכרה חיכתה עד לבואם של הפרטיזנים לבקש אוכל. אז מסרה להם את שושנה והם החזירו אותה למחנה.

שושנה נזכרת שפעם, בהיותם בהרים, הגיעו הפרטיזנים לשוחות ליד קו החזית. בשוחות היו חיילים רומנים, שהגרמנים

הכריחו אותם להצטרף לצבא. לרומנים היה לחם לכן, שהיה חלק ממנת האוכל הצבאי. כשהפרטיזנים ראו את הלחם, התנפלו על הרומנים ולקחו אותו מידיהם. שושנה לא ראתה לחם מזה שנה וחצי. היא זוכרת שלא היה דבר טעים יותר מלחם זה.

הגרמנים נשארו לרגלי ההרים וחששו לעלות להר, שם הסתתרו הפרטיזנים. בשלושה השבועות האחרונים של המלחמה, עד ה-9 במאי 1945. הפרטיזנים התחבאו בהרים ופוצצו פה ושם רכבות. לא היה ביכולתם לעשות קרב פנים מול פנים עם הגרמנים. כלילות יצאו ממקומות המסתור, התגנבו לכפרים וגנבו אוכל וסוסים. הגרמנים כיתרו את הפרטיזנים וקיוו להרעיב אותם ולגרום להם לרדת לכפרים ולהיכנע, ומידי פעם ניסו לתקוף את הפרטיזנים.

ב-9 בחודש פברואר 1945 הגרמנים תפסו את שלמה לצי מיטלמן ועוד כ-50 מחבריו הפרטיזנים. שושנה הסתתרה אותו זמן במקום אחר, לא רחוק משם. היא ידעה ששלמה בעלה נתפס, אך האמינה שישאר בחיים. היא ידעה ששלמה היו ניירות מזויפים של ארי. הוא היה גבוה, היה לו מראה של גוי, היו לו מגפים והוא ידע לרכב על סוס. הגרמנים תפסו את הפרטיזנים וכלאו אותם בבית-הספר של בנסקה ביסטריצה. לאחר מכן החליטו לערוך בדיקה על מנת לראות מי נימול והוא יהודי. הם הורו לפרטיזנים לפשוט את בגדיהם. שלמה הבין שגורלו נחרץ. הוא נתן לחברו הפרטיזן הגוי מלובייטובה, שישב על ידו, את השעון שלו ואת המסמכים שלו וכתב מכתב קצר לאשתו האהובה שושנה. הוא ביקש מהחבר שאם יצא בשלום מהמלחמה, ימסור את חפציו לאשתו. שלמה ויהודי נוסף מבין הפרטיזנים, שמוצאו מפרסוב, נתלו למחרת, ב-10 בפברואר 1945 לאחר שעונו באכזריות. את יתר הפרטיזנים לקחו לגרמניה, לברלין. אותו חבר לו נמסרו חפציו של לצי, סיפר לשושנה מאוחר יותר שברח בעת הצעדה לרכבת לברלין וחזר לביתו בלובייטובה.

כאשר הפרטיזנים שמעו מרחוק את הטנקים של הרוסים, הבינו שסוף המלחמה קרב. הפרטיזנים שלחו 2 אנשים לרוסים

בבקשת עזרה. אך הרוסים חשדו בהם שהם מרגלים ולא אפשרו להם לחזור ליחידתם. אז שלחו הפרטיזנים עוד 2 אנשים ונתנו בידם סימן: דגל. הרוסים תפסו גם אותם ולא האמינו להם. הרוסים אמרו: גלו לנו היכן מתחבאים שאר הפרטיזנים וקחו אותנו אליהם. כדי לבחון את הפרטיזנים אם אינם שליחיהם של הגרמנים, שלחו קדימה לקו הראשון ששה פצועים שנישאו על אלונקות ואת שתי הנשים. היה עליהם לרוץ קדימה על-מנת לבדוק את תגובת הגרמנים. הגרמנים גילו אותם וירו עליהם ב"מינומטים" (מרגמות), פגעו בעצים שלידם והבעירו אותם.

כאן קרה דבר מה מדהים, אותו שושנה אינה מבינה עד היום. כאשר נורו פצצות התבערה, שושנה נפלה על השלג. כולם חשבו ששושנה מתה, דלגו מעליה ועברו הלאה. מסתבר ששושנה לא נהרגה. ההדף זרק אותה לאדמה, אך השלג הרך הציל אותה. לאחר שכולם עברו מעליה, שושנה קמה וראתה שלא נפגעה כלל. היא רצה כמשוגעת והצטרפה לקבוצתה. כולם יצאו מגדרם ולא הבינו כיצד שושנה נשארה בחיים.⁽¹³⁾

הפרטיזנים הגיעו למישקולץ, שהיתה כבר משוחררת בסביבות חודש מרץ. מישקולץ היתה על גבול הונגריה וצ'כיה. גנרל יגורוב בא ודרש מקום גדול לאנשים שלו. הוא ראה את בקתת השומר של בית החרושת במקום. הגנרל פנה לשומר ואמר לו שיש בין הפרטיזנים נשים. הוא סילק את השומר ופינה מקום לשושנה. שושנה היתה אז בחודש החמישי או השישי להריונה, שכן סוניה נולדה ב-2 בספטמבר 1945. השומר רצה לתת לשושנה את מיטתו. אך שושנה, שלא ישנה במשך שנתיים במיטתה, חשה לא בנוח במיטה. שושנה הבינה את ההונגרית של השומרים. אשת השומר סיפרה לה שבית החרושת היה שייך ליהודים. הם שמרו במשך המלחמה על הבית בהאמינם שבעלי בית החרושת היהודים יחזרו. אנשים אלו לא היו אנטישמיים.

* ראה פרק השלמות מספר (13)

שושנה סיפרה להם שהיא עצמה יהודייה. אשת השומר הכינה בצק ואפתה לשושנה עוגת פרג עם מעט החומרים שעמדו לרשותה. במקום סוכר השתמשה בסלק.

השיבה לטופולצ'ני

כאשר הסתיימה המלחמה, שושנה חשבה שלא נשארו יותר יהודים בסלובקיה. מאז נמלטה מהמחנה, לא פגשה את בני משפחתה. היא החליטה לחזור לביתה ולבדוק שמא נשאר מישהו מהם בחיים.

ממישקולץ שבהונגריה, שליד גבול צ'כיה התחיל המסע הארוך של שושנה לטופולצ'ני, מרחק כ-1000 ק"מ משם.

הפרטיונים הלכו ברגל לגבול סלובקיה וחכו שם כמה שבועות. הם שמעו שבטופולצ'ני יש עדיין גרמנים. לשושנה נודע שאחיה יצחק-נצי נמצא עם הצבא בעיר פרסוב. בפרסוב היו כבר יהודים שחזרו מהמחנות וארגנו מחדש את בנין הקהילה.

בהיותה בעיר פרסוב שושנה ראתה משאית צבאית ועליה אשר, החבר של אחותה פנינה, אשר היה חייל בצבא סלובקיה. פנינה הכירה את אשר במחנה נובאקי. אשר התפלא מאד לראות את שושנה בחיים ואמר: "רוזי, את חיה!" שושנה לא זיהתה אותו בהתחלה ושמחה מאד לראות שהצליח להימלט בשלום מהמחנה. היא שאלה אותו לאן פני החיילים מועדות והוא ענה: "לפופרד, שם יש עדיין גרמנים."

אשר מסר דרישת שלום לפנינה. שושנה ראתה אותו רק במשך 5 דקות, והמשאית יצאה לדרכה. זו היתה הפעם האחרונה שראתה את אשר בחיים. מאוחר יותר נודע, שאשר נפגע מצרור יריות בלבו במאי 1945, יום לפני סוף המלחמה. בכיסו נמצאו מכתבים אל אחיותיו בארצות הברית. מכתבים אלו, שהוכתמו בדמו של אשר, נשלחו באין כתובת אחרת לאחיות בארה"ב. לאחר כ-3 או 4 חודשים, אחיותיו של אשר שלחו את המכתבים לפנינה על מנת שתבין שהוא אינו יותר בין החיים. פנינה עצמה מספרת שאת אשר הכירה רק במחנה נובאקי. היא היתה אז נערה צעירה בת 15. לדבריה אשר היה חבר לא רק שלה, אלא ידיד של כל המשפחה. הוא היה בודד בנובאקי, אחיותיו היגרו לארצות הברית ואילו הוא נשאר עם אמו ואחות אחת.

היחידה הצבאית של אחיה של שושנה נצי היתה במרחק של כ-10 ק"מ מפרסוב. שושנה יצאה השכם בבוקר והלכה ברגל למחנה. היא הגיעה בצהרים, אך לא נתנו לה להיכנס למחנה. השומרים התפלאו לראות שאשה באה ברגל ממרחק רב כל כך. היא חיכתה בשער והותר לה לדבר עם אחיה כחצי שעה בלבד. נצי סיפר לשושנה שהוא מתאמן להלחם בטנק. יחידתו יצאה מפרסוב והגיעה מאוחר יותר עד לכרלין.

בפרסוב נפרדה שושנה מהפרטיזנים ופנתה צפונה לכרדיוב לפגוש את בעלה שלמה או את משפחתו. היא לא ידעה כמובן שהם אינם עוד בין החיים. שושנה סיפרה לפרטיזנים לראשונה שהיא יהודיה, שהיא בהריון ושהיא הולכת לחפש את משפחתו של בעלה. בדרכה עברה בקוסיצה. אך שושנה לא מצאה את משפחת מיטלמן בכרדיוב. שושנה הלכה לעזור במטבח הציבורי של הקהילה. היא זוכרת שבישלה לביבות (לטקס).

שושנה החליטה ללכת לטופולצ'ני לכית הוריה, כדי ללדת שם. כל יום הקשיבה לרדיו כדי לשמוע אם טופולצ'ני כבר משוחררת, וכאשר חשבה שהדבר בטוח יצאה לדרך.

הדרך היתה ארוכה וקשה לאישה הצעירה בהריון. שושנה צעדה מידי יום כ-50 ק"מ. בלילה חיפשה יהודים כל-מנת לישון בכתיהם. כוונתה היתה להגיע לטופולצ'ני לפני הלידה. לאחר 2 חודשי הליכה ונסיעה בטרמפים הגיעה עד טופולצ'ני. היה זה בסוף חודש יוני 1945.

כשהגיעה לעיירה, היא מצאה לשמחתה את אביה, אמה ו-5 מאחיה ואחיותיה הצעירים. הם לא גרו יותר בבית המשפחה הישן, בו גרו אותו זמן 3-4 משפחות של גויים. היה עליה לחפש מקום מגורים אחר ויחד חפשו מקום.

האב סיפר שכאשר משפחת שיינפלד חזרה לטופולצ'ני, נאמר לו: יש לנו 2 בשורות: האחת, בתך שושנה בחיים, והשניה חתנך שלמה מיטלמן מת.

אחרי המלחמה שושנה זכרה את הפרטיזן, החבר הגוי של שלמה, שהיה יחד עמם ביחידה וחזרה ללובייטובה לשאול אותו על גורלו של בעלה. אותו חבר פרטיזן מסר לה מכתב ואת שעון הזהב של לצי-שלמה מיטלמן. שושנה הבינה שהיא אלמנה בת 18 ושתינוקה יולד יתום. החבר מלובייטובה סיפר לה כיצד הוא עצמו ניצל וכן סיפר לה על קורות משפחתו. אחרי שהצטרף לפרטיזנים, אשתו נשארה בכפר עם הוריה. יום אחד נתפסה ביערות שבהרים והואשמה שנתנה עזרה לפרטיזנים. היא ביקשה מהגרמנים שיתנו לה לחזור לכפר להיפרד מהוריה הקשישים. הגרמנים הסכימו ונתנו לה להיות עם משפחתה חצי שעה, בעוד הם ניצבים מחוץ לבית עם כידונים שלופים. ברגע שנכנסה הביתה, בקשה מהוריה מעט צידה לדרך ונמלטה דרך החלון האחורי. היא הכירה היטב את דרכי הכפר ואת מקומות המחבוא, וידעה שעומדת לרשותה חצי שעה על מנת להתרחק מהבית. השומרים חיכו בחוץ ולאחר חצי שעה נכנסו לבית והבינו שהאשה נמלטה. הם הכו את ההורים מכות רצח, אך לדברי שושנה לא העזו להרגם מכיוון שסוף המלחמה התקרב. את הבית שרפו. שושנה חזרה לביתה בטופולצ'ני עם חפציו ומכתבו של שלמה (לצי). לצערה נגנבו חפצים אלו לאחר שנים.

האב סיפר לשושנה את סיפור בריחתם ממחנה נובאקי. שלמה שיינפלד האב ברח להרים עם אשתו נטי, עם הבן נצי-יצחק וחמשת ילדיו הצעירים יותר: פאולה, אסתר, יולקה, ארנסט וליפי. הם היו שם מ-28 בחודש אוגוסט 1944 עד אוקטובר 1944. זו היתה תקופת המרד והיתה אז עוד מלחמה עם הגרמנים. מחודש אוקטובר 1944 עד תחילת מאי 1945, ההורים של שושנה שהו בעירה Stubiianska Teplice בהרי הטטרה. הגיעו יחד אתם עוד משפחות. יחד היו 54 איש בבקתת קיט קטנה שנועדה לתיירים. הבקתה התאימה ל-10 אנשים, אך עתה היה עליה להספיק לכל הקבוצה. היו בבקתה מיטות קומותיים ותנור בישול. יצחק עזב את ההורים אחרי זמן מה כיון שגויס להילחם עם הפרטיזנים.

הגרמנים ראו אז שהם מפסידים את המלחמה. היו בסביבת המקום 3 כפרים סלובקים. הכפריים החביאו את היהודים וחלקו עמם את מעט האוכל שהיה להם. היו להם די עצים לחימום הבקתה, אבל אוכל כמעט ולא היה. בכפר, למרגלות ההרים, היתה חנות מכולת קטנה. בעל המכולת עזר לפרטיזנים ולנמלטים להשיג אוכל. המזון היה קצוב, אך מכל מנת מזון הפחית מעט שעועית והיה משאיר בלילה ליד החנות שק עם שעועית. את השעועית בשלו בבקתה כל הלילה והכינו מרק, שאותו אכלו. חלק מהשעועית אחסנו לחורף. אסתר היתה אז בת 11, ליפי בן 9, ארנסט בן 13, יולקה בת 14 ופאולה בת 17. היה קר מאד והם סבלו מאד מכינים בכל גופם. האם ישבה שעות ארוכות והסירה את הכינים מילדיה. לאסתר זכרונות קשים מתקופה זו.

בבקתה היתה משפחה ששמה היה וולצ'ק. בנם התינוק בן השבעה חודשים נולד במחנה. הוא היה רעב ובכה כל הזמן. בלילה נשמע קולו של התינוק למרחוק. כל השוהים בבקתה היו יהודים. האנשים הרגישו שהם נמצאים בסכנה בגלל התינוק ובקשו להשתיק אותו בעזרת כרית, שמא יתפסו כולם. אמה של שושנה התנגדה. היא נתנה קודם את המרק לתינוק ורק אחר כך לילדים שלה. כך הצילה את חייו.

לפני 10 שנים אותו "תינוק" חיפש את הוריה של שושנה, שבזכותם חי. הוא עכשיו מורה בישראל ויש לו 10 ילדים.

לאחרונה נפטרה אחותו יהודית, שהיתה גם היא בבקתה עם משפחת שיינפלד.

פנינה מספרת שהאם, שהיתה יהודייה דתייה מאד, סירבה לאכול אוכל שאינו כשר, גם כשהיתה רעבה מאד.

באחד הימים בתחילת חודש מאי 1945 כשכבר שמעו מרחוק את התותחים של הרוסים וסוף המלחמה היה קרוב, אחת הילדות שהיתה כבת 12 היתה רעבה והחליטה לצאת לחפש אוכל. אביה של שושנה התחנן בפניה שלא תלך, אך היא לא שעתה לדבריו. הילדה אכן נתפסה על ידי הגרמנים. הם הבטיחו לה שלא יהרגו אותה אם תגלה להם את מקום המסתור של שאר היהודים. הנערה האמינה להם. הגרמנים הגיעו, הרגו תינוק ועוד כמה אנשים.

הגרמנים לקחו את כל היהודים מהבקתה למטה לכפר. כולם חשבו שהם הולכים לקראת מותם והתחילו להתנשק ולהיפרד. היה אז חודש מאי והיה עדיין קר מאד. החיילים הורו לאנשי הכפר לחפור קבר אחים ל-50 איש.

בין הגרמנים היו חיילים רומנים שגויסו בכפיה והיה גם קצין הונגרי. כאשר הגרמנים הלכו לבתי הכפר להתחמם הפקידו את השמירה על היהודים בידי הקצין ההונגרי. אביה של שושנה ביקש את רחמיו של הקצין. הוא פנה אל טוב לבו ומצפונו הזכיר לו שסוף המלחמה מתקרב ואף הבטיח לו שיזכור אותו לטובה אם ינצל.

הקצין פחד שהגרמנים יהרגו אותו. שלמה שיינפלד אמר לו: "עשה עצמך הולך לשירותים והשאר הדלת פתוחה. אנחנו נברח. לאחר המלחמה נעיד לטובתך".

השומר הסכים וכך עשה. כל היהודים בקבוצה ברחו. היה קוד כלבים והיתה רוח חזקה והדרך היתה ריקה מחיילים. הם הלכו ברגל מספר קילומטרים עד שהגיעו לחזית הרוסית.

לאחר המלחמה, הקצין ההונגרי נשאר בחיים. באחד המשפטים שנערכו, אביה של שושנה נתן עדות שההונגרי הציל את 54 היהודים. אותו הונגרי שוחרר. את שאר החיילים הגרמנים הוציאו להורג.

פנינה מספרת את גרסתה שלה לבריחת המשפחה, כמיטב זיכרונה.

ב-1944 כשהגרמנים הגיעו לסביבות נובאקי, פרץ מרד במסגרתו ברחו מהמחנה כל האנשים. במשך 2 חודשי ההתקוממות המשפחה נרדה כל הזמן בהתאם לתנועת הגרמנים. הם שהו בזבולן (Zvolen) ובבנסקה ביסטריצקה. היא זוכרת שבזבולן היהודים פתחו בית כנסת. הם נכנסו לגור שם. בתקופה זו לא הצטרפו להתחבא בבונקרים.

ב-27 באוקטובר הסתיימה ההתקוממות. הגרמנים הגיעו לאזור והנמלטים נאלצו לעלות להרים שמעל בבנסקה ביסטריצקה ולהסתתר שם. בתחילה היו קבוצה קטנה. רק ההורים ו-5 ילדיהם, כיון שהפרטיזנים לא רצו לצרף אליהם את המשפחה. הם היו בהרים 8 חודשים, עד אפריל 1945. פנינה זוכרת שה-27 באוקטובר היה יום הולדתה של אסתר. אסתר זכרה שמשה רבנו מת בתאריך יום הולדתו וחששה שדבר דומה יקרה לה וגם היא תמות באותו יום. הם הגיעו למקום קייט בהרים. היו שם בתים ריקים שנועדו לתיירים ולנופשים. ביום הסתתרו מחוץ לבתים. הם פחדו לחמם את הבתים, שמא יגלו אותם. הם פגשו שם עוד יהודים ויחד היו 54 איש בקבוצה. הגרמנים חששו מהפרטיזנים ופחדו לעלות להרים. אבל בסוף המלחמה, באפריל 1945 הם לא חששו יותר, עלו להרים ותפסו את קבוצת היהודים.

הגרמנים ירו מבחוץ לתוך הבקתה. אסתר שכבה מתחת לחלון ולא נפגעה. אבל אחת הנשים נהרגה ושתיים אחרות נפגעו. האחות יולן-יולקה טיפלה בפצועים ורחצה את פצעייהם. פנינה זוכרת גם את התינוק שבכה ושעורר את פחדיהם של הנמלטים.

היה להם מזל, כי 3 ק"מ משם תפסו הגרמנים קבוצת יהודים וירו בהם. את הקבוצה שלהם לעומת זאת הובילו למכולת ונתנו להם לאכול. אחד השומרים היה דובר הונגרית. אביהם ניגש אליו ושאל אותו אם עליהם לקנות גם כלים. השומר אמר לו שבמקום אליו לוקחים אותם הגרמנים אין צורך בכלי אוכל. אביה הבין שלוקחים אותם למוותם. אך הוא החריש ולא סיפר דבר לילדים. הקבוצה היתה בסלובקיה במקום בו לא גרו מעולם יהודים. למרות

זאת, אחד הסלובקים החל לדבר סרה ביהודים, ואותו שומר אמר לו להפסיק לדבר. הדבר הראה שהשומר לא היה אנטישמי. הרוסים כבר התקרבו ואותו השומר הביץ שסוף המלחמה קרב. הוא ביקש מהיהודים לדבר בזכותו לאחר המלחמה. גם הגרמנים לא פגעו בהם כנראה בגלל הרוסים הקרבים. חיילים רומנים שהיו עם הרוסים שחררו אותם.

לאחר השחרור, המשפחה מצאה עצמה במרחק של 140 ק"מ מביתם בטופולצ'ני. פנינה זוכרת שלא היו לה נעליים. לא היו רכבות, כל התשתית היתה הרוסה והיה עליהם ללכת ברגל. היו להם יבלות על הרגלים. אביה קנה נעלי עץ.

מידי יום הלכו 20 ק"מ ברגל. הצלב האדום הקים מטבחים בכל מקום וכך יכלו לאכול. אמנם הם היו דתיים ובביתם אכלו רק אוכל כשר, אך לא היתה כל ברירה, הם היו חייבים לשרוד. כאשר הגיעו למרחק 20 ק"מ מטופולצ'ני הגיעו לביתה של משפחת פאוקר ומצאו אצלם מקלט. היתה זו משפחה של צ'כים גויים. המשפחה נתנה להם להתרחץ, להחליף בגדים ולנוח. משם חזרו לביתם.

כשהגיעו לטופולצ'ני ראו שביתם נמסר לגויים שסירבו לצאת מהבית. המשפחה נאלצה לשכור בית אחר. פנינה היתה אז בת שבע עשרה.

אחרי המלחמה

שושנה מציינת שהגויים התפלאו מאד כשראו שהיהודים חזרו לבתיהם בטופולצ'ני אחרי 3 שנים. מבחינתם העניין היהודי היה כבר סגור, ולא היתה להם כוונה להחזיר את הבתים ואת הרכוש שנבזז.

לאחר שהמשפחה עזבה את טופולצ'ני ב-1942, נכנסו לביתם 3 משפחות של סלובקים. כששלמה שיינפלד חזר לעירו, ראה שבבית גרות 3 משפחות. הוא פנה לעירייה, שם נאמר לו שאין לפנות דירים בכוח. המשפחות תעזובנה את ביתו רק אם ימצא להם דיור חליפי. שלמה עשה מאמצים רבים למצוא דירות חלופיות, אך גענה כל פעם בשלילה: הדירות לא התאימו והדיירים סירבו להתפנות. שלמה ראה שדבר לא יעזור לו. הוא פנה שוב לעירייה או לצלב האדום וקיבל כמגורים חלק מהוילה של ד"ר אייזדורפר, שעזב העיר ומצא, כנראה, את מותו במחנות ההשמדה.

את ביתו של ד"ר אייזדורפר חלקו עם עוד 2 משפחות. המטבח היה משותף לכולם. בחלק התחתון של הבית פתח האב שוב סנדלרייה.

שושנה מציינת שאביה היה אדם מאד חכם. הוא הצליח לצאת בחיים ממצבים קשים וחסרי תקווה. שושנה מביאה דוגמא לתושייתו.

שלמה שיינפלד בנה בית על קומה. כזכור, אחרי שהנאצים נכנסו לעירם, הם דרשו שהיהודים ימסרו להם את כל דברי הזהב והכסף. לפני שעזבו את ביתם, אביה החביא את הזהב ואת דברי הכסף בשקים. הוא החביא אותם מתחת לשירותים. את החפצים הגדולים וביניהם הפמוטים מצאו הגויים ולקחו, אך השרשראות מזהב הוחבאו היטב.

אחרי המלחמה שלמה הלך לביתו הישן, כי זכר שהשאיר בבית רכוש במקום חבוי. ביקש להיכנס וסרבו לו. הוא שאל מדוע אינו יכול להיכנס לבית? הוא ביקש שיתנו לו לפחות ללכת לשירותים. הוא נכנס לבית כשעל גבו תרמיל וכלי עבודה. בהגיעו לשירותים פתח את המחבוא בעזרת פטיש והוציא את הזהב.

שלמה נתן לכל בת שרשרת זהב. מהכסף ממכירת דברי הזהב שנותרו קנו חפצים לבית והתחילו את חייהם החדשים. שושנה מציינת כאן לטובה את הפועלים הסלובקים שעבדו עד 1942 בסנדלרייה של האב. לפני צאתם למחנה מסר להם האב למשמרת את כלי המיטה, המצעים והשמיכות, חלק מהבגדים, מפות השולחן. עתה הוחזר להם רכושם. רהיטים לא היו להם עוד, והם נאלצו לקנות חרשים.

ב-2 בחודש ספטמבר 1945 נולדה בבית החולים המקומי בטופולצ'ני סוניה מיטלמן, בתה הקטנה של שושנה. שושנה קיבלה מכתב עם המלצות בגלל היותה פרטיזנית, כדי שתוכל לקבל הטבות שונות. אך היה לה רושם שהרופא היה אנטישמי וטיפול טוב יותר ביולדות האחרות שבחדר. בפברואר 1946, בהגיע סוניה לגיל חצי שנה חלתה בדלקת ראות ובגלל המחסור באנטיביוטיקה נפטרה ונקברה בטופולצ'ני. שושנה זוכרת שהתינוקת נראתה כאילו היא ישנה ושושנה לא רצתה לתת לקבור אותה.

הפוגרום בטופולצ'ני, 1945

כשבועיים לאחר לידתה של סוניה התרחש בעיר פוגרום. לדברי שושנה, תחילתו באירוע הקשור ברופא היהודי, שפתח בעיר פרקטיקה (אורדינציה בצ'כית) לאחר שחזר לטופולצ'ני. הרופא לא הצליח להציל ממוות ילדה גויה עם חום גבוה שהובאה לטיפולו. בין הגויים בעיר פשטה שמועה שהרופא היהודי הרג את הילדה. הסיפור התגלגל ותפח לעלילת דם, לפיה היהודים שחזרו לטופולצ'ני הורגים ילדים גויים ומנסים להשתלט מחדש על העיר. האנטישמיות התגברה שוב וקבוצות של אספסוף התכוננו להכות ביהודים. אביה של שושנה עמד לנסוע באותו יום עם האח נצי לעיר סמוכה. כאשר ישבו בתחנת הרכבת, הגיע לשם האספסוף. הם החלו להכות את האב ושברו שתיים משיניו. נצי ראה שמתכוונים לטפל גם בו. הוא הוציא מכיסו את תעודת הפרטיון ("הלגיטימציה"), אך הפורעים לא האמינו לו ואמרו שאין בכלל פרטיונים יהודים. הם קרעו את התעודה שלו. יצחק והאב רצו בכל כוחותיהם וחזרו הביתה. האם נטי הורתה לבני המשפחה להתחבא בגן בין העצים, מחשש שהפורעים יגיעו לביתם. שושנה אמרה שהיא עדיין חלשה אחרי הלידה ולא תוכל לרוץ ממילא והתעקשה שברצונה להישאר בבית.

יצחק היה באותו זמן חייל והיה לבוש מדים. הוא אמר שגם ברצונו להישאר בבית והוא יגן על עצמו ועל אחותו בעזרת הרובה שלו. שושנה הפצירה בו לעלות לעליית הגג ולמשוך אחריו את הסולם, אך יצחק האמין ברובה שלו וסרב. אז נשמעו קולותיהם של הפורעים מחוץ לבית ויצחק נכנע לתחנוניה של אחותו, טיפס במהירות בסולם ומשך אותו אחריו לעליית הגג. הדלת נקרעה לרווחה על ידי הפורעים, שדרשו למסור לידיהם את החייל שראו נכנס לבית. שושנה אמרה להם שהיא אחרי לידה ואין בבית שום חייל, שהם טועים. אחד הפורעים הכיר את האב שלמה, ואמר לחבריו ש"שיינפלד הוא איש טוב ושאל להם לפגוע בבתו". אך הם הפורעים היו מעוניינים ללמד את יצחק לקח. הציצו בעליית הגג מלמטה, אך באין סולם לא יכלו לעלות לשם. בסופו של דבר נרגעו והלכו הלאה. שושנה חשה שהיא הצילה את אחיה מלינץ' בטוח. לדבריה של שושנה לא פגעו ברכוש, בעיקר מפני שבאותו זמן לא היה לכם כל רכוש בבית.⁽¹⁴⁾

"באנציקלופדיה יודאיקה נכתב שמתוך 2,700 היהודים שגרו בטופולצ'ני בשנת 1938, חזרו לעיר רק 250 תושבים. 12 מהתושבים הצטרפו לפרטיזנים ו-2 מהם מתו. בשנים 1948-1949 רוב היהודים עלו לישראל, בהשאירם במקום רק 20 משפחות. ב-1965 נעלמה הקהילה כליל. אז הפך בית הכנסת הגדול, שנבנה בשנת 1900 למחסן (warehouse)." (המידע באינטרנט)

* ראה פרק השלמות מספר ⁽¹⁴⁾

המעבר לחבל הסודטים

שושנה החליטה לעזוב את טופולצ'ני ולבנות את חייה במקום אחר. אחיה אליקים גיזה חש כמותה ורצה לעזור לה לחפש בית אחר. היה באותו זמן מחסור גדול בדירות פנויות בצ'כוסלובקיה. בליברץ היא רייכנברג, אשר בחבל הסודטים, נמצאו דירות פנויות. היו אלו בתים שקיבלו גיבורי המלחמה הסלובקים ושהיו שייכים בעבר למפונים גרמנים מחבל הסודטים. האח גיזה נסע לליברץ לפני שושנה, וסידר את הבית. הדירה היתה ברחוב חרבטסקה 26. היתה זו דירה קטנה אך מרווחת עם חדר שינה, פינת אוכל וסלון. גם גיזה עבר לגור בליברץ. בהיותם פרטיזנים, שושנה ואחיה היו זכאים לקבל מהממשלה מגורים. שושנה אף קבלה "נרוניה": 36,000 קרונות וגם 3 שנות משכורת. בשלב מאוחר יותר קיבלה תעודה המעידה על כך שהיתה פרטיזנית במשך 2 חודשי המרד.

שושנה נזכרת באפיזודה מסמרת שער מתקופה זו. כשהגיעה לליברץ, רצתה להתרחץ וראתה שאין לה סבון. הדירה היתה בבית בן 3 קומות. בקומה הראשונה היתה חנות מכולת. שושנת ירדה למכולת, אך שם נאמר לה שבגלל המלחמה אין סבון רגיל,

אלא סבון מיוחד, שעולה כפול ממחיר סבון רגיל. שושנה שילמה את המחיר באין ברירה. היא זוכרת שהסבון היה בצבע ירוק בהיר והיתה עליו חותמת. אחרי יומיים שלושה, הגיע למקום נציג מוסד יהודי כלשהו, וסיפר שהסבונים הירוקים, עליהם מופיעה החותמת המיוחדת (שפירושה "עשויים משומן יהודים") נעשו במחנות ההשמדה משומנם של הקרבנות. שושנה הרגישה רע מאד. היא זוכרת שהסבונים נאספו מהחנויות ומהבתים ונקברו בבית הקברות.

שושנה עברה לחבל הסודטים, וחיייתה בליברץ מסוף שנת 1946 עד אפריל 1949. ליברץ היתה רחוקה למדי מבית הוריה: מטופולצ'ני נסעו לפראג במשך 3 שעות, מפראג לברטיסלבה מספר שעות נוספות ומשם לליברץ. המרחק היה גדול ושושנה יכלה לנסוע להוריה רק פעם בחודשיים. גם הדוד וילי ויינברגר גר עתה בליברץ. בקיץ 1947 ערכו המוסדות היהודים מחנה קיץ בפראג. המטרה היתה להפגיש יהודים צעירים ניצולי השואה, גם על-מנת לברר אותם וגם על מנת לקשור ביניהם כדי שיקימו משפחות. שושנה פגשה במחנה זה את שלמה זילבר (ששינה מאוחר יותר את שמו לכספי). שלמה היה צעיר משושנה, אך הוא סיפר שיש לו אח בן גילה של שושנה ושמו יוסף. הוא ביקש להפגיש בין השניים.

שושנה התאבלה עדיין על מות בעלה ומות בתה, אך שלמה היה עקשן וחזר למחנה עם אחיו יוסף. שושנה היתה נערה צעירה ויפה, ויוסף זילבר התאהב בה. הם התירדו, שושנה החלה להתרגל לקרבתו וחיבבה אותו מאד. הם נסעו יחד לטופולצ'ני לבקר את הוריה של שושנה. ההורים שאלו פרטים על משפחתו של יוסף, והבינו שהוא ממשפחה טובה.

סיפורו של יוסף כספי

יוסף זילבר-כספי נולד ב-8 בספטמבר 1922 ליעקב ויולה-יחד ויינברגר ממונקץ'. אביו יעקב היה יליד 1895, בנם של יצחק זילבר (ממדין בפולין, 1859) ושרה לאה שטיינמץ. יצחק עצמו היה בנם של שלמה (יליד 1830) ושל חנה זילבר. אמו של יוסף היתה יוליה ויינברגר. יוליה היתה ילידת סטרופקוב (1895), בתו של מרדכי וינברגר (1865) ושל מרים סמט (1870) מסטרופקוב. בשנת 1911 יוליה - יחד עברה עם אחיה משה מוריץ אברהם ויינברגר למונקץ' ונישאה שם ליעקב זילבר. יעקב היה ממשפחה של שעונים. בידי המשפחה סמל מסחרי של העסק משנת 1920 ועליו כתוב "יעקב זילבר". על הסמל ציפור טרף, כנראה עיט, המחזיק בפיו שעון. על הסמל עוד שעונים שונים וכלי עבודה לתיקון שעונים.

למשפחה נולדו 4 בנים: יוסף, יהושע, שלמה ומשה וכת בשם מרים. בשנת 1941 גורשה המשפחה לפולין, לגליציה, בגלל מוצאם. יצאה גזרה שתושבים שמוצאם מפולין (גם 2-3 דורות אחורה) חייבים לחזור לארץ מוצאם. כיון שיעקב היה שען והיו ברשותו שעונים, הוא שיחד שם את הרשויות בשעוני זהב שהיו ברשותו והוחזר למונקץ' עם משפחתו לאחר 9 או 10 חודשים.

אחיו צבי היה ציוני והיגר לארץ ישראל כבר בשנת 1935. הוא כתב לאחיו יעקב שיבוא בעקבותיו. אבל יעקב היסס וקיווה לזמנים טובים יותר, ועד שהבין שהזמן אוזל ושלח לצבי שעונים כדי שיהיה כסף עבור סרטיפיקטים (כנראה בשנת 1939) היה מאוחר מדי. הסרטיפיקטים המיוחלים הגיעו למונקץ, אך הגרמנים לא נתנו כבר ליהודים לעזוב את המקום ולהפליג באוניות מחוץ לגרמניה.

יוסף לא דיבר בבית על קורות משפחתו בשואה, אך שושנה זוכרת את סיפוריו של יוסף על המשפחה: יוליה ויעקב, יוסף ואחיו שלמה ויהושע משה וכן האחות מרים, התחבאו בבונקר, הם התחזו לצ'כים ושמעו כיצד יהודים בגיל 18-40 נתפסו ונורו בחוץ. יוסף נשלח למחנות עבודה. שאר בני המשפחה נתפסו ב-1942 ונשלחו לאושוויץ.

יוליה ומרים ויינברגר נשלחו מיד לתאי הגזים. הגברים היו במחנה אושוויץ ונוצלו לשם עבודה. בשנת 1945 עת התקרבה החזית לאושוויץ, הגרמנים שמו את היהודים שנותרו בחיים בקרונות פתוחים של בקר ושלחו אותם לכיוון גרמניה ללא אוכל וללא שתייה. המסע נמשך כשלושה שבועות ובמהלכו מתו רב היהודים. יעקב והבן יהושע זילבר מתו אף הם במסע זה. בשנת 1945 יוסף היה בן 17 ושלמה אחיו היה בן 13.

הצלב האדום בא לבדוק מי נשאר בחיים. כ-99% מהאנשים מתו במסע. את מי שנשם עדיין הורידו מהרכבת באלונקה והביאו לפראג. מכל משפחת זילבר שרדו רק יוסף ושלמה. כאשר שלמה השתחרר מהמחנה הוא שקל 30 ק"ג. במשך שנה שלמה לימדו אותו לאכול מחדש.

יוסף היה בחור בלונדיני בעל עיניים כחולות. בשנת 1940 הוא גויס ונשלח למחנה עבודה של הונגרים. הוא חזר פעם אחת למונקץ אבל נלקח שוב כדי לחפור שוחות בחזית, ליד הגבול ההונגרי-רומני. בעת הפצצות החיילים נהגו להתחבא. פעם באחת ההפצצות יוסף התחבא ברפת באחת החוות ובתום ההפגיזה החליט לא לחזור לחפירות. הוא ברח לכיוון החזית הרוסית והגיע לגבול הרוסי-גרמני. הרוסים לא קיבלו את הנמלטים בשמחה

וחשבו שיוסף ועוד כ-300 חיילים יהודים שברחו אף הם הינם מרגלים. יוסף נראה כצ'כי. כאשר אמרו החיילים הנמלטים שהם יהודים, החיילים הרוסים בחנו את ידיעתם בשפה היידיש. הרוסים השתכנעו ביהדותם והבטיחו לשלוח את היהודים לבתייהם. אך גם הרוסים היו אנטישמים, ותחת זאת שלחו את החיילים היהודים לסיביר, למקום שנקרא ארחנייל.

מאז יוסף החליט שיותר לא יאמר שהוא יהודי, אלא שהוא צ'כי וכן עשה.

יוסף הצליח להשתחרר על סמך היותו צ'כי בזמן שביתת הנשק ב-1946. היהודים האחרים נשארו בסיביר עד שנת 1948. יוסף סיפר שבסיביר שרר קור איום.

עם השחרור נשלח למחנה הסגר (קרנטינה). הוא היה ברכבת כ-3 שבועות.

כאשר הרכבת הגיעה לפראג, הוא פגש במקרה את דודו צבי ויינברגר, אחיה של יוליה. הוא ביקש את צבי להביא לו בגדים אזרחיים וכשהוא לכוש בהם קפץ מהרכבת ונמלט. צבי לקח את יוסף למסעדה בפראג, ושם להפתעתו הוא פגש את אחיו הצעיר שלמה.

יוסף עבר גם הוא לגור בליברץ. הוא היה ציוני ורצה לעלות לארץ ישראל. הסבירו לו שבארץ ישראל יש צורך בידים עובדות ושעליו ללכת להכשרה וללמוד מקצוע. הוא החל לעבוד בבית חרושת לטקסטיל.

שושנה זוכרת שבעל הבית במפעל היה יהודי. יוסף לא סיפר לפועלים שהוא יהודי, אבל בעל הבית ידע על כך ויוסף זכה במספר הטבות. יוסף היה חוסך חלק ממשכורתו, בעוד ששאר הפועלים היו מבזבזים חלק גדול מהמשכורת בבתי המרוח. לאחר מכן התקנאו הפועלים בכך שליוסף יותר כסף משיש להם. שושנה מציינת שזה היה מצב אופייני בסלובקיה ובמזרח אירופה בכלל: היהודים ידעו לחסוך את כספם והגויים קינאו בהם על כך.

יוסף עבד במכונות שבבית החרושת לטקסטיל. יום אחד ארעה תאונה וידו של יוסף נתפסה במכונה ונקטעה עד למרפק. היה זה אירוני, שדווקא הוא, שחזר שלם מהמלחמה, נפצע בזמן שלום.

לשושנה נמסר ע"י גיסה שולם שיוסף נפצע. היא מיהרה לכיבש חולים ואחות סיפרה לה שיוסף איבד את זרועו. יוסף שכב חבוש בתחבושות גדולות, ולא ידע שידו נקטעה. מידע זה נמסר לו רק בשלב מאוחר יותר. בזמן זה שושנה היתה כבר מאוהבת ביוסף. היא ישבה לידו ושכנעה אותו שעליו ללמוד מיד, גם בטרם החלים, לכתוב בעזרת ידו השמאלית. שושנה שומרת עד היום מכתב שיוסף כתב לה מבית החולים. שושנה עזרה בשיקומו של יוסף, ורצתה להינשא לו. היא נסעה להוריה להתייעץ אתם. אמה אמרה לה: "ילדתי, עשי מה שאת רוצה לעשות. מה שקרה ליוסף, זו מכה על מכה. אך זכרי שאת לוקחת לך נכה כבעל לכל החיים". שלמה לחץ עליה להינשא לאחיו יוסף: "את הכרת אותו כאשר היו לו את שתי ידיו. עכשיו לאחר שאיבד כמעט את כל משפחתו את רוצה לעזוב אותו? אם תעזבי אותו הוא יישאר לכדו. היכן מצפונך?"

שושנה החליטה להינשא ליוסף. היא מעולם לא התחרטה על החלטתה. היא עבדה קשה כל חייה, אך יוסף היה "אדם זהב" והיה תמיד לעזר לה, הוא כיבד אותה והעריך אותה. הוא עזר לה כמיטב יכולתו בעבודה, נשא ארגזים ועוד. הוא למד לעשות הכל בעזרת ידו השמאלית, אפילו לפרוס לחם. רק לנהוג לא יכול היה.

שושנה ויוסף נישאו בטקס דתי בטופולצ'ני, באפריל 1947, לפני פסח. מאוחר יותר, ב-1949, נישאו בחתונה אזרחית בעירייה של ליברץ. זה התאריך שנרשם בתעודת הנישואין שלהם. שושנה ויוסף חיו בליברץ 3 שנים. תחילה גרו בדירת חדר עם מטבח, אבל לאחר לידתה של אדית קיבלו דירה מרווחת בת שלושה חדרים. הדירה היתה דיור ממשלתי ולכן היתה זולה מאד.

שושנה מספרת בסיפוק, שכשם שהיהודים גורשו מבתיהם ועזבו את כל רכושם, כך גורשו גם התושבים הגרמנים של חבל הסודטים מבתיהם ע"י הצ'כים. הגרמנים הורשו לקחת רק חפצים אישיים ועזבו את כל רכושם אחריהם. כך קרה ששושנה נכנסה לדירה שהיתה מרוהטת, היו בה כל כלי הבית הנחוצים. בנוסף

לכך, שושנה זכתה לראות כיצד מגרשים את הגרמנים למחנות כשהם נושאים על ידם סרט לבן. הגרמנים נשלחו תחילה למחנה לפני שהועברו לגרמניה. שושנה הלכה למחנה של הגרמנים ולקחה לה משם עוזרת בית מבין הגרמניות. זו עשתה בביתה את הכביסה מהבוקר עד אחר הצהריים. שושנה קיוותה לחוש סיפוק, אך בליבה ריחמה על האישה, ונתנה לה אוכל.

שושנה מספרת שיוסף היה פעם בבית כנסת ליד ליברץ. הוא חיפש ספר תפילה ומצא שם ספרים רבים. הוא הסתכל בספרים שבבית הכנסת ומצא ספר שעליו היתה חותמת של אביו בשפה הגרמנית: "יעקב זילבר, שען וסיטונאי שעונים." כן נמצא ספר ועליו שמו של הסב יצחק זילבר. לא ברור איך התגלגלו הספרים למרחק של למעלה מ-100 ק"מ ממונקץ'. אך יוסף ידע לספר שבבית האב היתה ספריה גדולה. הספר נמצא עדיין בביתה של שושנה.

בשנת 1948 שושנה היתה בהריון. בתם של שושנה ויוסף, אדית, נולדה ב-8 בספטמבר 1948. בתעודת הלידה נרשמה כאדית שיינפלד, שכן זה היה שמה הרשמי של האם. נישואיה לשלמה - לצי מיטלמן היו נישואים דתיים ולא אזרחיים, וכך גם נישואיה ליוסף.

כששושנה היתה בסוף החודש התשיעי, שמעה ברדיו שהנשיא בנש מת. הודיעו גם שה"טרמוויי" - החשמלית - לא תיסע בלילה לרגל האירוע. שושנה היתה רשומה כבר ללידה בבית החולים המקומי. היא הרגישה שהלידה מתקרבת והתמלאה דאגה. לא היה בכוונתה ללדת בבית. היא הכינה ליוסף ארוחת ערב ויחד הלכו ברגל לבית החולים. אמנם לא היו לה עדיין צירים, אך היא הסבירה לרופא את דאגתה ונבדקה. הרופא אמר שעל שושנה לחזור לביתה ולבוא שוב בבוקר. שושנה שכנעה את הרופא שכדאי שתישאר בבית החולים. היה זה ה-8 בספטמבר, יום הולדתו של יוסף. שושנה ניגשה לרופא שעבר במסדרון בית החולים ואמרה לו שהיא רוצה שהוא יילד אותה. כמו כן הוסיפה

שהיתה רוצה להעניק את התינוק כמתנת יום ההולדת לבעלה. לשם כך עליה ללדת לפני חצות. היא הבטיחה לרופא מתנה, שכן בגלל הקומוניזם פחדה להזכיר את המילה כסף, שמא הדבר יתקבל כשוחד. הרופא הוביל אותה לחדר הלידה ונתן הוראות מתאימות לאחות המיילדת. שושנה קיבלה זריקות לזירוז הלידה בשעה שמונה בערב. האחיות לגלגו על שושנה שהסתכלה כל העת על השעון, ואמרו שטרם ראו אישה שרוצה ללדת לפי השעון. אך בשעה עשר בלילה התחילו צירים חזקים ובשעה עשר וארבעים בלילה נולדה תינוקת במשקל 2,800 ק"ג, שנקראה אדית.

כששושנה חיה בליברץ היא פגשה את שולם גולדשטיין. הוא שאל אותה אם היא מכירה מישהי שתתאים להיות אשתו. שושנה הכירה לו את אחותה פנינה. פנינה ושולם מצאו חן אחד בעיני השני והחליטו להתחתן. תחילה רצו שני הזוגות להתחתן ביום אחד, בחודש אפריל או מאי 1946, אך כפי שנהוג אצל היהודים, אין מערכבים שמחה בשמחה ולכן זוג אחד התחתן לפני שקיעת השמש וזוג שני אחרי שקיעתה. פנינה ובעלה שולם עברו גם הם לגור בליברץ ושולם ויוסף עבדו באותו בית החרושת. שולם הוא שבא לספר לשושנה על פציעתו של הבעל יוסף. הוא לא פרט, ושושנה לא ידעה שיוסף אבד את ידו. פנינה ושולם עלו ארצה לפני פסח. מהארץ כתבו לשושנה ויוסף שלא ימהרו לבוא ויעלו רק אחרי הפסח, כיוון שבארץ אין מה לאכול. שושנה זוכרת שפנינה כתבה "הלכנו לקנות תפוחי אדמה. אבל רימו אותנו ושמו לנו מתחת לתפוחי האדמה תפוחי-זהב, שהיו זולים יותר". שושנה זוכרת שהתפלאה, כיוון שתפוזים היו בחוץ לארץ ביוקר ואילו תפוחי אדמה עלו בזול.

יוסף כספי

העלייה ארצה, אפריל 1949

מצבם הכלכלי של שושנה ויוסף היה טוב, אך הם היו ציונים ואידיאליסטים. הם החליטו לעזוב ארץ יפה ומפותחת ולעלות לארץ בה שרר תוהו ובוהו של אחרי מלחמת השחרור. הם לא חששו מעבודה קשה ומהעובדה שיתחילו לבנות את חייהם מחדש.

שושנה ויוסף החלו לתכנן את העלייה ארצה. בגלל נכותו של יוסף, חשבו שכדאי לפתוח בארץ מכבסה. הם נזקקו לכסף לשם כך וכתבו לקרובם, משפחת זיסקינד בארה"ב. אותו קרוב היה כנראה נתן זיסקינד, אביו של ישראל-אד זיסקינד החי כיום במונסי, ניו-יורק.

שושנה הזכירה כי אותו קרוב בא לביקור בעירם. ידוע לי שנתן זיסקינד הגיע אחרי הגירתו לארצות הברית, לביקור בסטרופקוב שבצ'כיה וגם לבודפשט. לכן יתכן שהגיע גם לטופולצ'ני. הגיע סכום של כ-500 דולר שהיה אוצר באותם הימים. סכום זה נועד לאפשר למשפחת זילבר-כספי להתחיל בחיים חדשים בארץ. בכסף קנו מכונות כדי להקים מכבסה. הם היו זכאים להביא לארץ ציוד מעל ל-20 ק"ג המקובלים, כיון ששושנה היתה פרטיזנית ויוסף היה נכה.

עידית ואבא יוסף

אבא יוסף ונעמי

האזהבים - סבא יוסי ונכדתו ענבר כספי

המשלוח עלה עוד 100 דולר. אך רב הציוד היקר נשבר ואת השאריות מכרו בארץ כגרוטאות ב-100 דולר. כך ירדו לטמיון 500 דולר.

אחרי פסח 1949 עלו שושנה ויוסף לישראל באמצעות ה"ג'וינט". הם לקחו מפראג רכבת, והגיעו עד לעיר הנמל בארי שבאיטליה. שם חיכו לאוניה במשך 3 שבועות. הם שוכנו במרחק מה מהעיר, במבנים שרכש ה"ג'וינט" עבור העולים. שושנה זוכרת שהיתה מצוידת בעגלה והיתה הולכת לטייל עם אדית.

על הספינה הקטנה היה מקום ל-30 איש, אך היו עליה 300 איש. כולם חלו בעת המסע במחלת ים והקיאו ללא הרף. גם אדית הקטנה הקיאה ושלשלה. כאשר היו עוד בצ'כיה היה לשושנה די חלב להניק את התינוקת, ואחר כך כשחלבה אזל, עברה לחלב של נסטלה. אך באיטליה היא קנתה חלב פרה רגיל. התינוקת פיתחה אלרגיה לחלב. כאשר כולם הפסיקו להקיא ממחלת הים, אדית הקטנה המשיכה להקיא. אז הבינה שושנה שלא מדובר רק במחלת ים ושיש למצוא תרופה לבתה הקטנה.

רופא האנייה אמר שחייבים לתת לילדה פנצילין מידי שלוש שעות. לשושנה היתה בעיה כיצד גם לישון וגם להתעורר בזמן ולהזריק את הפנצילין לאדית. היא קיבלה מהרופא תא קטן באוניה ("קיוטה") שהיה בו גם שעון מעורר. כך יכלה להתעורר ולהזריק את התרופה לאדית וגם לישון מעט.

שושנה מציינת שהיא הביאה עמה מפראג ציוד מלא לתינוקת ולבית וכן גם חיתולים חד-פעמיים!. היה מותר לה להביא במזוודה עד 15 ק"ג והיא הביאה בין השאר חיתולים. בשלב מסויים מכרה אותם, כי לא ידעה שזה מצרך נדיר ושאיין להשיג בארץ חיתולים חד פעמיים.

כשהתקרבו לחיפה, ראו מרחוק את הר הכרמל והדבר ריגש אותם מאד. לבסוף הגיעו לנמל חיפה. משם נסעו ישר למחנה אוהלים (כנראה בשער העלייה). היו שם כמה מבנים מתקופת הבריטים: למטבח, למרפאה, לבית החולים. כל שאר העולים ישנו באוהלים. היה זה חורף קר של שנת 1949. שושנה זוכרת כיצד התעוררו משנתם וגילו שחלק מהאוהלים התעופפו ברוח.

שושנה הסבירה שיש לה ילדה חולה, שהיא כבר איבדה בת אחת ולא תוכל לעמוד באברן של בת נוספת. היא קיבלה חדרון קטן שגודלו 2X2 מ"ר. היה במעברה בית לילדים החולים. לרופא קראו במקרה גם כן ד"ר שיינפלד, אך הוא לא היה קרוב משפחה. שושנה התחננה בפניו שיציל את בתה. הוא אמר שיש רק בית חולים אחר הרסה בתל-אביב, אלא שהוא מלא בילדים חולים. היו שם 50 ילדים ורק אחות אחת. לדאבוננו לא יוכל לתת לה פתק הפניה לבית החולים ועל התינוקת להישאר במעברה. אותו זמן קיבל יוסף עבודה בסוכנות. הוא ידע 7 שפות:

עברית, יידיש, רוסית, צ'כית, הונגרית, גרמנית וסלובקית. שושנה ראתה שבתה הקטנה אדית גוססת. היא החליטה להביאה בעצמה לבית החולים. נאמר לה שבית החולים נמצא בעיר תל-אביב. המעברה היתה על כביש חיפה-תל-אביב. שושנה מכרה משהו מחפציה ונסעה באוטובוס לתל-אביב. היא עטפה את הילדה בבגדים חמים, לא סיפרה דבר לאיש, גם לא לבעלה. כשהגיעה לתחנה האחרונה בתל-אביב, שאלה היכן בית החולים. אך איש לא הבין את שפתה והיא לא ידעה עדיין עברית. שאלה עוד ועוד היכן בית החולים עד שקיבלה תשובה. כשהגיעה נאמר לה שללא פתק ההפניה לא תוכל התינוקת להתאשפז. היא התחננה בפני הרופא שלא ייתן לבתה לגסוס, עתה, משהגיעו סוף סוף לארץ ישראל. אך דבר לא הועיל, לא הבכי ולא הצעקות. שושנה עשתה מעשה ייאוש. היא השאירה את אדית הקטנה ליד הדלת והסתלקה. היא עמדה מעבר לגדר וראתה שמישהו בא והכניס את הילדה פנימה. היא זוכרת שהילדה קיבלה אינפוזיה דרך הרגלים. עד היום לאדית 2 צלקות למזכרת על רגלה. אדית היתה אז בת 8 או 9 חודשים.

שושנה רצתה להישאר בתל-אביב קרוב לבתה. צבי כספי, דודו של יוסף ממונקץ' גר בתל-אביב. הוא עברת את שמו מזילבר לכספי. גם יוסף יעברת מאוחר יותר את שמו לכספי. היא נסעה לביתו, קיבלה אוכל ושתייה ונשלחה להתאחדות עולי צ'כוסלובקיה על מנת שתקבל עזרה נוספת. היא סיפרה שעליה להישאר בתל-אביב זמן קצר וקיבלה עבודה כעוזרת בביתה הפרטי של משפחת הרמן. היה עליה לעשות כביסה. העוזרת

משפחת הבן: קובי, נעמי, רותם וענבר כספי

רותם וענבר בנותיו של קובי (יעקב) כספי

בני משפחת אדלר: לירון, עידו ומיקי

הינינים של שושגה: שיי וניר

שלהם לא באה לעבודה כבר כשבועיים ושושנה מצאה לפניה הר של כביסה. היא עבדה 6-7 שעות ללא הפסקה. במהלך העבודה לא קיבלה לא אוכל ולא שתייה. בסוף יום העבודה קיבלה כמה גרושים. שושנה זוכרת שהלכה ברחוב אלנבי והיתה צמאה. היא ניגשה לאחד הקיוסקים וקנתה סודה בגרוש. בגרוש היה כמובן חור. היא היתה עייפה מיום הגיהוץ ורצתה לשבת. אך המוכר העיר לה שאם ברצונה לשבת על אחד הכיסאות עליה לשלם יותר כסף....

שושנה הלכה לבית החולים וקראה לאחות. היא שאלה את האחות אם משהו הביא ילדה ללא שם, וכשנענתה בחיוב שאלה מה שלומה של הילדה. נאמר לה שעברו כבר 24 השעות הקריטיות, מצבה של הילדה התיצב, אך היא עדיין חולה. משאלותיה הבינו שהיא האם שהשאירה את בתה. כולם גילו אהדה ובאו לראות את האם האמיצה שהחליטה להציל את ילדתה בכל מחיר.

שושנה קיבלה את בתה וחזרה אתה למעברה בשער העלייה. היא מכרה עוד מספר חפצים ובכסף קנתה עוף בשוק השחור ובשלה מרק לבתה.

כך מכרה עוד ועוד חפצים עד שלא נשאר מאומה. יוסף עבד רק חצי יום והכסף לא הספיק. שושנה החליטה לצאת לעבודה. היא חכתה בתור לעבודה שלושה ימים, אך לא היתה עבודה פנויה. אחרי שלושה ימים אחת מעובדות המטבח חלתה בגריפה. שושנה קיבלה את מקומה. צריך היה לבשל ל-20 הילדים החולים שבמחנה וגם לאחרים. שושנה מצאה במטבח סירים שרופים ודביקים. היא עבדה ביום הראשון עד הלילה רק כדי לנקות את הסירים, כך שיהיו ראויים לבישול. למחרת בישלה דייסה. היא בשלה אותה לאט על אש קטנה, אח"כ אפתה לייקח (טורט) ועוד. האחות אמרה שאותו יום הילדים אכלו את כל הדייסה הטעימה (שלראשונה לא בושלה בסירים שרופים). הילדים היו מרוצים, אך המבשלת הקבועה החלימה וחזרה לעבודה. היא היתה עובדת מטעם ההסתדרות ולא יכלו לפטרה. החליטו לצרף גם את שושנה לעבודת המטבח. שושנה זוכרת שהרוויחה 42 ל"י לחודש. היא אכלה עם הפרסונל ויחד עם המשכורת של יוסף הרוויחו 80 ל"י לחודש. כך יכלו גם לחסוך.

כאשר משפחתה של שושנה שיינפלד עזבה את טופולצ'ני, נמכר הרכוש ובכסף קנו מכוונות שיאפשרו להם לפתוח בארץ סנדלריה. אך כאשר הגיעו ארצה חיכו זמן רב מאד לאישור על מנת לפתוח את הסנדלריה. היה צורך בפרוטקציה כדי לזרז את קבלת האישור, ולהם לא היו קשרים במקומות הנכונים. הליפט עמד בגשם זמן רב מדי, המכוונות התקלקלו ורכושם ירד לטמיון.

היום לפני...

סיפורה של גב כספי שושנה

על הילדה חושגיה השכן ואני עבדתי עד 11 בלילה. ראיתי כששמו אבן ראשונה לאוניברסיטת בראיזל וכשחשתחילו לשלם את כביש גבת. הלכנו לחלוץ ברגל, בחולצה, לאמא שלי וחורט, ופתחנו בערב את הקווס. לא היו פריגורידים - החוקנו קרוז. אנשים חיכו כל הלילה למוחלע הקרח, כדי לקבל מינה של הקרח הייתי צריכה לשלם במזל. אני מאחלת לעממי לעבוד - זה החיים שלי - אם אני אפטיק לעבוד אני אמותו לי יש לב רחב, אני ארהובת אנשים, יש לי מקום לכולם. הבת שלי הלכה למחזור והראשון בן. הוא שלי בפעם במלחמת לבנון, הוא יכול היה לא להיות קרובי, אבל הוא רצה להיות קרובי. קצין העיר היה מוכן לשחרר אותנו מחיל קרובי, אבל הוא לא רצה להשתחרר.

לכאן בלי השמל. את החלון עשינו בעצמנו - זמי שעשה את חברי מת. שנה וחצי היינו בלי כביש וכלי השמל. מנרחה נפש היו לוקטוס. חרוב היזנגרוב. לעונת אהול, חור 4*4 היה ארמון. גרתי בו 6 שנים עם הילדה הקטנה. כשנולד הבן קיבלנו שני חדרים וגרנו שם שלושים שנה. לא היה כלום אבל אל היו מענות. ער שהבן שלי הלך לצבא (כטנקיסט), לא הייתה לי מכונית כביסה. פתחנו קיוסק - כחורף לא נכנס כלב. הייתי צריכה לשלם משכנתא ולא היה. עשיתי מוזון - הפועלים עבדו ואני נחתי להם מרק בשבע אנורות עם צלחות מפורצל מצ'יח. בשם דקות השסקה מכרנו ונתנו אבל. הדלת הייתה פתוחה - לא היו גנבים.

המקום בקרא פעם רמת יצחק. היביתי שנה וחצי לזכות להחיי שוב כאן. באנו, ראינו פרדס יבש. יתר דים אמריקאיים נתנו כסף. לא ידעו לבנות ובנו כמו תוחמים. עשו שגיאות בלי סוף. לא ידעו אישה לטלול, בזמן מלחמה. זה כמו מקלט - הכל בטון. זרקו אותנו

גם שושנה הביאה ציוד רב לביתה. בליברץ קיבלה במשך 3 שנים רנטה כפרטיזנית וכאשתו של הפרטיזן מיטלמן. בכסף זה קנתה ריהוט לבית וחפצים שונים. אלא שבארץ לא ידעו לטפל בליפט, חלק גדול מהחפצים ניזוק על ידי מים או פשוט נשבר, כולל כלי הקריסטל היפים שהביאו ארצה.

יוסף המשיך בעבודתו כפקיד. אך שושנה אמרה לו שאמנם לפקיד משכורת קבועה, אך אין עתיד או התקדמות. היא רצתה לעסוק במסחר, כפי שעשה אביה. בשנת 1950 שושנה ויוסף עברו לרמת גן ופתחו שם קיוסק זעיר. וכך סיפרה שושנה למראיינים אותה בעלון שכונת

תמונות מכולת כספי (סגדרוביץ)

שושנה ויוסי במכולת

שושנה במכולת כספי

פורים - שושנה תופרת תחפושות

עידית מלכת הלילה

קובי בפורים

עידית
וקובי
בתחפושות
פורים

רמת-עמידר ביוני 1986: "באנו, ראינו פרדס יבש. יהודים אמריקאיים נתנו כסף. לא ידעו לבנות ובנו כמו תותחים. עשו שגיאות בלי סוף. לא ידעו איפה לסלול, בזמן מלחמה. זה כמו מקלט: הכל בטון. זרקו אותנו לכאן בלי חשמל. את החלון עשינו בעצמנו - ומי שעשה אותו כבר מת. שנה וחצי היינו בלי כביש ובלי חשמל. מנורות נפט היו לוקסוס. הרוב היה נרות."

הבן יעקב נולד בשנת 1955. הקיוסק היה בשכונה שזה עתה קמה, רמת עמידר, ולא היה בה כביש או חשמל. המכוניות לא יכלו להגיע עד לקיוסק, ויוסף נאלץ לסחוב את הסחורות לקיוסק על גבו. המצב היה קשה כי באין כביש גישה גם לקוחות לא הגיעו עד לקיוסק. עם זאת היה צריך לשלם איכשהו על הסחורה וכן את המשכנתא עבור הקיוסק ועבור הדירה שקנו בקרבת מקום. שושנה זוכרת שהיה מדובר בסך של 50 לירות עבור המשכנתא וכן כ-100 לירות לבית הספר. הקיוסק היה בגודל של 4x4 מ"ר, אך שושנה ויוסף השיגו רשיון להגדילו והרחיבו אותו במהלך השנים.

בשכונה היתה חנות מכולת, שהיוותה תחרות לקיוסק. שושנה היתה זריזה וידעה להכין אוכל במהירות. היא החליטה לספק אוכל לפועלים שבנו את השכונה, ושער כה קנו אוכל במכולת והקיוסק הפך בהדרגה למסעדה קטנה. הפועלים אכלו בחוץ בישיבה על ארגזים. שושנה הכינה להם מרק ואוכל טעים, ולמרות שגבתה מחירים גבוהים מעט מאשר במכולת, השתרך ליד הקיוסק תור ארוך. את הלחמניות קנתה ישירות אצל האופה, ולא במכולת, והדבר חרה מאד לבעל המכולת. אך מה לעשות, בעל המכולת היחידה בשכונה הרוויח היטב ואילו למשפחת כספי לא היה מה לאכול

וכך סיפרה שושנה עוד בעלון: "עשיתי מזנון – הפועלים עבדו ואני נתתי להם מרק בשבע אגורות עם צלחות מפורצלן מצ'כיה. בעשרים דקות הפסקה מכרנו ונתנו אוכל. הדלת היתה פתוחה. לא היו גנבים. על הילדה השגיח השכן ואני עבדתי עד 11 בלילה. ראינו כששמו אבן ראשונה לאוניברסיטת בר-אילן וכשהתחילו לסלול את כביש גהה. הלכנו לחולון ברגל בחולות לאמא שלי וחזרנו ופתחנו בערב את הקיוסק. לא היו פריג'דרים – החזקנו קרח. אנשים חיכו כל הלילה למחלק הקרח, כדי לקבל פינה של הקרח הייתי צריכה לשלם כפול."

יום אחד נודע לשושנה שבעל המכולת החליט למכור את חנותו. היא בררה אצל ידיד ונודע לה שהקונה הוא עולה יוצא טריפולי, העומד לשלם 10,000 דולר עבור המכולת. שושנה בקשה מהידיד שיגיד שיש לו קונה ב-11,000 דולר, ושלא יספר מי הקונה. שושנה ביקשה פגישה עם בעל המכולת שעה לפני שעמד להגיע הקונה הטריפוליטני. את ההחלטה קיבלה שושנה בלי להתייעץ עם יוסף שטרם חזר מהשוק. יוסף היה הולך מידי יום לשוק הסיטונאי לקנות סחורות במחירים מוזלים, כל זאת על מנת להרוויח עוד מספר גרושים. שושנה הכינה אוכל לבעלה ולילדים וסגרה את הקיוסק. כשיוסף חזר מהשוק סיפרה לו מה יש בדעתה לעשות. יוסף חשב ששושנה השתגעה, כיון שבחשבון הבנק שלהם היו רק 1,000 דולר, שקיבלו כפיצויים. שושנה אמרה שה-1,000 דולר יספיקו לעשיית החוזה, ואחר-כך יראו מה לעשות כי "אלוהים

גדול". כשבאה בשעה שמונה בערב לפגישה עם בעלה, הבין בעל המכולת מר רייך, ששושנה ויוסף כספי, מתחריו, הם המעוניינים לרכוש את המכולת. הוא כעס מאד. אבל שושנה פנתה אל טוב ליבו. מר רייך היה נכה ולא היתה לו רגל. שושנה הסבירה לו שאין בשכונה פרנסה לשניים, שהוא כנכה וכניצול שואה כמוהם צריך להבין אותם שפרנסתם קשה, ובסך הכל הם רוצים להתקיים בכבוד. במוכרו להם את החנות הוא עושה מעשה טוב. בסופו של דבר, למרות ההתנגדות של אחיו, מר רייך הסכים למכור להם את המכולת. לאישור החוזה התחייבו הקונים לתת 1,000 דולר. מניין ישיגו את שאר הכסף? שושנה בררה מי רוצה לפתוח בשכונה מכבסה והציעה את הקיוסק שלהם כמקום מתאים למכבסה. תמורת הקיוסק קיבלה 7,000 דולר. חסרו לה עוד 3,000 דולר. היא מכרה את הפריג'ידר תמורת 1000 דולר, ועוד 2,000 דולר הבטיחה לשלם בתשלומים מהרווחים של החנות. כך הפכו שושנה ויוסף מבעלי קיוסק לבעלי מכולת. שושנה היתה הסוחרת בעוד יוסף מנהל את עניני הפקידות בחנות. בנוסף לכך הוא דאג להביא את הסחורות ועזר לה ככל שיכל. למרות נכותו, יוסף למד גם לפרוס נקניק וגבינה.

אך עדיין היו קשיים. אחד מהקשיים היה בנושא תשלומים למס ההכנסה. שושנה נזכרת בסיפור הבא:

יום אחד הופיעו בחנות 2 אנשים. הם אכלו ושאלו שאלות מהיכן הגיע כל דבר בחנות. היו אלו אנשי מס הכנסה. בסיום הארוחה הם הכינו מסמך בו נכתב שבעלי החנות חייבים 18 לירות מס ורצו את חתימתה של שושנה על גבי המסמך. שושנה אמרה שהיא אינה יודעת לקרוא עברית ושתחכה לבעלה. אנשי מס ההכנסה ראו שיש בחנות בקבוקי יין. הם העריכו ששווי מחירו של כל בקבוק לירה אחת ורצו לקחת 18 בקבוקים כתשלום עבור החוב, אך שושנה לא הסכימה.

למחרת באו שוב ורצו לגבות את החוב הכספי או לקחת את הבקבוקים. שושנה ביקשה לשלם את החוב בתשלומים, אך הם סרבו. אנשי מס ההכנסה לקחו ארגזים והחלו למלא אותם בבקבוקי היין. שושנה לקחה בקבוק וזרקה אותו על הרצפה. היא

אמרה שאם אנשי מס ההכנסה לא יוותרו, היא תעשה כך לכל הבקבוקים והם לא יקבלו מאומה. אם ייקחו את הבקבוקים, היא תישאר ללא סחורה ולא יהיה לה כסף להחזיר להם. אנשי מס ההכנסה נכנעו. למחרת יוסף הלך למשרדי מס ההכנסה וסידר את תשלום החוב בתשלומים.

שושנה חיפשה דרכים שונות להתפרנס וגם לחסוך כסף. היא שמה לב שאין בשכונה קונדיטוריה שאופה סופגניות לחג החנוכה. היא באה במגע עם חבר ההסתדרות דדוש, שהזמין אצלה 300 סופגניות לחג. שושנה עבדה כל הלילה. הכינה את הבצק ואפתה 500 סופגניות. בחמש בבוקר פתחה את המכולת. 300 סופגניות מסרה לחבר ההסתדרות ואת השאר חילקה לבני משפחה ומכרה במכולת. מאז נהג אותו איש ההסתדרות לקנות אצל שושנה באופן קבוע סחורה.

שושנה ויוסף דאגו תמיד שלא יפשטו רגל ושלא יהיו להם חובות בבנק. שושנה, בנוסף לכך, דאגה לא רק לעצמה, היא נהגה לאסוף ברחוב דברים שנזרקו ולתת אותם לעולים ולנוזקים. שושנה ויוסף קמו בבוקר כשהיה עוד חושך. את המכולת פתחו בבקרים בשעה חמש או שש וסגרו בשעה שמונה בערב. כשהגיעה הביתה היתה שושנה עושה את עבודות הבית. מכונת כביסה נקנתה רק כשהבן יעקב הלך לצבא. שושנה הביאה עמה מצ'כיה מכונת תפירה. הודות לאחיה יצחק, שעבד בבית החרושת אתא, יכלו לקנות בדים על משקל במחיר מוזל ולתפור מהם מפות וילונות לבית. כמו כן קבלו מוצרים שונים בהנחה בחנות המפעל.

שושנה ויוסף גרו ברמת עמידר במשך 30 שנה. רק לפני 20 שנה עברו לרחוב הירדן ברמת גן. לפני 40 שנה קבלו פרס כספי בסך 25 ל"י על חלון הראווה היפה ביותר בשכונה. על האירוע דווח בעיתון השכונתי.

את המכולת הגדילו לאט לאט עד ל-50 מ"ר, ולחופשה יצאו רק אחרי כ-20 שנה, ב-1986 כאשר טסו לאוסטרליה לרגל

חתונת האחיינית ג'ולי אדלר. באותה הזדמנות נסגרה המכולת. כשחזרו אחרי חודשיים שיפצו את המכולת והפכו אותה למיני-מרקט בשורות עצמי. הוסיפו ירקות קפואים, וכן צעצועים עבור ילדי הגן השכונתי, שוקולד, בונבונירות, חוטי תפירה. המכולת הפכה לכלבו.

שושנה מספרת שנהגה למכור בהקפה, כמקובל באותם ימים. היא רשמה את החובות של הלקוחות, אך במקביל קנתה ללקוחות פנקסים קטנים ובקשה גם מהם לרשום את חובותיהם.

החיים היו קשים והעבודה היתה רבה, מבוקר עד ליל. רק בשנים האחרונות לקחו עזרה למכולת ועזרה לבית. אך שושנה ויוסף הצליחו לתת לילדיהם חינוך טוב והשכלה. למרות ששושנה ויוסף היו רב היום בחנות, לא הזניחו את הילדים. היה בחנות מחסן והילדים עשו שם את שיעוריהם. כך יכלו ההורים גם לעבוד וגם לפקוח עין על ילדיהם. שושנה השתמשה תמיד בכשרונותיה השונים ובכוחה היצירתי: תכננה את הגדלת החנות, סידרה את המדפים, תפרה במו ידיה תלבושות לפורים, ידעה לעטוף יפה מתנות בחנות ועוד. היא שילבה יצירתיות, כשרון ויוזמה כדי להרוויח ולפרנס את המשפחה בכבוד.

שושנה מציינת שהיא ויוסף דאגו לתת לילדים חינוך טוב. אדית נולדה קטנה ובילדותה סבלה מרככת עצמות. היא לא הלכה עד גיל שנה וחצי. אך בהמשך התחזקה. שושנה שלחה אותה ללמוד בבית ספר ממלכתי.

לפני שהלכה לבית הספר, אדית החלה לבוא להוריה בטענות שלכל חברותיה יש כבר אחיז ואחיות. שושנה ויוסף החליטו להביא עוד ילד לעולם. שושנה היתה רזה באותה תקופה והריונה לא בלט לעין. היא לבשה בחנות סינור, כדי שהלקוחות לא ישאלו אותה שאלות על הריונה. בשלב מסוים של ההריון, חשבה שיולד לה בן, ושתהיה לו ברית. היא החלה לתכנן כבר בשלב זה את המסיבוז. היא תפרה לאדית שמלת מלח מפפיטה, קנתה לה נעלי לק וגרביים לבנות, ואמרה לה שאלו הבגדים החגיגיים שהיא תלבש לברית. אדית היתה ילדה עצמאית ונבונה ועשתה כפי שהורתה לה אמה. שושנה שכבה בבית החולים עד לברית

של יעקב הבן, ואדית הגיעה עם אביה בשמלתה החדשה. אחרי שאדית סיימה את בית הספר היסודי, נשלחה ללמוד בתיכון מסחרי פרטי, על מנת לרכוש מקצוע. שושנה זוכרת שבחופשות אדית נהגה לנסוע לעיר חיפה לדוד יצחק ולבת הוודה רבקה, שהיתה חברתה ובת גילה. באחת מאותן חופשות, כשאדית היתה בת 14 או 15 פגשו בנות הדוד את הנער זיגמונד. זיגי היה במוצאו ממושב חמד, אך באותה עת הוא היה תלמיד בבית הספר הטכני שבמפרץ חיפה. מאז החלו אדית וזיגי להיפגש בחופשים והרומן ביניהם נמשך כשלוש שנים. כאשר אדית הגיעה לגיל צבא, עשו ההורים תנאים והשניים התארסו. נקבע תאריך לחתונה וההורים קנו במשותף דירה ברמת גן, בתנאי משכנתא, לא רחוק מביתם של שושנה ויוסף.

אדית וזיגי נישאו ב-27 באוגוסט 1968, ולאחר מספר חודשים נכנסה אדית להריון. אדית עבדה עד ללידה. זיגי שרת בצבא בבית הספר הטכני בחיפה וחזר הביתה לרמת גן רק לסופי שבוע. שושנה זוכרת כיצד ליוותה את אדית לבית החולים כאשר הגיע שעתה של אדית ללדת. שושנה עזבה את יוסף בחנות ונשארה עם בתה בבית החולים כל הלילה בציפיה ללידה. היה זה סוף השבוע, יום חמישי, ושושנה החלה לדאוג מה יהיה בחנות ומה יקרה אם הברית תחול בשבת.

ביום ששי בזמש בכוקר נאלצה שושנה לחזור לחנות, למרות שלא ישנה כל הלילה. שושנה טלפנה מידי שעה לבית החולים, אך הלידה בוששה. סוף סוף, לפני כניסת השבת, ילדה אדית את בנה בכורה מיכאל. כאשר הגיע זיגי באותו יום ששי אחר צהריים, שאל היכן אשתו ונענה שהוא אבא במזל טוב. שושנה זוכרת שזיגי קנה פרחים ומיהר לבית החולים לבקר את אשתו ואת בנו. ביום ראשון זיגי חזר לצבא ושושנה החלה לתכנן את הברית. החליטו שהברית תתקיים ביום ששי בשעה 11:00, על מנת שבני המשפחה שומרי השבת יספיקו לחזור לביתם לפני השבת.

באותה עת, נהוג היה לחגוג ברית באולמות אירועים. שושנה ויוסף החליטו מטעמי זסכון למצוא מקום ולהכין את הכיבוד בעצמם. המקום נמצא לא רחוק מהבית בבית מכבי האש של רמת גן. היה בבית זה גג, אותו נהגו להשכיר לצווח אירועים. אנשי

מכבי האש דאגו לשולחנות ולכיסאות והעמידו לרשות המשפחה את המטבח שלהם לצורך ההכנות.

את המכולת פתחו בני הזוג כספי באותו בוקר ששי כרגיל בשעה חמש. מבעוד מועד הודיעו ללקוחות על סגירת המכולת בין השעות אחת עשרה לשתיים, וביקשו מהם להקדים את הקניות לשבת. לא היו אז שירותי קייטרינג או חנויות שסיפקו ארוחות מוכנות. בבוקר הביאו לבנין מכבי האש מצרכים מהמכולת להכנת סנדביצ'ים: פרסו נקניקים, חמוצים ולחמים, לקחו עזרה וחזרו לחנות. בשעה עשר, שושנה לא היתה שקטה. היא רצתה לוודא בעצמה שההכנות מתבצעות כראוי. כאשר הגיעה למקום חשכו עיניה: לא הספיקו להכין כמעט דבר. הודות לזריזותה של שושנה, הספיקו להכין תוך שעה את כל הכיבוד, הברית התקיימה בשעה טובה ומוצלחת, האורחים נהנו ובשעה שתיים שושנה ויוסף חזרו לחנות.

מחוץ לחנות השתרך כבר תור גדול של לקוחות, כך ששושנה ויוסף המשיכו לעבוד במלוא המרץ עד לסגירת החנות לפני כניסת השבת. מזלה של שושנה שידעה לערוך חישובים בראשה, שכן הקופה היחידה לא עמדה בפני עומס הלקוחות.

אזיית חזרה מבית החולים לזירתם של הוריה, כיון שבעלה היה בחיפה ולא יכול היה לעזור לה. אך מיכאל התינוק לא נתן לה לישון וגם שושנה ויוסף לא יכלו לישון. לכן אחרי כחודש חזרה אזיית לביתה עם התינוק. שושנה לימדה את אדית לבשל, והיא מעידה: שבתה כשרונית בבישול אף יותר ממנה.

אדית המשיכה לעבוד לאוזני הלידה. הזוג ציפה שנים ארוכות לילד נוסף. אדית ומשפחתה עברו להתגורר בנווה מונטון. לאחר כ-12 שנה, כמשושנה ויוסף חזרו מביקור משפזתי באוסטרליה, לרגל נישואיה של בת הדוד ג'ולי, התבשרו שאדית מחכה לילד נוסף. עזו נולד, ולאחר שלוש שנים נולד הבן השלישי לירון. כיום מיכאל עצמו אב לילדים, עזו משרת כקצין בצה"ל ולירון תלמיד בבית הספר. אדית עובדת ביחידת החינוך של מועצת נווה מונסון וזיגי שותף במפעל לאלקטרוניקה. מיכאל עובד במפעל

עם האב, הוא נשוי ויש לו בת בשם שי (כיום בכתה א') ובן ניר, בן 4. מיכאל ומשפחתו גרים בסביונים, לא רחוק מנווה מונסון. את יעקב ילדה שושנה בבית חולים הקריה, בתל-אביב ב-28 בדצמבר 1955. באותם זמנים לא חזרו מיד הביתה אחרי הלידה, ושושנה נשארה בבית החולים עד לברית. יוסף נשאר לנהל את החנות ושלה מכר לטלפון הציבורי לכדוק מוני שושנה תלד. הברית נערכה בבית החולים, ויוסף דאג להביא את הכיבוד ממזרכי החנות.

שושנה נזכרת בסיפור הבא:

הפרש השנים בין אדית ליעקב היה כשש וחצי שנים ואדית נהגה להיות השמרטה של אחיה הקטן. פעם אחת לא הצליחה להנמיך את סורגי המיטה, עלתה על כסא וניסתה להוציא את אחיה התינוק מהמיטה. יעקב נפל ונחבל. אדית הקטנה נבהלה מאד וסיפרה לאמה שהתפללה שלא יקרה דבר לאחיה.

כשיעקב היה בן שנתיים הוא נשלח לגן. כשהגיע לגיל בית ספר, נשלח לבית ספר ממלכתי דתי, שם למד 8 שנים. את המשך לימודיו עשה בבית ספר מקצועי בו למד אלקטרוניקה. את הלימודים סיים בהצטיינות בשנת 1982. היה בכוונתו ללכת ללמוד הנדסת אלקטרוניקה בבאר-שבע כעתודאי ורק לאחר מכן לעשות את שירותו הצבאי כמהנדס אלקטרוניקה. אך בסמוך לתחילת שנת הלימודים פרצה ביום הכיפורים 1973 מלחמה. יעקב גויס מיד לצבא ועבר קורס טירונות מזורז. בסוף המלחמה נשלח לקורס טנקיסטים. הצבא היה זקוק אז ליותר טנקיסטים מאשר למהנדסים. יעקב שרת שלוש שנים בסיני. שושנה זוכרת שבתקופה זו היתה אופה עוגות ונהגה לשלוח לו ולחבריו מידי שבוע עוגות ומצויני מזון שונים. מכיוון שיעקב היה מביא הביתה כביסה רבה, קנו מכונת כביסה מיד שניה. כאשר יעקב סיים את שירותו הצבאי, החליט לשנות כיוון וללמוד ראיית חשבון באוניברסיטת תל-אביב. הוא גר בבית וגם עבד בבנק בזמן לימודיו. תחילה היתה לו וספה שאפשרה לו להגיע ממקום למקום ואחר-כך מכונית קטנה וישנה. בתקופה זו פגש את אשתו לעתיד נעמי טיק, עמה יצא במשך שלוש שנים.

הם היו נשואים כבר שנה כשפרצה מלחמת לבנון. יעקב היה קצין ומפקד טנק. הטנק שלו נפגע פגיעה ישירה מטיל, ושניים מחבריו נהרגו. יעקב הצליח לקפוץ מהטנק הבוער וניצל. הוא נפצע קשה, כל גופו נשרף והיה קשה לזהותו. אך הוא זכר את מספר הטלפון בביתו וכך יכלו לזהותו ולהתקשר לאשתו. למזלו הרב, המשקפת הצילה את עיניו, הסרבל הגן במקצת על גופו וכפות ידיו ניצלו הודות לכפפות. כויותיו היו קשות מאד, אך הודות לידע הרב שנצבר במלחמת יום הכיפורים הוא קיבל טיפול טוב בבית החולים והחלים מפצעיו. שושנה זוכרת שהיתה לו זיאטה מיוחדת ושהיה עליו לאכול 16 ביצים ביום, כדי שהעור השרוף יצמח מחדש. טיפול זה היה מקובל בזמנו בבית החולים רמב"ם.

ליעקב ולנעמי שתי בנות, רתם, המבוגרת, סיימה בהצטיינות את לימודיה בבית הספר והיא משרתת בצה"ל בתפקיד מעניין והבת הצעירה, ענבר, היא תלמיזת בית ספר, אף היא ילדה מוצלחת וכשרונית.

שושנה מציינת שהילדים אדית (נקראת כיום עידית) ויעקב לא אהבו את המכולת, ש"גזלה" מהם את הוריהם. הם אמרו בצחוק ששושנה מזוכיסטית, שכן היא עובדת עבודה כה קשה במשך שעות ארוכות ונהנית מכך. אך המכולת היא זאת שפרנסה את המשפחה לאורך השנים.

יוסף נפטר ב-20 בדצמבר 2001 ונקבר בבית העלמין הישן בחולון, לא הרחק מבית הקברות הצבאי. לשושנה חלקת קבר בסמוך לקברו.

ומה עלה בגורלם של שאר בני המשפחה?

לאחר המלחמה, אסתר ויום-טוב עזבו את סלובקיה ועברו לבלגיה. הם היו שם מ-1949-1948. ההורים שלחו אותם לשם והם עלו עם עליית הנוער לישראל. בשנת 1949 עלתה כל המשפחה לישראל. שושנה מציינת

שמשפחתה היא היחידה מהמשפחות הגדולות בצ'כיה שנשארה בחיים על כל שמונת ילדיה. האב מכר את רכושו וקנה מכשירים לפתוח בארץ בית חרושת לנעליים. אך בארץ לא קיבל רשיון לפתיחת עסק והציוד ניזוק ואבד. באותם זמנים היו זקוקים לפרוטקציה, כדי לפתוח עסק. הציוד שהיה בליפט עמד זמן רב מדי בשמש ובגשם ובסופו של דבר התקלקל.

ההורים שלמה ונטי עברו לגור בבני ברק והפכו דתיים יותר. שושנה סבורה שהיו להם חיים מאושרים. שלמה עבר אירוע מוחי בשנת 1976. גם אמה היתה חולה. הזוג חי מרנטה מגרמניה ומדמי הביטוח הלאומי. שושנה נהגה לבקר אותם לעתים קרובות. הם נפטרו בהפרש של שבועיים וחצי בשנת 1978, כששניהם היו בגיל 83 וחצי. הם נקברו בבית הקברות פונוביץ בבני ברק. ילדיהם דתיים, אם כי לא חרדים:

אליקים-גיזה שיינפלד

אליקים-גיזה עלה לישראל בשנת 1949. נישא לרבקה (שורץ) היה טכנאי מטוסים. הגר לארה"ב, עבד כטכנאי מטוסים בחברת פאן-אמריקן ונפטר שם לפני כ-7 שנים. הוא נפטר ביום ששי ולגודל המזל לא נקבר מיד, שכן אז נמצאה צואתו בה הוא מבקש להיקבר ליד הוריו בארץ. חברת פאן אמריקן שלחה את גופתו ארצה והוא קבור בחולון לא רחוק מיוסף כספי. יש לו בן בישראל ובת בנו יורק.

לאחר שיצחק-נצי היה פרטיזן הוא גויס ושרת בצבא צ'כוסלובקיה במשך 3 שנים עד שנת 1948. הוא נישא בחו"ל לגרטי וולפשטיין מטופולצ'ני ועלה עמה ארצה. יצחק עבד בבית החרושת אתא בקרית אותא. הוא עבד על מכונות לטוית טקסטיל. הוא היה זריז וזיהה ממונה על 14 מכונות. הוא חי כיום בחיפה, ברח' מסדה 25. ליצחק בת, רבקה, ילידת 1949, החיה בארץ ובן, דוד, החי בארצות הברית.

האחות יולן-ולקה רוזנר נישאה בסלובקיה ליצחק רוזנר החי בכפר אתא. יצחק עבד גם הוא בבית החרושת אתא. יולן עלתה ארצה ב- 1949 ונפטרה בשנת 2000 יש לה בן ושתי בנות. יש להם 17 נכדים משלושת ילדיהם.

ארנסט-שמחה נשוי לשושנה. והם גרים בפתח תקוה. היתה להם חנות מכולת, ואחרי שמכרו אותה יצחק סחר בציפויי פי.וי.סי לרצפה. יש להם בת ושלושה בנים. לכת לאה 2 ילדים, לאפי 2 ילדים וספי ומאיר הם רווקים.

אסתר (פרידמן) אחותה של שושנה חייה בישראל. היא אינה רוצה לדבר על תקופת השואה. היא היתה צעירה מאד וקשה לה להיזכר בתקופה הקשה שעברה עליהם בהרים. היא נשואה לדוד פרידמן שמוצאו מוינה, אוסטריה.

אסתר היתה גננת ודוד היה מנהל ב"קייזר-פרייזר". לזוג שני בנים: חנן ועמי, לכל אחד 3 ילדים, ובת, אירית, לה 2 ילדים ונכד.

יום-טוב-יומי נשוי לשלומית, אחות מוסמכת. יומי היה שותף בחברה של משאיות. בתם מיכל אחות בבית החולים בילינסון. יש להם בת נשואה ולה 2 ילדים.

הרוד וילי ויינברגר לא נשאר בליברץ. הוא הוזמן ע"י אחותו סייד לונדון לבוא לגור אצלה בארצות הברית ועזב זמן לא רב אחרי שהזוג כספי עלה לישראל. הוא בא לבקר אותם בארץ עם אחותו. וילי נפטר בארצות הברית בערך בשנת 1974.

בחודש אוקטובר 2002 באו אנשי הטלויזיה מברטיסלבה לדאיין את שושנה על התקופה בה היתה פרטיזנית. הסרט ישודר בטלביזיה הסלובקית.

באופן נפרד ומקרי, עקב עבודת מחקר הקשורה באילן היוחסין של בעלי, חיים קהת, יצרתי קשר עם שושנה כדי לברר פרטים על משפחת ויינברגר, משפחתו של בעלה יוסף, שהיא גם משפחתו

של בעלי חיים. גיליתי עניין רב בסיפור חייה המרתק והחלטתי לעזור לה להעלות אותו על הכתב.

מסיפורה הסקתי ששושנה שרדה הודות לאופטימיות הגדולה שליוותה אותה כל חייה, ולאומץ ליבה. שושנה חיה כיום לבדה בדירתה ברמת-גן, והיא מתמודדת עם בדידותה ומקווה שילדיה ונכדיה יכירו את סיפורה ויזכרו אותה לטובה.

היא גאה בכך שילדיה חיים בארץ ומקווה שסיפורה יהיה דוגמא ומזכרת לדורות הבאים.

קורותיה של שושנה רוזליה רייזל שיינפלד מיטלמן כספי מבוססים על שיחות שערכה שושנה עם אמירה קהת מחיפה, בחודשים אוקטובר 2002 - ינואר 2003 וכן על שיחות עם האחים פנינה ויצחק.

יהושע ביכלר העיר ותיקן. התיקונים נעשו ב-31.10.03

משפחת כספי כיום – 2004

שושנה כספי אמנו וסבתנו מתגוררת כיום בדירתה ברמת-גן. האבא יוסף כספי ז"ל נפטר ב-20 לדצמבר 2001. שושנה היא סבתא, סבתא רבא ואם גאה.

הבת עדית (אדלר) נשואה לזיגי והם הביאו לשושנה שלושה נכבדים חמודים: מיקי (מיכאל), עידו ולירון.

מיקי נשוי ללימור (לבית מלניק) ונולדו להם שני ילדים שהם גם נינים שי וניר הקטנים (נכדים לעדית). עדית מזכירת התרבות והרווחה במועצה בנה-מונוסון.

מיקי מנהל במפעל אלקטרוניקה, עידו סיים שירותו כקצין בצה"ל ולירון סיים תיכון והתגייס לצה"ל לחיל הקשר.

הבן קובי נשוי לנעמי (לבית טיק) ולהם שתי בנות מקסימות שהם לשושנה שתי נכדות: רותם וענבר.

רותם משרתת כסמלת מבצעים בצה"ל, וענבר בת ה-14 שהינה תלמידה מצטיינת בכיתה ח' ומתחילה לימודיה בכיתה ט' בבית ספר בליך ברמת גן.

קובי רואה-חשבון והינו סמנכ"ל הכספים בארגון נכי צה"ל. שושנה סיפרה את סיפוריה לבני המשפחה בקטעים - קטעים. ולאחר מכן החליטה לתעד את סיפורה המעניין בסדר רציף בכיוגרפיה זו. זוהי יצירת מופת בה גאה המשפחה כולה ואין לנו ספק שסיפור זה יסופר ויועבר על ידינו גם לדורות הבאים.

וכאן המקום להגיד תודה לאמירה קהת, אשר כתבה את כל החוברת היפיפיה הזו על סמך שיחות טלפוניות עם שושנה. לא נשאר עוד הרבה מה לומר, אנחנו רק מקווים שגם מי שלא ממשפחתנו ויקרא ביוגרפיה זו ייהנה מהסיפור כפי שבני המשפחה נהנו ממנו. חוברת זו היא מסמך חשוב המוכיח שאנחנו כאן בארץ ישראל למרות הכל ואף על פי כן, וזהו המסר החשוב שהגיע לתיעוד הסיפור.

בברכת קריאה נעימה.

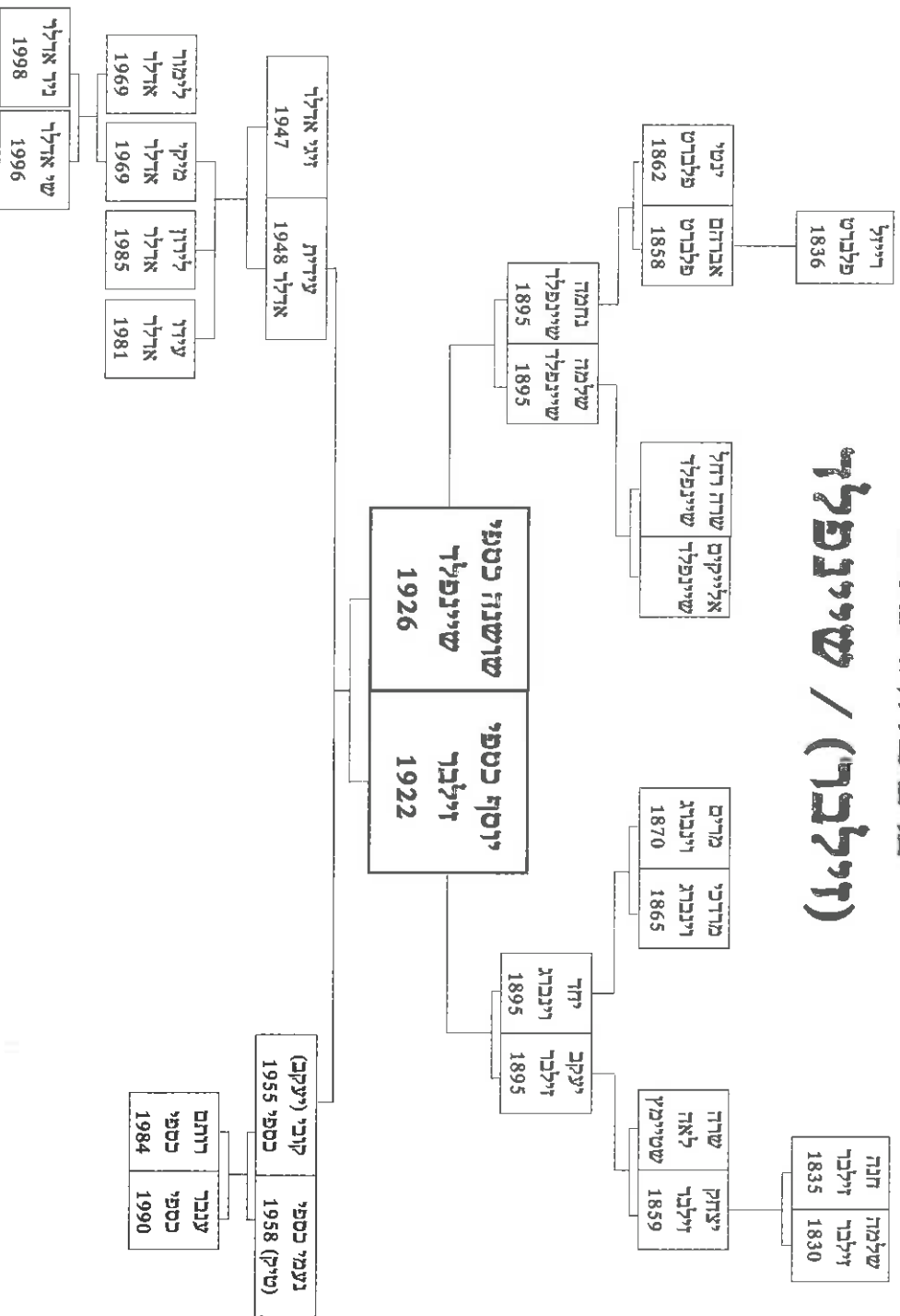
בני משפחת כספי.

תולדות משפחת
"כספי - זילבר"

הסמל המקורי של משפחת כספי (זילבר) - 1920

משפחת כספי (זילבר) / שיינפלד

השלמות מהספרות לפרק ילדות

(1) בעקבות הגרוש, סגל ההוראה של בית הספר קיבל תגבורת של כמה מורות ומורים צעירים יהודים בעלי השכלה גבוהה מבני המקום, שגם עליהם נאסר ללמד בבתי הספר. הלימודים בבית הספר נמשכו עד שנת 1942, שנה בה גורשו רוב ילדי היהודים מהעיר והופסקו הלימודים. (אינפורמציה מתוך הספר "קורות מקורות לקהילה יהודית טופולצ'ני", מאת יהושע רוברט ביכלר, ע' 37)

(2) "עד ליום 6 באוקטובר 1938, היתה צ'כוסלובקיה רפובליקה, שבראשה עמד הנשיא אדוארד בנש. החיים במדינה התנהלו לפי הקונסטיטוציה ואורח החיים היה דמוקרטי לכל דבר. ב-6 באוקטובר 1938, עקב שיתוף פעולה הדוק בין גרמניה הפשיסטית לבין התנועה הלאומנית הסלובקית של הכומר אנדריי הלינקה, הוקמה האוטונומיה הסלובקית. ביום הגורלי התעוררו הסלובקים לדעש מנועי המשאיות, אשר פרצו במופגן אל הערים והם נושאים את הגרדיסטים הלבושים במדים שחורים. משאיות כאלו נכנסו אל טופולצ'ני ונעצרו אצל החנוני יוסף דאלוש הלאומני, אשר קיבל אותם בצהלה ואף מילא את מיכלי

מכוניותיהם בדלק ללא תמורה... הגרדיסטים ואוהדיהם הפגינו ברחובות העיר בהתלהבות ספונטנית... וצעדו עם כרזות.. "יהודים לפלסטינה". ו"בברטיסלבה עומדת רכבת, כל היהודים לעלות ולשבת..." (שמעון צ'רמק, בספרו "קורותיו של אסיר" עמ' 36-37).

"בשנים 1938-1939 התחזקה המפלגה העממית הסלובקית של הכומר הלינקה. ראש העיר היה חבר ותיק של מפלגה זו. ב-14 למרץ 1939 הוכרזה מדינה סלובקית עצמאית. הדבר עורר בעיד צהלה ושמחה, אך החיים המשיכו להתנהל בעיר בלי תהפוכות מרעישות.... היהודים לא החשיבו נכונה את הסכנות אשר עמדו בפתח". (ביכלר, ע' 59)

"בשנת 1940 הגיעו לשלטון חוגים רדיקלים בעלי השקפות נאציות ואנטישמיות קיצוניות... חוקים וצווים בעלי משמעות חמורה הוצאו בשנת 1940 והופעלה תעמולה אנטי-יהודית ארסית, כדי להכין את הרקע למה שכינו "הפתרון לבעיית היהודים בסלובקיה". הקמת "משרד הכלכלה המרכזי" (אוהו), "מרכז היהודים" (או-ז') וחקיקת חוק אריזציה, היוו בידי השלטון את הכלים הדרושים אשר באמצעותם ביצעו את המדיניות האנטי-יהודית ושללו למעשה מן היהודים את זכויותיהם האלמנטריות, וצמצמו בצורה חמורה את חופש התנועה. אסרו על היהודים את הגישה למקומות הציבוריים וגירשו אותם מדירותיהם. היהודים נאלצו למסור את מניותיהם, דברי הערך והתכשיטים. לפי חוק האריזציה, הועברו לידיים "אריות" במשך שנה אחת כ-2250 בתי עסק יהודיים ועוד כ-10,000 חוסלו ונסגרו". (ביכלר, ע' 60).

(3) "בשנת 1941 אושר חוק אשר נקרא "הקודקס היהודי", שהיה חמור יותר מחוקי נירנברג. לפי חוק זה נושלו היהודים מכל זכויותיהם. ... בקודקס קובצו כל החוקים אשר היו כבר קיימים ונוספו עליהם חדשים... בין השאר הוצאו גזירות חדשות וחמורות אשר חייבו את היהודים לענוד טלאי צהוב ונאסר עליהם לקשור

קשרים כלשהם עם האוכלוסייה הלא יהודית.. על היהודים מגיל 16 עד 40 הוטלה עבודה כפייה. בסתיו 1941 התחיל משרד הפנים להקים מחנות עבודה ליהודים אשר נפלטו מחיי הכלכלה, ולרכזם שם בתנאים בלתי אנושיים. אחד המחנות האלה הוקם בכפר נובאקי, לא הרחק מטופולצ'ני, ובו רוכזו גברים רבים מיהודי העיר. "מרכז היהודים" מבראטיסלבה בסיוע של אנשי "מרכז היהודים" מטופולצ'ני החל לטפח מחנה זה, אשר ראה בו את האפשרות לשלב את היהודים בעבודה מועילה, ויחד עם זאת לשפר את תנאיהם. גורמים יהודים מטופולצ'ני עשו רבות למען יושבי המחנה מיד עם היווסדו, בין השאר ארגנו התרמה להקמת בתי מלאכה שונים וצידום במכונות, במשלוחי מזון וכו'.... קיום המחנה הצדיק עצמו במיוחד בתקופת הגירושים, לאחר שכמה מאות מיהודי טופולצ'ני ונוסף עליהם עוד כאלף יהודים מערים שונות של סלובקיה, ניצלו שם מגירוש הודות לדאגתם של יהודי טופולצ'ני". (ביכלר, ע' 62).

(4) "בשנת 1942 הסכימו הגורמים הגרמנים לעזור לסלובקים בפתרון הסופי של הבעיה היהודית. במרץ הוסדר עניין גירוש היהודים בישיבה הסודית של ממשלת סלובקיה, ונעשו ההכנות הדרושות... השמועות על ההכנות המעשיות לגירושים הגיעו גם לאוזניהם של המנהיגות היהודית והמרכז היהודי. נעשה ניסיון למצוא קשר עם הנשיא טיסו, שימש בתור כומר קתולי בעיירה בנובצה, לא הרחק מטופולצ'ני... טיסו הבטיח שאין שום אמת בשמועות על גירוש היהודים... הנשיא אמר שאת היהודים הצעירים עומדים לרכז במחוז אורבה ושם יעבדו בעבודות פיתוח שונות. אך לא עברו ימים ספורים וקרונות עמוסים מאות נערים ונערות יהודיים, התחילו לנוע מזרחה לכיוון אושוויץ ולובלין" (ביכלר, ע' 63-64).

"למרות השמועות והאזהרות... היה המצוד הראשון אשר נערך ימים ספורים לפני שבת הגדול, משהו בלתי מתקבל על הדעת, שנפל על היהודים כרעם ביום בהיר.... הקהילה הוכתה בהלם כשנודע דבר הגירושים וכשהתעוררה מחלום הבלהות, כבר

הועמסו מאות בנים ובנות, ממיטב הנוער היהודי של טופולצ'ני, על קרונות בתחנת הרכבת, אשר הובילו את הבחורים למחנה נובאקי, ואת הבנות למקום הריכוז "פטרונקה" שבברטיסלאבה. ההכנות לגירושם של הצעירים לא ארכו זמן רב. המחלקה ה-14 של משרד הפנים... הודיעה מראש לראש הנפה על הפעולה העומדת להתבצע. ועדה מיוחדת הכינה רשימת שמות של צעירים יהודים מגיל 16 וכתובותיהם, ואנשי משמר הלינקה, בעזרתם של הז'אנדרמריה וה"פי.ס" הגרמנים החלו במצוד אחרי הנערים והנערות וריכזה אותם בחצר הקולנוע "סוקול", לא הרחק מתחנת הרכבת". בשני משלוחים, ב-27 וג-31 במרץ יצאו נערים ובחורים ממחנה נובאקי ללובלין מאיידנק, וב-28 במרץ, בשבת הגדולה, שולחו הבנות מפאטרונקה למחנה ההשמדה אושוויץ, ביחד יותר מ-220 אנשים צעירים.

עם גירושם של הצעירים מסלובקיה, הפיצו השלטונות שמועות שמטרתם להרגיע את הרוחות בקרב הציבור היהודי, על סיום המשלוחים מסלובקיה. לפי גרסתם של המקורות הממשלתיים, אין הגרמנים מעוניינים, אלא באנשים צעירים לעבודה, ולמשפחות היהודיות לא אורבת שום סכנת גירוש. הודות לדברי שקר אלו נרגעה אמנם האווירה במקצת, אבל האשליה לא ארכה אלא זמן קצר בלבד... כבר בתחילת אפריל בא המצוד השני והפעם כבר נלקחו משפחות שלמות, נשים, זקנים וטף". (ביכלר ע' 64).

"עד לחודש ספטמבר 1942 גורשו מהעיר טופולצ'ני 2448 יהודים, ביניהם כ-750 ילדים עד גיל 16. אחרי חודש ספטמבר נותרו בעיר רק 618 נפשות. היו אלה אנשים חיוניים למשק המדינה ובני משפחותיהם, אשר שוחררו זמנית מהמשלוחים על פי סעיף 2 של חוק הגירושים".... ב-27 וב-31 למרץ יצאו נערי טופולצ'ני ממחנה נובאקי ללובלין-מאיידנק... (ביכלר, ע' 67).

הערות לפרק על מחנה נובאקי

(5) שמעון צ'רמק מספר על מחנה נובאקי:

"מחנה נובאקי היה אחד משלושת מחנות העבודה שהוקמו ע"י משרד הפנים הסלובקי. שני האחרים היו ויהנה וסרד. במקור, היו המחנות הללו אמורים לאכלס אותם העובדים היהודיים אשר נפלטו ממקומות עבודתם ונותרו ללא ניירות המאשרים כי הם רשאים לקבל עבודה. ואולם בפועל, המחנות הפכו מחודש מרץ 1942 "מחנות ריכוז" אליהם נשלחו יהודים מכל סלובקיה, כדי לשלחם לפולין להשמדה.

בראש כל מחנה עמד קומיסר מטעם משרד הפנים אשר פקח על הנעשה. האירגון הפנימי במחנה נמסר לידי "מועצה יהודית" שפעלה רבות על מנת להפוך את המפעלים במחנות למפעלים רווחיים מבחינה כלכלית. המנהיגות היהודית במחנות קיוותה כי ע"י העלאת התפוקה והייצור במפעלים, ימנעו השלטונות את המשלוחים למזרח להשמדה. במפעלים הועסקו כמעט כולם: גברים, נשים, ילדים וזקנים. עיקר הייצור היה בתחומים הבאים: תפירת מדים לצבא ולמשטרה, ייצור אריזות נייר, ייצור דוודים גדולים, משאבות לנפט ולמים וכן מסגרות וסורגים לחלונות".

(ע' 61)

"בנובאקי היו יהודים עשירים ועניים. ואולם בפועל, ב-1941 שהו במחנה בעיקר יהודים עניים, שרוכזו מהערים: טופולצ'ני, טרנצ'ין ופרייבירזה. במוצהר היה המחנה הנ"ל מחנה עבודה לכל דבר ולא הוזכר כלל שממנו יצאו המשלוחים לפולין. מחנה נובאקי שימש בעבר לאחסון תחמושת וכלי נשק עבור הצבא הסלובקי. ב-1941 הפכו את המקום בהדרגה למחנה עבודה ולאחר מכן למחנה ריכוז ליהודים שגורשו מכל רחבי סלובקיה. המחנה חולק לשלושה איזורים. באיזור האחד רוכזו כל האנשים וממנו נשלחו לימים המשלוחים לפולין להשמדה. האיזור השני נועד לייצור ולתעשייה. שם גם שוכנו הרווקים, מנהלי העבודה וכן המפקדה של המחנה והמוסדות היהודיים. את האיזור השלישי, שהיה בלתי מיושב, אכלסו מאוחר יותר (בשנת 1942) גם כן בפליטים יהודים שהגיעו למחנה. במחצית הראשונה של שנת 1942 היו בנובאקי כמה מאות אנשים בלבד, ובמשך אותה שנה המספר גדל עד כדי 1,000 נפשות. בסוף שנת 1942 ובתחילת 1943 הגיע המספר הזה לכדי 1500-1600 אנשים. אולם עד מהרה הפך נובאקי למחנה ריכוז, שתושביו הועמסו על קרונות ונשלחו למחנות ההשמדה בפולין. התהליך הזה התנהל כדלהלן: אותה שנה, במרץ 1942 הגיע צו ממשלתי ובו הוראה לזרז את הקמתו של מחנה הריכוז. תוך זמן קצר הוכשר אותו חלק של המחנה, האיזור הראשון, לתפקיד שיועד לו והחלו לצאת ממנו משלוחים לפולין להשמדה בתאי הגזים. הטרנספורט האחרון שעזב את המחנה הנ"ל יצא ב-21.9.1942 ונקרא "הטרנספורט של יום כיפור". כעבור כשישה שבועות, בחודש אוקטובר נפסקו המשלוחים של היהודים להשמדה בפולין ומחנה נובאקי הוכרז רשמית כמחנה עבודה. ואולם החרדה בקרב היהודים ששרדו במחנה, שמא יתחדשו הטרנספורטים, לא פגה ולא חלפה.

חיי המחנה נוהלו ע"י מנהיגי הקהילה במקום, אשר ניסו לקיים חיים נורמליים ככל הניתן. היהודים בנובאקי הועסקו בכל מיני עבודות, בעיקר למען הצבא הסלובקי, כגון: מתפרה למדי חיילים, נגריה לרהיטים, מסגריה גדולה שבה ייצרו תנורים ומחצבה שסיפקה חומרי בניה לכבישים. על השוהים במחנה העבודה היו ממונים קומיסרים שדאגו לעצמם וניצלו את מעמדם

כדי להתעשר. גם לעצורים היהודיים היה עניין לגרום לשגשוג כלכלי של המחנה, על מנת שיוכל לכלכל אותם ולכן דאגו כולם להשבחת התוצרת שלהם ולהגדלת התפוקה.

בראש המחנה היה קומיסר, לרשותו עמדו אנשי משמרות הליניקה שמאוחר יותר הוחלפו בשוטרים. תפקידם היה להכתיב את סדרי החיים במחנה ולדאוג שהם אכן יקוימו וימולאו, כמו גם לשמור על ענייני בטחון ולנטרל את כל הקשרים עם העולם מחוץ למחנה. הם עודדו את המלשינים מקרב היהודים. לניהול החיים בתוך המחנה, הוקמה מועצת יהודים ומצב זה התקיים עד פרוץ ההתקוממות ב-28.8.1944.

בין עצורי המחנה היו מספר אנשים שהיו קומוניסטים, אלו היו פועלים יהודיים, בעלי מלאכה, ומשכילים. לרבים מהם היה עבר פוליטי... אלה היו המנהיגים הבלתי-רשמיים של צבור הפועלים. (צ'רמק, "קורותיו של אסיר", עמ' 63-64)

"אולי זה נשמע מגוחך, אולם במציאות של אותם חודשים (סוף 1942) אנשים שלמו סכומי כסף גדולים על-מנת לזכות להתקבל למחנה נובאקי, מתוך האמונה כי במקום הזה הם יהיו מוגנים... עד אז שולחו כ-50,000 יהודים, כלומר רוב יהדות סלובקיה... שר הפנים הכריז בכל הזדמנות: "עם בוא האביב, יימשכו הטרנספורטים". (צ'רמק, ע' 65)

(6) שמעון צ'רמק מספר על אותו משלוח של יום כיפור: "... והנה הגיעה הגזירה הנוראה. אחדים התפללו בתקווה שהקב"ה יושיעם... רבים בכו, היו כאלה ששתו לשוכרה.... ראיתי אנשים מציעים תכשיטים לגרדיסטים (אם כי לא היתה להם כמעט כל השפעה) כדי שיצילו או יחביאו אותם. המחריד ביותר היה מראה הקשישים והילדים, כל אחד מהמסכנים האלה ציפה עוד לרחמים... לכל שלושת מפקדי המחנות.. כלומר פולהורה, ואשינה וגינדל היה אינטרס אישי בשגשוג הייצור במחנותיהם. בדעה שונה היה ראש מדור 14 במשרד הפנים, ד"ר אנטון ואשק, הכל-יכול, שאיים במעצר גם על מפקדי המחנות אם לא ישלחו את מכסת האנשים הדרושה. הכל היה סגור באותו

יום כיפור. מימי לא ראיתי מספר כה גדול של גרדיסטים על שטח קטן כל כך... ברובם המכריע הפגינו (הגרדיסטים) סאדיזם, חוסר רגש, ששים אלי פעולה, כי אחרי עזיבת המשפחות היהודיות היו בוזזים, בידיעת המפקד פולהורה, את רכוש המגורשים. לטרנספורט, (שמנה, כמדומני, כ-300 נפש) צורפו דתיים ולא דתיים, קומוניסטים ומתנגדיהם, עשירים לשעבר ועניים". (צ'רמק, ע' 68-69).

(7) אלכס ברויאר מספר בספרו "החייל ה-151" ש"ביום ראשון, הוא יום השבת של הגויים והם לא עובדים, מותר היה להיכנס למחנה ולבקר שם". (ע' 28) ההורים "הכניסו אותי לעבוד בבית-מלאכה לתפירה, שם למדתי לתקן מכוונות תפירה.... עשרות או מאות נשים תפרו שם מדים לצבא הגרמני... (ע' 30). "אפשר היה לצאת מהמחנה בנובאקי דרך הצד מתחת לגדר, בלי שאף אחד יראה" (ברואיר ע' 31).

באותה עת התארגן בסלובקיה מרד. "המדינה הסלובקית היתה בת חמש, אך בקרב שכבות מסוימות במדינה התחילו להתעורר ספיקות בקשר לניצחון הנאציזם ועתידה של המדינה הסלובקית. ספיקות אלו באו לידי ביטוי בפעילות אופוזיציונית הולכת וגוברת בחוגים השונים של האוכלוסייה. אחרי שנות רווחה כלכלית אשר ממנה נהנו רבים, וזאת לא מעט הודות לרכוש היהודי שנשדד, חלה התדרדרות במצב. אל מבקרי המשטר הצטרפו רבים אשר זמן קצר קודם לכן היו אנשי המנגנון, הצבא והמפלגה... גברה הנטייה לא לקשור עוד את גורלה של סלובקיה בגורלה של גרמניה הנאצית, אלא ליזום מדיניות גמישה ועצמאית יותר, מותאמת להתפתחויות.... השפעה מסוימת היתה גם לידיעות על גורלם של היהודים המגורשים מסלובקיה למחנות המוות, אשר נפוצו באותו הזמן בקרב האוכלוסייה. כדי להתנער מהאחריות האיומה, הפיצו החוגים אשר יזמו את גירושם של יהודי סלובקיה למחנות המוות את הגרסה, שהגרמנים הם שדרשו מהסלובקים לגרש את היהודים, ולכן להם, לסלובקים לא היתה כל ברירה אלא למלא אחר ההוראות.

המרד הלאומי הסלובקי פרץ ב-29 באוגוסט 1944. (ביכלר, ע' 67-68).

(8) שמעון צ'רמק הפרטיזן מספר:

"היינו בין הראשונים על אדמת סלובקיה, שבתנאים מאד מורכבים, העברנו החלטה שיש להקים חזית יהודית אנטי-פשיסטית מאוחדת, החל מקומוניסטים וכלה בציונים ובתושבים מזרמים פוליטיים שונים. החידוש היה, שכאן התארגנה לראשונה בתולדות סלובקיה, יחידה יהודית חמושה על אדמתה. יחידה בעלת משמעת צבאית ומדעות עמוקות בצדקת יעדיה. נכון שלא היתה לנו כל ברירה אחרת; כי אם רצינו לחיות - היינו צריכים לצאת למלחמה..." היה צריך להמשיך לעבוד ולהתאמץ. וכך בסוף 1942, תחילת 1943, הצלחנו לארגן תא מחתרתי בכל אחד מאזורי המחנה. באותה תקופה היו עוד הגרדיסטים במחנה והם לא היו מופקדים רק על שמירת הסדר, אלא היו גם מסוכנים, כי כשהתחשק להם, הם גם הרביצו. היה צריך להיזהר גם מפני אנשים שפלים "משלנו", שהיו מוכנים לכל דבר, תמורת טובות הנאה.. תגבורת רצינית בתקופה זו, התווספה לנו על ידי יהודים קומוניסטיים שהועברו למחנה עם שחרורם מבתי הסוהר" (צ'רמק, ע' 74)

כתוצאה מברואם של חברים מנוסים מבתי הסוהר בסלובקיה, עלתה רמת הארגון הכללית, הן מבחינה מוסרית והן מן הבחינה האידיאולוגית... הודות לחברים אלו דווקא, באמצעות קשריהם, זורז תהליך אספקת הנשק והחותמות לזיוף מסמכים מכל הסוגים. היינו מצויידים כה ביסודיות, עד כי יכולנו להכין כל תעודה שהיתה נחוצה לנו או לחברי המפלגה שמחוץ למחנה. היו למחתרת בנובאקי אנשים בעלי כושר טכני גבוה ועובדה היא, שהארגון שלנו הנפיק לא אחת תעודות מזויפות לפעילי המחתרת בכל רחבי המדינה." (צ'רמק ע' 75)

"לפני שאתה משיג נשק ומבריא אותו אל תוך המחנה, עליך להכין מקום מסתור עבורו. את אחד מה"סליקים" הראשונים לאקדחים ורימונים הכנו בצריף מגורינו ברווקיה... חפרנו בידיים

בלילות... מתחת לרצפה, להכנת מקום להחבאת הנשק.... לא ידענו עד להתקוממות הסלובקית, למי מאותם אנשים שמחוץ לארגון המחתרתי יש נשק... (צ'רמק, ע' 76).

"בתקופה זו של שנת 1943 בצענו מספר מבצעים... מדובר בהעברת דברי מזון לקבוצת הפרטיזנים ע"ש איבנוב... במקביל למבצע הנ"ל... בנינו בונקרים לאחסון מזון על הר וטאצ'ניק... ובסביבות העיר קרופינה ב"חורים הטורקיים"... (צ'רמק, ע' 79) ההנהגה שלנו היתה מודעת לכך, שכל טעות בעת מבצע או הערכת מצב שגויה, עלולים להביא לגילויינו. ברור שאם היינו מתגלים עם הנשק במחנה או בעת הוצאת דברי-המזון לפרטיזנים, היו שולחים מיד את כל 1600 תושבי מחנה העבודה נובאקי אל מחנות ההשמדה.... היה לנו רדיו, אותו הרכיב מחלקים מר קלופשטוק, שהיה אחראי על הסדרה למכניקה עדינה... היה זה מקלט עם אוזניות, כלומר רדיו גביש... הקשבנו לתחנות מוסקבה ולונדון. למעשה ידעו האנשים שלנו את "החדשות" כל בוקר... והם דיווחו לנו היכן נמצא הצבא האדום או צבאות בעלות הברית, ובכלל מה חדש בעולם. פעלנו בזהירות ובחשאי רבה, עד כי לאויבנו לא היה מושג במשך שנתיים תמימות של עבודת המחתרת, על קיום נשק, לא לשומרים ולא לתושבי המחנה האחרים". (צ'רמק, ע' 80).

"עבור הנשק היה צריך לשלם, והיו אלו סכומים גדולים... היה צריך לתמוך במחתרת מבחוץ, היות והארגון שלנו היה כבר אז חלק בלתי נפרד מכל הפעילות האנטי-פשיסטית שנעשתה בחבל ניטרה העילית" (צ'רמק, ע' 85)

(9) יתכן ששמעון צ'רמק מזכיר ענין זה בקטע הבא: "על הרציחות בגטאות שמענו מעד-הראיה, ארונקו הלפגוט, שהגיע מפולניה. ארונקו סיפר לחברים שלנו בפרוטרוט על הסדיום וההתלהבות של הגרמנים בזמן הרציחות. בכל אופן את הפרק על תאי הגזים הוא ידע לספר רק מעדות-שמיעה"... עם גילוי הידיעות הללו, למרות שהיתה הפסקה במשלוחי הטרגנספורטים לפולין, היה לנו ברור שזו הפסקה זמנית בלבד וכי עלינו להתכונן למאבק מזוין

באופן יסודי. בכוונתו היה לברוח אל ההרים באם יחזור האיום של הטרנספורטים ונצטרך לעזוב את המחנה... כל חבר מחתרת במחנה היה צריך להיות מצויד כהלכה - שיהיה בתרמילו כל מה שנחוץ, אפילו שרוכי נעליים - ומוכן למאבק הצפוי... (צ'רמק, ע' 78)

(10) באינטרנט מצאתי את הפרטים הבאים:
 "במחנה הכפייה נובאקי בסלובקיה, צעירים ציונים וקומוניסטים ניהלו את תנועת ההתנגדות. הם הבריחו נשק, ערכו תרגילים צבאיים בהסוואה של תרגילי ספורט במחנה ויצרו ניירות אריים מזויפים. ב-28 באוגוסט, פרץ המרד של היהודים הלוחמים בנובאקי. הם פרקו את השומרים מנשקם והשתלטו על המחנה. האסירים המשוחררים הצטרפו אז למרד הלאומי הסלובקי שמטרתו היתה להפוך את הממשלה הפרו-נאצית. קבוצת נובאקי היתה מורכבת מכ-250 אסירים לשעבר, והיוותה יחידה על טוהרת היהודים. הם השתלטו על מטרות צבאיות ונלחמו ביחידות מזוינות של גרמנים. מעריכים שבין 1500 ל-2000 יהודים לקחו חלק פעיל במרד הסלובקי בין 29 לאוגוסט ל-27 באוקטובר 1944. במהלך המרד נהרגו 269 בשדה הקרב. אחרי המלחמה 166 לוחמים יהודים קבלו מדליות של המרד הסלובקי עבור אמץ ליבם בשדה הקרב."

"המרד פרץ באוגוסט עם כניסת הגרמנים לסלובקיה. כל מקום ששוחרר על-ידי הפרטיזנים המורדים הפך לחלק מהרפובליקה הצ'כית המשוחררת.

קיני פרטיזנים יהודים התקיימו בכל אחד משלושת המחנות. בתחילת 1944 נוצר קשר בין אנשי המחנה לבין הפרטיזנים החופשיים. והפרטיזנים כללו את אנשי המחנות כחלק מהאסטרטגיה שלהם."

(11) "פעילות הפרטיזנים הסלובקיים גברה במידה ניכרת מאז הובסו הנאצים בלנינגרד... יותר ויותר רוסנים, אוונגיליסטים, צ'כים, עריקים סלובקיים,

אוהדי הקומוניסטים, ויהודים חברו לכוחות נגד מרכאיהם. היה זה ברור שהמכה העיקרית תבוא מן המזרח; כולם המתיננו לרוסים. על מנת להחיש את השחרור, החלו צנחנים רוסיים וכן אחדים מפלשתינה לחמש ולארגן את בעלי בריתם ביחידות הפרטיזנים הסלובקיים... " (בין גליציה להונגריה" חלק עברי, ע' 76)

"ההתקוממות העממית הסלובקית נגד הכיבוש הנאצי החלה בעשרים ותשעה באוגוסט 1944 בבנסקה ביסטריצה. מאות אסירים במחנה העבודה בנובאקי קמו והצטרפו לפרטיזנים. במהומה שנוצרה הצליחה גם משפחת וייס מסטרופקוב להימלט....

רבים מיוצאי סטרופקוב שברחו מנובאקי חברו ליחידת הפרטיזנים ייגורוב, ששכנה סמוך לבנסקה ביסטריצה... הפרטיזנים, חמושים בנשק קל, נלחמו באכזריות נגד הכוחות הנאציים המזוינים בנשק כבד והממושעים היטב. הם סבלו אכזריות כבדות. רק כאשר קרסה כל החזית הפרטיזנית, ברחו האנשים לעבר ההרים. ככל שהמשיכה המתקפה הגרמנית נתפסו יהודים רבים שהסתתרו ביערות ונורו". "בין גליציה להונגריה" ע' 77, חלק עברי).

(12) באתר האינטרנט המתעד את ההיסטוריה של המרד הסלובקי במהלך חודש אוגוסט 1944

Echos of Slovak National Uprising

([history2.html en/ www.55snp.sk/](http://www.55snp.sk/history2.html))

מתוארת פעילותו של גנרל א.ס. יגורוב באיזור בנסקה ביסטריצה.

מצוין שם שבמשך הימים הראשונים של המרד נלחמו בנאצים הפולשים 18,000 חיילים וקצינים. באתר זה מוזכר התאריך 29 באוגוסט כתאריך הרשמי של המרד ותפיסת בנסקה ביסטריצה ע"י הכוחות המורדים. במקום זה נקבע גם מקומו של המטה הצבאי.

(13) "ב-28 בנובמבר 1944 שוחררה סטרופקוב על-ידי הצבא הרוסי. עם התקדמות הרוסים מערבה נסוגו הגרמנים, כשהם מותירים בנסיגתם שדות וכפרים חרוכים. ככל שנמשכו הקרבות

היתה החזית זוה ומשתנה בקביעות. יחידות פרטיזנים כותרו לעיתים על-ידי כוחות נאציים. בעבר הם יצאו מהבונקרים שביערות בכדי להשיג מזון בכפרים שמתחתם. כעת זה היה מסוכן. הם סבלו איפה מרעב מתמשך ומצמא... הפרטיזנים לחמו בחסות החשכה. לילה אחד, לאחר שחיילי יגורוב סיימו את משימותיהם, הם חזרו לבונקרים שלהם ושקעו מיד בשינה. לפתע התגודדו הנאצים סביב המחנה. כל הפרטיזנים הסתלקו למקום מחסה, חוץ מהרשל גץ-נוימן שנתפס חי. הנאצים הכו אותו. לקחו אותו, ניקרו את עיניו.. הצעידו אותו לאורך העיר ותלו אותו בפרהסיה...

עקב התזוזה הבלתי פוסקת של קו החזית החל השחרור במקומות שונים ובזמנים שונים.

למרות שברטיסלבה שוחררה ב-4 באפריל 1945, נמשכה המלחמה במחוזות אחרים של סלובקיה. החזית זוה בקביעות, בקו בלתי אחיד, בעוד עיירות נכבשות על-ידי הרוסים, על-ידי הנאצים ושוב על-ידי הרוסים. לעיתים לא ברור מי החזיק באיזה שטח. חזקי וייסברגר ואייזיק סובל שהסתתרו בבונקר ליד בנסקה ביסטריצקה, חשבו שהאזור עבר לידיים רוסיות וירדו מההרים. הנאצים ירו בהם בו במקום. כיסי ההתנגדות לנאצים נשארו במקום במשך האביב של 1945... ("בין גליציה להונגריה" ע' 78 חלק עברי)

(14) לפוגרום ב-1945 היה אופי שונה מזה שערכו הפולנים באותה שנה ביהודי פולין פליטי השואה. בטופולצ'אני לא רצחו את היהודים, אלא פרצו לבתיהם, הרסו מכל הבא ליד, בזזו את הרכוש הדל שלהם והפליאו את מכותיהם ביהודים, ללא אבחנה.... (צ'רמק, ע' 151) לאחר הפוגרום הנ"ל נשלחו חיילים מצבא צ'כוסלובקיה לפקח על השקט בעיר. עוד זמן רב היו יהודי טופולצ'אני נתונים בחרדה ולקח להם הרבה זמן עד שטראומה זו חלפה... ביום ה-2 באוקטובר 1945 העריכו וניתחו בממשלה את הסיבות שהביאו לפוגרום בעיר טופולצ'אני. הם הגיעו למסקנה שבפוגרומים הללו נטלו חלק פעיל גם שתי פלוגות של הכוחות המזוינים הצ'כוסלובקים, דבר שהדליק נורה אדומה. לדעת חברי

הממשלה, הפוגרומים נבעו ממצב של סטגנציה באזור סלובקיה ואי-סדרים חברתיים-כלכליים. פקידי הממשלה הפשיסטיים ניצלו את מעמדם כדי ללכות את היצרים בעם ולהפנות את זעם ההמונים כלפי יהודי המקום. במיוחד ניצלו את העובדה שהתחילו להחזיר ליהודים את הרכוש שגזלו מהם, צעד שבא בעקבות חוק הרסטורציה הצ'כוסלובקית. למעשה, היה גלוי לעין כי במקומות שבהם היו להלינקה ולמפלגה הפשיסטית שורשים חזקים, נוצרו מעוזים להתחדשות האנטישמיות. (צ'רמק, ע' 152-153)

שמחה (ארנסט) שיינפלד זיכרונות ילדותי (כתוספת לזיכרונות של אחותי שושנה)

זוכר אני את ילדותי כמאושרת ביותר. היינו 8 ילדים וגם סבי אברהם ז"ל התגורר בביתנו.

אני נולדתי כילד שישי במשפחה. אחרי נולדה אחותי אסתר ואחרון חביב אחי יום טוב. זוכר אני כילד שהגיעו אלינו לאכול צהרים בחורי ישיבה שלמדו אצלנו בטופולצ'ני, והתגוררו בערים אחרות בסלובקיה. כמו כן מידי פעם אבי ז"ל היה מביא דרשנים שכאו לעירנו לדרוש דברי תורה ובדרך זו לאסוף קצת כסף למשפחתם. כך היה נהוג שבעלי בתים היו אוספים אותם מבית הכנסת כל פעם משהוא אחר לשבת. איני זכור אם בכלל היה בית מלון בעירנו ואם כן זה לא היה באפשרות הדרשנים.

איני רוצה לחזור על דברי אחותי שושנה אלא רק להוסיף פרטים שונים שלא הזכירה.

התגורר בעירנו גוי שכגיל 21 בערך החליט להתגייר. עשה בית מילה והתחתן עם נערה יהודיה. זו היתה מכה למשפחה

הנוצרית, כמו שאצלנו אם בחזר יהודי היה מתנצר. הוריו וכל משפחתו ניתקו כל מגע איתו ונידו אותו ממשפחתם.

למה אני מספר את זה? בגלל שני עיניינים מרכזיים: א. בטופולצ'ני היתה קהילה אורתודוקסית בלבד (ולא כמו בהרבה ערים אחרות גם רפורמית) אך מודרנית. כולם לבשו חליפות רגילות ולא כמו במזרח אירופה קפוטים שחורים ארוכים ושטריימלים. הוא הגר היה היחיד בכל העיר שהתלבש כמו חסיד - מעיל שחור ארוך ושטריימל. נולדו לו ולאשתו כ-10 ילדים.

ב. כשהתחילו הרדיפות יעצו לו חבריו שכלפי חוץ יחזור כביכול לנצרות. הלא נולדת נוצרי ובתעודת לידה רשום שנולדת נוצרי למען הצל את עצמך, אשתך וילדיך. תשובתו היתה נכון שזו דרך קלה להינצל, אך דרך בזויה, כפי שבחרתי להיות יהודי בזמנים טובים, כך אני בוחר להישאר יהודי גאה גם בזמנים קשים אלו. לצערי הוא וכל משפחתו, זכר לא נשאר מהם, שורות אלה שאני כותב אותם יהיו זכרון עולם עבורם.

בספטמבר 1939 בדרך למלחמה בפולין עבר חלק מהצבא הגרמני דרך עירנו. הייתי בן פחות מ-8 שנים, אך זוכר במדוייק את המשאיות שישבו בהם בשורות ישרות חיילים וגם אופנועים. הם שרו שירי לכת וזרקו מידי פעם סוכריות ואנו כילדים קטנים התלהבנו מאד.

באותה שנה נוסדה סלובקיה "עצמאית" שהיתה בעצם בובה של גרמניה. נשיאה היה כומר ד"ר טיסו לאחר המלחמה הוצא להורג בתליה גם ראש ממשלתו ה"ה ד"ר טוקה שהוצא להורג ביריה. בזמן קיומה של רפובליקה הצ'כוסלובקית היו ליהודים כל הזכויות כמו לשאר אזרחי המדינה. היו בעירנו כמה בתי כנסת ואחד מהם היה מפואר שנשרף במלחמה. היה תלמוד תורה, ישיבה ובית ספר עממי יהודי בפיקוח ממשלתי צ'כוסלובקי, אך אחרי עלייתו של הצורר הגרמני ונאומיו המתלהמים נגר היהודים, התחילו לאט אך בטוח להשחיר את שמי אירופה כולה. במיוחד אחר כיבוש צ'כיה וקבלת עצמאות סלובקיה. העיניינים

קיבלו מפנה מפחיד, מי שלא חי באירופה באותם זמנים לא יכול אפילו לתאר במקצת את אוירת הפחד התהומי והמועקה הקשה לעתיד של היהודים. הצלחת הצבא הגרמני בכיבוש של רוב רובה של אירופה היתה אדירה ולא היה חסר שצבא גרמניה יכבוש גם את ברית המועצות. גם בריטניה ניצלה בנס. ימים שחורים באו על יהודי סלובקיה. כמעט מידי יום ביומו הוכרזו חוקים חדשים אנטי יהודיים. יום אחד הוכרז על מסירת זהב וכסף לשלטונות. חוק אחר, חובת ענידת מגן דוד צהוב על בגדים כולל ילדים. בעיר שנולדנו וחיו אבות אבותינו היו כרזות בפארקים "לכלבים וליהודים הכניסה אסורה".

כל בעל עסק מחוייב היה לקחת שותף "ארי" דהיינו גוי. הפשיסטים הסלובקיים "הלינקובה גרדה" במדים שחורים צעדו בסך ברחובות העיר. זוכר אני היטב את הפזמון החוזר בתרגום חופשי - חתוך ותבקע עד זוב דם, את קורקודו של היהודי עד שהסלובק בסלובקיה לא יהיה אדון לגורלו. היינו מאה אלף יהודים בכל סלובקיה, הסלובקים האמינו שכל עוד קיימים יהודים הם לא יהיו אדונים לגורלם.

יום אחד החליטה ממשלת סלובקיה לבנות 3 מחנות ריכוז קטנים על אדמת סלובקיה. ביניהם מחנה נובקי. כמו כן התחילו כבר בשנת 1941 משלוחים ראשונים של הנוער לפולניה. ממשפחתנו הראשון היה אחי הבכור אליקים ז"ל שנשלח למחנה נובקי. כאן המקום להסביר שמחנה נובקי היה מחולק ל-2 יחידות נפרדות. יחידה אחת היה בעיקר מחנה עבודה והשנייה מחנה מעבר. ממחנה המעבר נשלחו משלוחים לפולין. אך גם מי שהגיע למחנה עבודה לא היה בטוח שלא ישלחו אותו לפולין. אחרי שבועות מספר נשלח לנובקי אבי שלמה ז"ל ואחי יצחק יבדל לחיים ארוכים. כשהגיעו אבי ואחי יצחק לנובקי בדיוק ראו את אחי אליקים ז"ל במשאית שאמורה היתה לנסוע לתחנת רכבת ומשם לאושוויץ.

כשראה אלקים שאביו ואחיו הגיעו קפץ מהמשאית וביקש מהאחראי למשלוח שהוא רוצה לנסוע יחד עם אביו ואחיו. אך

השומר סירב. אז כחור צעיר אחד שלא היה מיועד למשלוח זה, אמר לשומר שהוא מסכים לנסוע במקום אליקים. לשומר לא היה איכפת, הוא היה חייב מספר אנשים לשלוח, אז אחי נתן לו את החבילות שהכין לעצמו לנסיעה. מה עלה בגורלו אין אף אחד יודע. אך ברור ובטוח שהוא בעצם הציל את אחי וכל משפחתנו. אחי אליקים חזר למחנה העבודה ואבי ואחי יצחק נותרו במחנה הריכוז בהמתנה למשלוח הבא לאושוויץ. אחי אליקים היה מודליט ומומחה לתפירת נעלים ומגפיים. למפקד המחנה נודע הדבר והוא ביקש ממנו שיתפור זוג מגפיים לאשתו כמתנה. אחי התעלה על עצמו, למרות המגבלות שהיו לו ותפר זוג מגפיים שמצאו מאד חן בעיני אשתו. המפקד שאל אותו מה ברצונו לקבל כגמול. אחי אמר שהיום 21.4.42 הוא יום הולדתו וגם יום ההולדת של אביו (שניהם נולדו באותו תאריך) ואם ברצונו לגמול לו הוא מבקש שיעביר את אביו ואת אחיו הצעיר ממחנה הריכוז למחנה העבודה. עוד באותו הלילה הועברו שניהם למחנה עבודה. גם אבי וגם אחי הצעיר היו מומחים לתפירת נעליים וכך נוצר בסיס להקמת מפעל קטן לנעליים. בינתיים אימי ושישה ילדים נותרו ללא פרנסה. אני הייתי בן 10 ומהתבוננות למדתי קצת סנדלרות. באו יהודים עם נעליים וביקשו להתקין על הסוליות מסמרים בולטים ופרסת ברזל על העקבים כדי שהנעליים לא יתבלו ויחזיקו מעמד יותר זמן. לא היה צורך לצערי בכך !!!

לאחר זמן קצר הודיעו למשפחות להתכונן לנסיעה "לעבודה" בפולין.

מבוגרים הורשו לקחת איתם תרמיל עד 30 ק"ג וילדים עד 10 ק"ג. בהמשך ההודעה הוכרז שכל משפחה שראשה במחנה נובקי לא מצטרפת לנסיעה זו.

הכרזה נוספת שהיהודים שברשימה שפורסמה חייבים להתייצב בתחנת הרכבת

ב-26.4.42 שעה 10.00 בבוקר בדיוק. אני ואחותי יולן הלכנו לתחנת רכבת לראות מי נוסע ואיך נוסעים. סקרנות ילדים!
היו שם משפחות לכושות בגדי שבת ונעלי שבת. חברים בני כיתתי וחברים בני כיתת אחותי היו שם צוחקים ומאושרים

ומקניטים אותנו (אתם לא נוסעים לחו"ל רק אנחנו) ואני כל כך קנאתי להם ועוד אמרתי לאחותי, הכל בגלל אבא, הם נוסעים לעשות חיים ואנחנו "סובלים" בגללו.

אלוהים, אלוהים שאני נזכר בזה, שאני קינאתי בהם, ביום הגיעם לאושוויץ הוכנסו לתאי הגזים וגופותיהם הושלחו לקרמטוריום. אז עדיין לא היה מובטח שאנו נינצל.

הודעה חדשה הוכרזה שכל המשפחות (נשארו בודדות) שראש המשפחה נמצא בנובקי חייבים להתייצב בתחנת רכבת ב-28.4.42 שעה 10.00. בדיוק בשעה 10.00 יצאה בניסעה איטית רכבת לכיוון נובקי. יום נאה היה, יום אביבי ואנו נוסעים אל עתיד לא נודע. סך הכל ילד בן 10 וחצי, ילד רזה עם פאות ארוכות וגם מאד דתי. סבא אברהם נסע גם איתנו. על מחנה נובקי לא אכתוב, רק כמה משפטים שקרו לי אישית, כי אחותי שושנה היתה איתנו וכתבה עליהם. מחנה נובקי לא היה לו שום דימיון לשום מחנה השמדה כדוגמת אושוויץ ודכאו.

בהתחלה האוכל היה מעט ולא הספיק לתזונה נכונה ומספקת. אך עם הזמן שופר בהרבה. במחנה המבוגרים עבדו והילדים הלכו לבית הספר. במחנה לא ירו ולא היכו באף יהודי.

ביום כיפורים של שנת 1942 אחרי 5 חודשים במחנה נובקי החלטתי לצום כל היום בפעם הראשונה ואני פחות מבן 11 שנים. כמובן שלא היתה סעודה מפסקת ובמשך היום התפשטה שמועה שבמוצאי יום הכיפורים יקראו שמות של אנשים שישלחו לאושוויץ. וכך היה, והריני לא בא לשבח את הסלובקים אך עובדה היא שכיבדו את הצום ורק בערב קראו לכולם לעמוד לקריאת שמות האנשים שלמחרת יוסעו עם משאיות לתחנת רכבת ומשם לאושוויץ. בין השמות היה סבי ושום בקשות של אבי לא עזרו.

בהתחלה היו כל המשפחות הגדולות ברשימה ורק לא משפחתנו, כי אבי 2 אחים ו-2 אחיות עבדו והיו מומחים בעבודתם וזה הציל אותנו. רק בסוף 1943 הופסקו משלוחים לאושוויץ מנובקי. אחותי שושנה התחתנה במחנה וכל מה שעברנו בנובקי לא אחזור על זה.

באוגוסט 1944 פרץ מרד סלובקי נגד הממשלה ופרצו מהומות. פתאום המחנה נעזב ללא שומרים והיינו כאילו חופשיים, אך רק כאילו, הצבא הסלובקי לחם כמו שאר המדינות כדוגמת בוגלריה, הונגריה, רומניה, קרואטיה, לצד הצבא הגרמני. כך שלממשלת סלובקיה שמושבה בברטיסלבה לא היו כוחות מספקים לדכא את ההתקוממות שגם יהודים מנובקי השתתפו בו הם ביקשו עזרה מגרמניה. צבא גרמני היה כחיל מצב בצ'כיה והוא נשלח עם יחידות נאמנות של הממשלה הסלובקית להשמיד את המתקוממים. היו כמה משפחות של יהודים מטופלצ'ני שבטיפשותם עם פרוץ המרד חזרו לטופלצ'ני. הצבא הגרמני מצויד בטנקים, כבש עיר אחרי עיר כולל טופלצ'ני. אנו עם רוב יהודי מחנה נובקי נסוגנו מעיר לעיר עם הפרטיזנים. עברנו לבנסקה ביסטריצה ונותרו רק מספר כפרים שבשליטת המורדים. אחרי נובקי דרכינו נפרדו כפי ששונה תיארה.

ההתקוממות החזיקה מעמד חודשיים בלבד. ב- 27.10.44 יום הולדת של אחותי אסתר נאלצנו לפנות ערב לסגת עם הפרטיזנים ליער על יד בסנקה בסרטיצה. זוכר אני שהיא אמרה שביום ההולדת שלה נמות כנראה. סלובקיה היא ארץ עם רוב שטח מיוער, וכאן אתחיל לתאר את ה-6 חודשים הקשים ביותר בחיינו.

בחושך ביער עבות מצאנו עצמנו אבי, אימי 6 אחים ואחיות וארוסה של אחותי פנינה ינקו, לבד ביער בלי לדעת מה יהיה איתנו ללא כסף, ללא בגדים ונעלים וללא מזון בכלל. הלכנו והלכנו בין העצים בלי לדעת לאן. הורי היו כבר בני 50 שנים. עייפים נשכבנו על האדמה ונרדמנו מיידית. בערך בחצות התחיל לרדת גשם חזק ביותר, מכול – ואנו כולנו התעוררנו חסרי אונים. לא היו שום אמצעי הגנה. תוך 5 דקות היינו כולנו רטובים עד לשד עצמותינו. היינו 9 נפשות שוכבים בלב יער בגשם שותף במקום לא מוכר, רעבים ומחכים שיאיר השחר. כשהאיר השחר השתנה משהו? אותה מצב! כלילות אם מישהו היה צריך לצרכיו פשוט עשה במכנסיו כי מי יכול לזוז בחושך מצרים כזה? ככה עובדי עצות, 3 לילות ו-2 ימים, לא יודע איך, היתה לאבי ז"ל

צנצנת ריבה וכך פעם ביום כל אחד לפי תורו קיבל כפית שטוחה של ריבה. אני הייתי כבר "גדול" הבנתי את המצב, אך אחותי אסתר ואחי יום טוב היותר צעירים בכו כל הזמן וביקשו אוכל. בטח בלי לנחש הרבה ליבם של הורי נקרע מרוב צער על המצב הזה. אם קיים גיהינום, הוא אפילו במקצת לא מתקרב ל- 3 ימים איומים אילו.

השיקול העיקרי לא לזוז היה, לא להתגלות לגרמנים. ביום השלישי שמענו צהלת סוסים, אחותי פנינה ואחי יצחק ניגשו בזהירות לראות ולפתע נתגלה צריף ציידים לפניהם.

הסוסים היו קשורים עמוסים ומוכנים לתזוזה. הם ראו קבוצה של 6 אנשים אזרחים בשלב הכנה אחרון של אריזה ליציאה מהמקום. הם נכנסו וראו שהם קבוצת פרטיזנים לא יהודים. שאלו אותם למה הם עוזבים הם הסבירו שצריף הציידים מופיע במפה ולכן מסוכן להישאר שם. נתנו להם בגדים להחלפה והשאירו מזון ומים לשתיה. הם חזרו אלינו והסבירו לאבא את המצב. אבא החליט שאנו הולכים ונכנסים לצריף מבלי להרהר לעתיד רחוק יותר.

הצריף היה לפי הערכתי כ- 8 מ' אורך ו- 4 מ' רוחב. במרכז היה תנור שאפשר היה להתחמם וגם לבשל בו. כל אחד הוריד את בגדיו לפי התור וייבש אותם ליד התנור. לא עבר זמן רב כשעה שעתיים ובפתח משפחת וולצ'ק שהיתה גם במחנה נובקי איתנו ועוד משפחה ועוד משפחה. פשוט לא יאומן, כי חשבנו שאנו יחידים ביער הגדול ובטוח גם משפחות אחרות חשבו אותו דבר. לבסוף היינו 50 נפשות בצריף, גברים נשים וילדים וגם אישה אחת בהריון.

אם מישהו ראה או היה בעצמו במחנה ריכוז והתבונן איך ישנו אנשים על דרגש עץ בצפיפות נוראה, כך היה אצלינו בצריף, קבוצת גברים הקימה דרגשים לשינה ב- 3 קומות. התנור היה ממוקם באמצע החדר והוא שימש לחימום (כי בסביבות נובמבר ירד שלג כבד) ולבישול. התנור פעל 24 שעות. כדי לחמם ולבשל צריכים שלוש דברי יסוד: 1. חומר הסקה.

2. מים. 3. מה לבשל, דהיינו מזון. אתחיל בחומר להסקה כל משפחה שלחה ליער נציגים עם גרון ומסור (שהושארו למזלנו

על ידי קודמינו הפרטיזנים) ובתוך היער היו עצים שהתייבשו מקור ועם מסור ניסרנו את העצים והבאנו לצריף. מים – היתה בעיה חמורה כי רק מעיין מרוחק כ- 800 מ' מהצריף סיפק את צריכת המים. המעיין קפא כמעט לגמרי, הטכניקה היתה ללכת למעיין עם דלי וספל. כל פעם עם ספל לאט לאט היינו ממלאים את הדלי. מילוי הדלי היה תלוי לפי מזג האויר. יכול היה לקחת גם 20-25 דקות, צריך להבין, אם היתה משתוללת סופת שלגים וקשה ללכת בלי כלום, ואין אני צריך לומר דרגת קושי לחזור מול הרוח עם דלי מלא מים. נוסף לכך כשדורכים בשלג משאירים עקבות ולפי העקבות חוזרים יחסית בקלות, אך הסופה, או אפילו ירידת שלג רגילה היתה משבשת את העקבות. בעיה נוספת הצריף היה על גבעה קטנה, כך שהגברים חצבו עם גרון מדרגות ל"דרך". לרדת עם דלי ריק ניחא, אך במדרגות למעלה עם דלי מים היה קשה ביותר. יום אחד בתורי ירדתי לקחת מים, לקח לי כחצי שעה למלא דלי והמדרגות היו באותו יום קפואות וחלקות. לפני המדרגה האחרונה החלקתי ונפלתי ודלי הים נשפך כולו ובחלקו גם עלי. ידעתי שאימי ממתינה למים ולמרות שקפאתי מקור החלטתי לחזור אל המעיין ולהתחיל מחדש עם ספל למלא את הדלי. הפעם לקח לי יותר זמן, כי המעיין קפא. הגעתי לצריף, פתחתי את הדלת וכנראה התעלפתי וכמעט קפאתי למוות. אך את המים הבאתי! גיבור אידיוט לא? הפשיטו אותי ושפשפו את גופי עד שהתאוששתי. עכשיו הדבר השלשי העיקרי המזון! אני חייב לתאר את מיקומו של הצריף בו "חיינו" כ- 7 חודשים. העיר האחרונה שעזבנו לפני כיבושה היתה "בנסקה ביסטריצה" סביב העיר יש כמה וכמה כפרים. הכפרים חלקם ביערות וחלקם בעמקים. אנשי הכפר היו אנשים עניים וטובי לב. נוצרים אדוקים, אך באיזורם לא התגוררו אף פעם יהודים.

היה בכל כפר מן צרכניה קטנה שמכרה מוצרי מזון בסיסיים. למשפחתנו ולשאר המשפחות לא היה כסף, כי היינו יוצאי מחנה ריכוז, לכן אנשי הכפר בסיכון עצמי גבוה מאד איפשרו לכמה אנשים לעבוד אצלם בכדי שיהיה להם קצת כסף. כאן צריך להסביר שהזמן בו מדובר הוא סוף שנת 1944. צבאות ברית המועצות וצבאות בעלות הברית עמדו להכריע את המפלצת

הנאצית. הגרמנים באיזור שלנו לא היו כל הזמן אלא לעיתים כחיל מצב. פעם נכנסו הם ופעם הפרטיזנים. אך הסכנה מהם היתה אדירה, כי לא יכולנו לדעת מתי הם נכנסים. ראשי הכפר, כך נודע לנו, סיכמו עם מנהל החנות ואמרו לו שכאן באיזור שלנו מסתתרים יהודים שסבלו שנים במחנות ריכוז ואין להם כסף ולכן ביקשו שימכור להם במחיר הקרן וליהודי שלא יהיה לו כסף לתת לו על חשבון הכפר. שעועיות וגריסים 2 מוצרים אלו בלבד יכולנו להרשות לעצמנו לאכול. כי זה היה בזול. כ-20 פעם בחודש שעועית וכ-10 פעמים בחודש גריסים. בסלובקיה זה נקרא פרוסו. אך צריך להדגיש, בלי שמן רק שעועית או גריסים בלבד ומלח. זה הכל! שבעה חודשים בלי לחם, בלי ירקות ופירות, בלי מוצרי חלב ובלי בשר. נוסף ל-50 יהודים שהיו בצריף איתנו היה גם פרטיזן רוסי מבוגר ויהודי צעיר ערירי, לא יודע איך, הפרטיזן השיג יום אחד סוס והרג אותו בגרון. הבחור הערירי חתך מבשר הסוס וללא בישול אכל ממנו - חלה מזה ונפטר לאחר זמן קצר. את הסוס קבר הפרטיזן עמוק בשלג ומאותו יום היה שפע של בשר סוס. לפי ההלכה מותר במצבים קשים כאלה לאכול, אך אימי ז"ל, אחותי פנינה ואני מעולם לא נגענו בבשר זה.

עקב מצב סניטרי קטסטרופלי, עשיית צרכים מחוץ לצריף אי יכולת להתרחץ חודשים, על החלפת בגדים אין מה לדבר פרצה מגיפת כינים קשה. קיימים 2 סוגי כינים כיני גוף וכיני ראש. מי שלא התנסה במכה זו לא יבין זאת. כל בוקר היתה אימי, לפי התור מלקטת כינים מהראש ומהגוף של כל ילד לבד. הכינים גרמו לגירוים קשים ופצעים ולא היה במה לטפל בהם. מישהו יכול להבין זאת, 51 אנשים חיים חודשים ללא שום תרופה, משחה או חומר חבישה. אסור היה להיות חולה, זה לא היה המקום והזמן לזה. הגיע הזמן של הגברת בהריון (לא זוכר את שמה) ללדת. בעלה ירד לכפר וביקש מראש הכפר שאישתו תוכל ללדת אצלם בכפר. ראש הכפר שלח מיזחלת להביא אותה. הלבישו אותה בגדי איכרה ובכפר אכן ילדה תינוק בריא. אנשים אלה היו מלאכים בהתגלמות אדם. גם שלא כל הזמן היה חיל המצב הגרמני בכפר, אם היו מגלים אותם או מישהו היה מלשין עליהם אז היו מוציאים להורג את כל המשפחה. להצדיע!!!

אך גם הזוג הזה לא רצו לסכן את עצמם ואת אנשי הכפר יותר מידי וכך אחרי כשבועיים ימים חזרה האישה עם תינוקה לצריף. ברוכים הבאים! עקב תזונה לא מספקת לא היה לאם מספיק חלב והתינוק בכה יום ולילה. התינוק גם סיכן את כל יושבי הצריף.

בה' בכסלו 15.11.31 מלאו לי 13 שנים, אכן בחור גדול, בר מצווה ואני חייב להיות מרוצה שאני בחיים. למחרת אישה אחת אומרת לי, שמעתי שהיתה לך אתמול בר מצווה והנה מתנה. היא הוציאה 2 פרוסות לחם יבש ועוד אמרה לי שאלך מאחורי העצים כדי שאוכל להינות מהמתנה לכד. אכן חודשים רבים לא ראיתי לחם. עוד לא הספקתי לאכול את 2 הפרוסות ופתאום אש מקלעים עזה והפגזת הצריף על ידי מרגמות. האש נמשכה כ-20 דקות. אין לי הסבר, אף כדור לא פגע בצריף. פגזים מכל כיוון ואנחנו לא נפגענו - מישהו שומר עלינו!
כאיזור ידעו על קיומו של הצריף ועל היות יהודים בצריף אבל אף אחד לא הלשין לגרמנים.

הרבה יהודים שהסתתרו כמונו, נורו למוות ביערות והצריף שלנו כאילו מחוץ לתחום בינתיים.

הנוצרים מאמינים שיהודי המאחל לו שנה טובה ב-1 בינואר, זו תהיה סגולה לבריאות, לפרנסה טובה וכדומה.

והנה סיפור הלא יאמן! אחי הצעיר יום טוב בן 9 ואני שמחה בן שלמה ונחמה שיינפלד יורדים לכפר לאחל שנה טובה לכפריים. אז הייתי כזה גמדצ'יק נתתי לו יד והלכנו כשני גדולים. על גבינו תרמיל ובטחון עצמי רב. נכנסנו לכית הקיצוני ואנו ברכנו אותם בסלובקית כמובן, בשנת ברכה עושר ואושר ובריאות טובה, האישה קראה לנו התכופפה וחיבקה אותנו בחום רב ואמרה ברוכים הבאים ותודה על הברכות. שאלו לשלומינו והעיקר ילדים מה אתם רוצים לאכול. הזמנו אטריות עם פרג ותוך זמן קצר השולחן היה ערוך מכל טוב. העיניים שלנו כמעט יצאו מחוריהן. כשראתה האישה איך אנו זוללים בתאוותנות לא

יכלה להתאפק ופרצה בבכי ועזבה את החדר כדי להירגע. גם לבעל היו כל הזמן דמעות והם הפצירו בנו תאכלו ילדים תאכלו יש אוכל בשפע. האיכרה מצאה בגדים נקיים, שפחות או יותר היו טובים עלינו עזרה לנו להתרחץ ולהתלבש, כשסיימנו מילאה את התרמילים עם עוגות, פירות, לחם ועוד. החלטנו לגשת לעוד בית. גם שם בירכנו את הכפריים וגם שם רצו להאכיל אותנו, אך לא יכולנו - היינו מפוצצים. הם דחסו לתרמילנו עוד ועוד דברים, אך שכחו מרוב טובם וחביבותם שכושר גופני שלנו היה על הפנים. כשהרמנו את התרמילים כמעט שהתמוטטנו. רק יצאנו מהדלת ומרחוק רץ גבר לבוש יפה וצעק רוצו ליער גרמנים נכנסים לכפר. בפולין היו תופסים ילדים יהודים ומוסרים אותם לגרמנים, אך לא בסלובקיה, מרחוק אכן ראינו יחידה גרמנית אך למזלנו יחידת רגלים, היער היה קרוב לכפר אך בכל זאת היה צריך לעבור כ- 100 מטר כדי להכנס ליער. נכנסנו ליער ואחי יום טוב אומר שהוא חייב לנוח, לא פחות חייב!!! אחרי ריצה, הזהירו אותי, אסור בהחלט לנוח, כי קופאים למוות. וכך אכן קרה לכמה משפחות ביערות, אחרי הליכה מאומצת נחו, אך נשארו לנוח לעולמים. צעקתי עליו משכתי לו את היר והקמתי אותו, אך בתור מחאה סירב לקחת את תרמילו, לא רציתי להשאיר את התרמיל עם הדברים הטובים וכך לקחתי את התרמיל על הכתף השניה. אך נוצרה לנו בעיה חדשה. העיקבות בשלג נמחקו כמעט. עקב ירידת שלגים חדשה וכנראה הסתובבנו סביב הצריף וכוחותינו עמדו לכלות, לכן בשכל של בן 13 החלטתי שנצעק, למזלנו ינקו, ארוסה של אחותי פנינה היה בחוץ ושמע אותנו. לקח ממני את התרמילים והוביל אותנו לצריף החמים. הורינו היו כבר בבהלה. למחרת באו לצריף מפקד הפרטיזנים וגייס את אחי יצחק ואת ינקו (ארוסה של פנינה) כך נשארו בלי נוער בוגר. אחי יצחק לאחר המלחמה גויס לחיל השיריון הצ'כוסלובקי ושירת 3 שנים. ינקו ארוסה של פנינה, נפל כגיבור בקרב, כל המלחמה שרד ו-5 ימים לפני כניעת גרמניה פילח כדור את ליבו. יהא זיכרו ברוך. בינתיים באו אלינו כפריים לעודד אותנו, סיפרו לנו שצבא סובייטי מתקרב וכבר שומעים את תותחיהם. לפני שאני ממשיך לכתוב את השורות הבאות חייב אני לקחת אתנחתא, כי

עדיין זה מרגש אותי, האוכל כמעט אזל אצל כל המשפחות. אך אצל משפחה אחת אזל לגמרי. הגבר לקח את ביתו בת ה-12 ונתן לה הוראה לרדת לכפר ולבקש מזון מהכפריים.

הילדה התקרבה ושמעה שיחה בגרמנית. חזרה לאביה ואמרה לו שזה מסוכן כי יש גרמנים בכפר. הגבר נתן לה סטירה והכריח אותה לרדת בכל זאת.

החיילים הגרמנים תפסו את הילדה והיא מיד גילתה שאביה ממתין לה במורדות הכפר. ניגשו אליו והורידו אותו לכפר. הקצין הגרמני אירגן יחידה גרמנית מעורבת עם חיילים הונגרים. הגבר והילדה הובילו את החיילים לצריף שלנו. החיילים הקיפו את הצריף ופתחו באש תופת מכל הכלים והכינו רימונים לזריקה במידה ותהיה התנגדות. אבא שהיה חייל במלחמת העולם הראשונה צעק שנשכב על הריצפה וזה הציל רבים. אני זרקתי את עצמי על הריצפה וחיכיתי לכדור שיפלח אותי. אך האש פסקה. הקצין הגרמני צרח כחיה "ראוס" בגרמנית - החוצה בעברית יצאנו האשה שהיניקה את תינוקה בן 7 החורשים נפגעה אנושות ועוד שתי נשים נפגעו בכתף. במצב הזה חיינו לא היו שווים כקליפת השום. אך עובדה שכותב אני שורות אילו. אז כנראה היו קצת יותר שווים מקליפת שום.

אחותי פנינה בכתה נורא וחייל אוסטרי שאל אותה למה את כל כך בוכה נערה? אל תפחדי.

במהירות התחלנו להפרד אחד מהשני רצתי מהר לאימי ובקשתי סליחה אם אי פעם פגעת בך וכן מכל משפחתי וכך עשו כל המשפחות האחרות.

כשאני כותב שורות אילו אני בוכה כתינוק כאילו לא עברו עשרות שנים. מחזה כזה שהיה שם שם סופר או מחזאי לא יכול לכתוב. חיכינו לצרורות ירי שיסיימו את חיינו, יעלה, אמרתי בליבי, תתחילו כבר לירות ונגמור עם זה! אך הם לא ירו! פשוט לא ירו. במקום זאת התחילו לארגן אותנו לצעדה לכפר. מקרה כזה עוד לא קרה. הגרמנים שתפסו יהודים במקום חיסלו אותם מיידית !!! שלושת הנשים טופלו על ידי חובשים צבאיים. אישה

שהיתה במצב אנוש נפטרה ואכן רופא צבאי קבע את מותה. תינוק קטן ללא אימה. בהמשך יש לי סיפור עליו. בדרך ביקשתי מאבי שנברח יחד, כי הייתי בטוח שאם לא ירו בנו בצריף יהרגו אותנו בכפר - אך אבי סירב. הורידו אותנו בבית ספר בכפר, אך קודם לכן אני וקבוצת הילדים הועברנו בטעות דרך שק"ם של קצינים גרמניים הם היו כנראה אנשי מילואים, די מבוגרים, התבוננתי כמוקסם בשוקולד שאכל אחד הקצינים והוא הרגיש בזה והושיט לי 3 קוביות מהשוקולד - אני כמוכן טרפתי אותם. בדמעות בעיניים אמר לשאר הקצינים תראו איך הילד הזה מורעב. מי יודע מה קורה עם אשתי והילדים, האמריקאים מפציצים בהמבורג, אולי אינם בין החיים? אחרי המשפטים האלו כל הילדים קיבלו משאר הקצינים הגרמניים ממתקים שונים. לא יאומן כי יסופר - קצינים גרמניים מאכילים ממתקים ילדים יהודיים.

רוכזנו באולם ההתעמלות, החיילים שהיו שם היו הונגרים וגרמנים. אבי שידע הונגרית על בוריה התיידד עם כמה מהם. גם הם היו אנשים בוגרים מילואימניקים. הודיעו לנו שגנרל הונגרי יבוא לאולם ושנסתדר בצורה מסודרת.

אבי ז"ל סידר ילדים קטנים ראשונים בשורה ראשונה, נשים וגברים בסוף.

כשנכנסו החיילים נעמדו דום. פתאום פנה הקצין אל אבי בשאלה איפוא הבנים והבנות הצעירים שלכם? האם הם פרטיזנים? רק זה היה חסר! אבא אמר מה פתאום, הם נשלחו לאושוויץ. זה הניח את דעתו. פתאום הוציא קופסת סיגריות מוכספת, פתח אותה וכיבד את אבי בסיגריה וגם נתן לו את הקופסא כדי שיכבד את שאר הגברים.

הקצין הסביר לאבי שחייל הונגרי יקרא את כל ראשי המשפחה והוא צריך למסור את כל שמות המשפחה ומקום הולדתם. זה היה חשוב לו, פשוט אליבי!!! לא ידענו אך כל יחידות הצבא באיזור היו מכותרים על ידי הצבא הסובייטי וכך יכול הגנרל להראות שהוא הציל 50 יהודים. אחרי שרשם את כולנו יכול היה להורות לירות בנו. אך הוא אמר לאבי שהגרמנים, אכן משתוקקים להשמיד אותנו.

אך הוא בעל הדרגה הגבוהה ביותר יעשה כל שביכולתו להציל אותנו.

הזכרתי שכל יחידות הצבא היו בכתר (מכותרים) אך בתוך הכתר היתה עוד תנועה צבאית גדולה. הגנרל ההונגרי נתן הוראה מפורשת ליחידה צבאית ולמפקדה של היחידה לקרב אותנו קרוב לחזית. בדרך שהלכנו עצר מפקד גרמני ושאל VO HIN דהיינו לאן, לאן? כי זה נראה לו מוזר, ללכת הפוך לפי הבנתו. פתאום 3 מטוסים הנמיכו טוס והתחילו לרסס. השתתחנו על האדמה, אך ב"ה לא נפגע איש מקבוצתנו. רק זה היה חסר בסוף המלחמה למות מאש ידידותית. לבסוף הגענו לכפר ומפקד היחידה הביא אותנו שוב לבית הספר.

הקרבות העזים התחוללו ממש לפני האף שלנו, אך אנו הסתגרנו תחת שמירה של היחידה ההונגרית ולא העזנו לזוז. והנה חושך, כל היחידות התחילו לסגת מהכפר. שמענו טנקים, ומשאיות גרמניות ופתאום התינוק שאימו נרצחה התחיל לבכות. הוא היה נורא רעב והבכי סיכן את כולנו. אחד הגברים ניגש ושם לו כרית על הפנים וכמעט גרם למותו.

אימי ז"ל ריחמה על התינוק וניגשה אליו עם איזה מאכל והאכילה אותו עד שנרדם. כך ניצל ממוות בטוח על ידי אימי. לפני כ-5 שנים כשהיה מפגש בין יוצאי נובקי, כל אחד שם את שמו על דש בגדו. היינו במפגש 3 אחיות ואני. פתאום ניגש גבר שעל דש ביגדו מוצמד השם וולצ'ק. "אני התינוק שכמעט נחנק למוות", שמעתי שאימכם הצילה אותי. התינוק הזה הוא אב ל-10 ילדים וכמה וכמה נכדים.

השומרים היו חיילים הונגריים בלבד. בערב הביאו לנו כמה ככרות לחם והיו מאד ידידותיים. כל הלילה לא עצמנו עיניים. המתח היה היה בשיאו. בבוקר היתה דממה, רק ציוץ ציפורים נשמע. היכן השומרים? לא היה זכר מהם. אחרי כ-4 שעות, הופיע יחידה רומנית קטנה עם קצין סובייטי ושאלה אם יש גרמנים בסביבה. אמרנו שלא יודעים. אחרי כחצי שעה נוספת הגיע כוח צבא רומני גדול עם פיקוד סובייטי. התחבקנו בשמחה

וזה היה אכן יום שחרורנו! היום היה 28.4.45 צחוק הגורל. ב-
28.4.42 נכנסנו למחנה נובקי וב- 28.4.45 בדיוק לאחר 3 שנים
היינו חופשיים.

לא אמשיך בתאור חזרתנו לעיר טופולצ'ני. בראש יש לי חומר
רב, אך יש 2 אפשרויות או שאכתוב אותם פעם, או שאקח אותם
איתי לקבר.

אך רצוני לכתוב כמה ממחשבותי, הצורך לא בא לי לבטא את
שמו, הבטיח חגיגת שבמלחמה הזו יפסיד העם היהודי. ואכן צדק
כאן. כל העמים שהיו מעורבים במלחמה ארורה זו השתקמו והם
במספר רב יותר היום מאשר היו לפני המלחמה, אך לא כן העם
היהודי היינו עם בן 18 מיליון במלחמה הושמדו 6 מיליון יהודים
נתרו 12 מיליון יהודים. היום אחרי כמעט 60 שנה, אנחנו 12
מיליון ובעוד מאתיים שנים נהיה אותו מספר יהודים.

כשעלינו ארצה הרגיזה אותי השאלה: למה הלכתם כצאן לטבח?
שאלה מרושעת ואידיוטית.

הצבא הגרמני תוך 14 יום ערך מצעד ניצחון בורשה, בלגיה,
הולנד, צרפת וכמעט כל אירופה נכבשו במהירות שלא תיאמן.
איך העם היהודי ללא נשק יכלו לעצור את הצורך?
דבר נוסף, שאלתי כמה וכמה רבנים, כתוב אהבת אותנו, רצית
בנו ורוממתנו מכל העמים. כשאוהבים סביר שמנשקים, מחבקים,
מקרבים וכל מיני דרכים שמראים על אהבה אך בודאי לא הורגים
בכל מיני מיתות משונות, לא חונקים בגו ושורפים גופות.
תשובתם אין איש יודע את התשובה ואין לאף אחד הסבר לכך.
מן הסתר פנים.

אין יום שאין אני חי את השואה, אין ולא יכולה להיות שמחה
שלמה בליבי אחרי שריפה איומה כזאת.

את סבי אברהם ז"ל, אדם טוב שאהבתי אותו אהבה עזה, לא
היה מגיע לו למות בחניקה בקרון רכבת. את בני עירי יהודים
יקרים, שנמחקו מארץ החיים, רק על היותם יהודים.
האם זה פשע להיוולד יהודי? את חברי כיתתי כ- 30 במספר

את רובי, את דוד, את יוסף, את אסתר, איך היינו מאושרים, כל סלובקיה נקיה מיהודים ובעיר טופוצ'ני נולדים ילדים נוצרים שלא ראו יהודי בימי חייהם. האם מותר ואפשר לשכוח זאת? כשום אופן!!!

לאילו שאינם, לזיכרם לאילו שחיים להזכיר אותם ולשבחם. הורי היקרים ז"ל אנשים נפלאים שלא רבים כמוהם נולדו על פני כדור הארץ, מסירות נפש ואהבה אין קץ.

אבי איבד בשואה 2 אחים 3 אחיות ומספר לא ידוע של אחיינים גיסים וגיסות. יהיה זיכרם ברוך. אימי איבדה אבא (סבי) אח, (גדול בתורה), 2 אחיות אחיינים, גיסים וגיסה יהא זיכרם ברוך.

לאחי אליקים ז"ל אח יקר, אדם אהוב, לחם כפרטיון, נפצע באחד הקרבות השאיר אישה ילדים ונכד. יהיה זכרו ברוך.

לאחי יצחק יבדל לחיים ארוכים, אח נהדר, לחם כפרטיון ובצבא הצ'כוסלובסקי יש לו ילדים נכדים ונינים.

אחותי שושנה, אחות יקרה היתה פרטיונית, יש לה ילדים נכדים ונינים.

אחותי פנינה, ביערות היתה עמוד התווך. ירדה לכפרים בסיכון עצמי רב, להביא מעט מזון. יש לה בן בנות נכדים ונינים.

אחותי ינטה (יולקה) ז"ל נשמה טובה "שזכתה" לרכוש במחנה סוכרת קשה וכל ימיה נאלצה להזריק לעצמה אינסולין. השאירה בן, בנות, נכדים ונינים יהא זכרה ברוך.

אחותי אסתר, אחות נהדרת. היתה סך הכל בת 8 וחצי כשנכנסנו לנובקי יש לה בת בנים נכדים ונינים.

אחי יום טוב, הצעיר במשפחה היה בן 7 כשנכנסו לנובקי. תמיד יכול אני לסמוך עליו בכל ענין. יש לו בנות ונכדים. גיסי שלום אדם יקר, איבד את כל משפחתו בשואה, בעל אחותי פנינה, עזר לי הרבה. שיזכה לשנים ארוכות.

גיסי יוסי ז"ל, אדם אציל נפש, היה לי כאח, השאיר בת וכן נכדים ונינים. בעלה של אחותי שושנה. איבד את כל משפחתו בשואה חוץ מאח אחד. יהא זיכרו ברוך.

גיסתי אסתר ז"ל אשתו של אחי יצחק. איבדה את כל משפחתה בשואה. אשה נהדרת. לפני מותה סבלה יסורים גוראיים. יהא זיכרה ברוך.

גיסי יצחק רוזנר, יבדל לחיים ארוכים היה ככוח עזר בצבא ההונגרי בימי המלחמה. אדם טוב לב נשוי היה לאחותי יולקה ז"ל. זכות גדולה נפלה בחלקו המבין יבין.

עקב תת תזונה לאורך שנים חליתי במחלת "שחפת". טופלתי בהרי הטטרה שבסלובקיה ובתרופות חדישות של אז פניצילין וסרפטומיציין הבראתי אז, אך כיום יש לי מחלת ריאות קשה שקשורה לתקופה איומה זו שעברנו במלחמה. סובל ממנה קשות.

אחרי שהורי נפטרו ז"ל היינו נפגשים פעמיים כל שנה אצל אחותי שושנה שהכינה גם כיבוד יפה ואירגנה את הכל.

בשנים האחרונות אנחנו כל וכל המשפחה נפגשים פעם בשנה אצל אחותי שושנה.

כאן בארץ השתתפתי ב-4 מלחמות כחובש קרבי בשיריון. הקמתי משפחה יש לי בת ו-3 בנים ונכדים, כן. אולי גם על זה אכתוב פעם. סיימתי לכתוב בעזרת בורא עולם, ישתבח שמו לעד.

שמחה בן שלמה ונחמה שיינפלד

ביבליוגרפיה ומאמרים

Spitzer, Jurai. I did not want to be a Jew. Dorrance Publishing, Co. Inc. Pittsburgh, Pennsylvania, 1992

אמסל, מלוד. בין גליציה להונגריה. תרגום עברי דוד אדמוני. אבותינו, ברגנפילד, ניו-ז'רזי, 2002

ארנסט-דרורי, אדית. רוקדת מעל תהום. תרגום מגרמנית: אלכסנדר ברזל. כתר, ירושלים, 2003

ביכלר, יהושע רוברט. קורות מקורות לקהלה יהודית טופולצ'ני, הועדה להוצאת ספר זכרון לקהילת טופולצ'אנו בישראל, ירושלים 1976

ברויר, אלכס. החייל ה-151. קיבוץ דליה, מערכת, תש"ס

צ'רמק, שמעון. קורותיו של אסיר: בבתי הסוהר רוזין, פנקרז, ליאופולדוב ויאכי. דליה : מערכות, 1995

זודובה-לשקובה, זלטינה. "תרומת היהודים למאבק האנטי-נאצי ולמרד הסלובקי". ילקוט מורשת, נ"ח: 93-103, 1994.

הספר תורגם לשפה הסלובקית

Šošana KASPIová

ŽEVOTNA SPOMIENKY

Zaznamenala Amira KEHET

© 2015 Shoshana & Jakob Kaspi & Edith Kaspi (Adler). All Rights Reserved.

© כל הזכויות שמורות לשושנה וקובי כספי ועידית כספי (אדלר)